

KIRJOITTAEN KERROTTU LAPSETTOMUUS

Terhi Ykspetäjä-Remes
pro gradu -tutkielma
Turun yliopisto
Humanistinen tiedekunta
Historian, kulttuurin ja taiteiden
tutkimuksen laitos
Folkloristiikka
kesäkuu 2017

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos /

Humanistinen tiedekunta

YKSPETÄJÄ-REMES, TERHI: Kirjoittaen kerrottu lapsettomuus.

Tutkielma, 108 s., 8 liites.

Folkloristiikka

kesäkuu 2017

Lähtökohtana tutkielmalleni on ajatus, että lapsettomuus ei ole yksiselitteistä vaan koostuu monista toisiinsa liittyvistä ja limittyvistä asioista. Myös lapsettomuuden kokemukset ja niiden pohjalta konstruoitu kirjoittamalla kerrottu lapsettomuus sekä sen saamat merkitykset ja tulkinnat vaihtelevat. Tutkielmani aineistona on 81 kirjoitusta itsensä lapsettomaksi määritteleviltä aikuisilta. Aineiston muodostin lehtiin lähetetyn kirjoituspyynnön avulla vuonna 1999. Analyysimetodeina käytin luokittelua, lähilukua ja teemoittelu. Tutkielmani tavoitteena on laajentaa lapsettomuuden käsitteellistä jakoa tahrattomasti ja vapaaehtoisesti lapsettomista monipuolisemmaksi etsimällä aineistosta perusteita ryhmitellä lapsettomuutta sen luonteen mukaisesti. Tutkin mitä ja millaisia keinoja käyttäen lapsettomuudesta kerrotaan sekä miten kerronnan kautta rakennetaan tulkintaa lapsettomuudesta.

Lähestyn lapsettomuutta narratiivisen filosofian näkökulmasta, jolloin lapsettomuus nähdään yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti rakentuvana ilmiönä. Lapsettomuuden rakentumiseen vaikuttavat elämänkulun kulttuuriset odotukset. Käsitteen elämänkulun kulttuurisista odotuksista pohjaan kognitiivisen kulttuuriantropologian ajatukselle kulttuurisista malleista sekä käsitteisiin kulttuurisista dialogeista ja ideologioista. Elämänkulun kulttuurisilla odotuksilla tarkoitan ajatuksia siitä, miten elämän ajatellaan etenevän ja mitä sen odotetaan pitävän sisällään. Lapsettomuuskerronnan ymmärrän muisteluprosessin tuloksena syntyneeksi henkilökohtaiseksi kokemuskerronnaksi. Kerronnan tulkinnassa hyödynnän käsitteitä hallitsevista kertomuksista ja vastakertomuksista.

Lapsettomuutensa kertojat jaoin vapaaehtoisesti lapsettomiin, haluamattaan lapsettomiin sekä kohtalon oikusta lapsettomiin. Heidän kirjoittamansa lapsettomuuskerronta on pääasiassa proosamuotoista kirjakielistä suoraa kerrontaa. Aineiston dialogisuus tulee esille muun muassa saatesanoissa, tervehdyksissä, puhutteluissa sekä viittauksissa keruuseen. Kerronnallisesti aineisto sisältää kokemuskertomuksia, kuvauksia sekä vapaamuotoisempaa kertomuksellista ainesta.

Omaa tulkintaa lapsettomuudesta rakennetaan aineistossani kertomalla lapsettomuuden iloista ja suruista, suhteesta lapsiin ja ympäristöön, määrittelemällä perhettä sekä paikantamalla itseään suhteessa lapsettomuuteensa. Lapsettomat eivät täytä elämänkulun kulttuurisia odotuksia, vaan lapsettomuuttaan kertoessaan he muotoilevat vastakertomuksia, joista osa esittää kulttuurisia odotuksia ilmentävälle hallitsevalle kertomukselle vaihtoehtoja, osa kiistää sen, mutta osa myös tukee sitä.

Asiasanat: lapsettomuus, kerronta, kokemuskerronta, muistelu, tulkinta, kirjoittaminen, tekstit

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	1
Lasten kanssa vai ilman?.....	1
Tutkimuksen lähtökohdat.....	4
<i>Lapsettomuus tutkimuksissa ja kirjallisuudessa</i>	5
<i>Folkloristinen kerronnan tutkimus</i>	10
Lapsettomuuskerronta tutkimuskohteena ja tutkielman rakenne.....	13
2. TUTKIMUKSEN TULKINTAKEHYKSET	16
Omaelämäkerrallisuus, muistelu ja kokemuskerronta	16
Narratiivisuus ja todellisuuden rakentaminen.....	18
Elämänkulun kulttuuriset odotukset.....	19
Hallitsevat kertomukset ja vastakertomukset.....	20
3. TUTKIMUSAINEISTO JA SEN KÄSITTELY	21
Teemakirjoitus ja kirjoitetun tekstin piirteet.....	21
Kirjoituspyynnöstä aineistoksi.....	25
Eettiset ratkaisut ja asemani tutkijana.....	26
Luokittelu, lähiluku, ja teemoittelu tutkimuksen metodeina.....	29
<i>Luokittelu</i>	29
<i>Lähiluku</i>	30
<i>Teemoittelu</i>	32
Lapsettomuutensa kirjoittajat.....	33
Miksi kertoa lapsettomuudesta?.....	38
4. LAPSETTOMUUDEN MONET KASVOT	43
Vapaaehtoisesti lapsettomat.....	45
<i>Lapsettomuuden omasta tahdostaan valinneet</i>	45
<i>Vanhemmuuden ajatuksesta luopuneet</i>	47
Haluamattaan ilman lapsia	48
<i>Tahattomasti lapsettomat</i>	49
<i>Lapsettomuuden vastoin tahtoaan valinneet</i>	51

<i>Olosuhteiden vuoksi lapsettomat</i>	52
Kohtalon oikusta lapsettomat	53
<i>Sairauden vaikutuksesta lapsettomat</i>	54
<i>Lapsettomuuteen tyytyneet</i>	55
<i>Sodan jäljiltä lapsettomat</i>	57
5. KIRJOITETUN LAPSETTOMUUSKERRONNAN KEINOT	58
Kerronnan kielellinen muoto	58
Lapsettomuuskerronnan strategiat	60
Keruvastausten dialogisuus	63
Lapsettomuudesta kertomisen kerronnallisuus	65
6. LAPSETTOMUUSKERRONNAN SISÄLTÖ	67
Lapsettoman elämä: lapsettomuuden ilot ja surut	68
Suhde ympäristöön ja ympäristön suhtautuminen lapsettomiin	71
Lapset lapsettoman elämässä	77
Onko perhettä ilman lapsia?	79
Lapsettoman suhde lapsettomuuteensa	83
7. PYYNNÖSTÄ KIRJOITETTU LAPSETTOMUUS	88
LÄHTEET	96

LIITTEET:

Liite 1. Lehtiin lähetetty teemakirjoituspyyntö.

Liite 2. Lehdet, joihin kirjoituspyyntö lähetettiin sekä kirjoituspyynnön julkaisseet lehdet.

Liite 3. Esimerkkejä lehtien julkaisemista kirjoituspyynnöistä.

Liite 4. Vastaajien jakauma sukupuolen, iän ja elämäntilanteen perusteella.

Liite 5. Vastaajien sekä aineistonkeruuvuoden (1999) väestön yli 20-vuotiaiden jako koulutusasteen perusteella.

Liite 6. Vastaajien jakauma asuinalueen perusteella.

Liite 7. Lapsettomuuden monet kasvot eli kirjoittajien jako vastaajapositioniin.

1. JOHDANTO

Kirjoittaen kerrottu lapsettomuus on tutkielma siitä mitä ja miten lapsettomuudesta kerrotaan kirjoittamalla. Tutkielmani aineistona on itsensä lapsettomiksi määrittelemien aikuisten kirjoituspyyntöön vuonna 1999 kirjoittamat vastaukset, joissa he kertovat omakohtaisesti koetusta lapsettomuudesta. Aineisto on tuotettu kokonaan tätä tutkielmaa varten. Tutkielmani päämääränä on avata lapsettomuuden monimuotoisuutta ja tuoda esille sen eri puolia analysoimalla ja tulkitsemalla lapsettomuuden henkilökohtaista kerrontaa.

Lasten kanssa vai ilman?

Lapsettomuus on ilmiö, joka on ja on ollut olemassa kaikissa historian vaiheissa ja kaikissa yhteiskuntaluokissa. Lapsettomuus jaetaan yleensä *tahattomaan lapsettomuuteen* ja *vapaaehtoiseen lapsettomuuteen*. Tahattomalla lapsettomuudella tarkoitetaan sitä, että henkilö tai pariskunta ei saa lasta, vaikka niin haluaisi. Vapaaehtoisella lapsettomuudella tarkoitetaan päätöstä elää lapsettomana omasta halustaan. Tahatonta lapsettomuutta määritellään paljolti lääketieteen näkökulmasta. Tällöin lapsettomuudella eli *infertiliteetillä* tarkoitetaan, että raskaus ei ole alkanut, vaikka pari on viettänyt säännöllistä sukupuolielämää ilman ehkäisyä vuoden verran, tai raskaudet eivät pääty elävän lapsen synnyttämiseen (Tiitinen & Unkila-Kallio 2011, 175; Pruuki et al. 2015, 13). *Primaariseksi lapsettomuudeksi* sanotaan tilannetta, jossa raskaus ei ole alkanut vielä kertaakaan. Jos parilla on jo lapsi tai on ollut aikaisempia keskeytyneitä raskauksia, kyseessä on *sekundaari lapsettomuus*. (Tiitinen & Unkila-Kallio 2011, 175.) Maailman terveysjärjestön (World Health Organization WHO) aikaraja lapsettomuudelle on suomalaista pidempi: lapsettomuudesta aletaan puhua, kun hedelmällisessä iässä oleva nainen on yrittänyt raskautta kahden vuoden ajan tai kauemmin. (WHO 2001, 23.)

Agraarikulttuurissa lapsilla oli merkitystä osana perheen työvoimaa. Lapsi kasvoi ruumiillista työtä tekemällä yhteisönsä jäseneksi ja hänen ensisijainen ihmisarvonsa saattoi

perustua työnteolle. Työnteko kuului itsestään selvyytenä lasten elämään, ja useiden maatalouden töiden sujuminen edellytti lasten osallistumista. Maalaislapsuutta ja lapsuskäsitystä värittäkin työnteon eetos. (Tuomaala 2004, 156; Korhokangas 1996, 82–83, 325 & 327; ks. myös Sjöberg 2014, 10–11; Hird & Abshoff 2000, 349–350.) Aiemmin on voitu myös ajatella, että lapsia saamalla turvataan omaa vanhuutta. Nykypäivänä vanhustenhuolto ja eläkejärjestelmä ovat vähentäneet tätä tarvetta. (Lainiala 2012, 12.) Yleiseurooppalaista kehitystä heijastellen syntyvien lasten määrä väheni selvästi kun kokonaishedelmällisyys puolittui Suomessa 1900-luvun alkuvuosikymmenillä. Tätä muutosta hedelmällisyydessä kutsutaan *hedelmällisyyden transitioksi*. Hedelmällisyyden transiatio on yleisesti liitetty yhteiskunnan modernisoitumiseen eli maaseutumaisen agraariyhteiskunnan muuttumiseen kaupunkimaiseksi teollisuusyhteiskunnaksi. Perhe on nähty traditionaalisessa yhteiskunnassa tuotantoyksikkönä. Lisäksi suuren lapsikuolleisuuden vuoksi tuli lapsia synnyttää paljon. Modernisaation myötä perhe muuttui tuotantoyksiköstä kulutusyksiköksi, ja lapsikuolleisuuden aleneminen vähensi tarvetta uusiin jälkeläisiin. Nuoremmassa transitiotutkimuksessa ei hedelmällisyyden laskua selitellä enää yhtä vahvasti taloudellisilla tekijöillä, vaan on alettu korostaa ideologisten asioiden merkitystä. Tällöin uudenlaisen ajattelutavan, perhesuunnittelun, leviämisen ajatellaan vaikuttaneen voimakkaasti hedelmällisyyden transitiioon. (Ruokolainen & Notkola 2007, 80, 84–85; myös Notkola 1989, 156–158, 161–162.) Suomessa on 1900-luvulla yleisesti ajateltu, että avioliitto merkitsee yhdessä elämisen lisäksi myös sitä, että pariskunta haluaa saada yhteisiä lapsia. Nyt 2000-luvulla lastensaaminen liitetään itsestään selvyyden sijaan yhä vahvemmin yksilön valintoihin. (Miettinen & Rotkirch 2008, 71; myös Hird & Abshoff 2000, 349.)

Rajanveto vapaaehtoisen lapsettomuuden ja lapsettomuuteen tyytymisen (tai vanhemmuuden ajatuksesta luopumisen) välillä ei ole yksiselitteinen (ks. esim. Miettinen 2010; Veevers 1980, 17–27). Vapaaehtoisen lapsettomuuden määrittelyssä painottuu valinnanvapaus. Vapaaehtoisesti lapsettomaksi voidaan määritellä esimerkiksi lapseton aikuinen, joka ei halua omaa lasta eikä ole lasta missään elämänsä vaiheessa kaivannut tai yrittänyt saada, ja jolle lapsettomuus elämäntapana on ihanne (Miettinen & Rotkirch 2008, 16–17, 120).

Lapsettomien määrää ei ole tarkkaan tilastoitu. Eri tutkimusten vertailu ei myöskään ole ongelmatonta, sillä lapsettomuuden määritelmät, mittarit ja tutkimuksissa esitetyt ky-

symykset vaihtelevat. Lapsettomuuden määräarviot ovatkin lähinnä suuntaa antavia. (Klemetti et al. 2004, 50; ks. myös Miettinen & Rotkirch 2008, 57.) Niin kuin muissakin länsimaissa, myös Suomessa on hedelmättömyyden¹ arveltu lisääntyneen viime vuosikymmeninä (Tulppala 2007, 3). Yhtenä syynä tähän pidetään sitä, että lasten saamista yritetään aiempaa vanhempana, jolloin luonnollinen hedelmällisyys on jo saattanut laskea. (Koskimies 2004, 8; Tulppala 2007, 3; Miettinen 2015, 9, 11 & 90). Tutkimusten perusteella tahatonta lapsettomuutta on jossain elämänsä vaiheessa kokenut noin 15–20% lasta toivovista pareista (Tulppala 2007, 3; Koskimies 2004, 42; Tiitinen & Unkila-Kallio 2011, 175). Keskimääräinen lapsiluku eli jokaista naista kohti syntyneiden lasten määrän keskiarvo on Suomessa kuitenkin pysynyt suurempana kuin Euroopassa keskimäärin (Miettinen & Rotkirch 2008, 8).

Vuosina 1981–1994 oli 18–51 –vuotiaista suomalaisnaisista lapsettomia noin 13–15 %. Terveys 2000 -tutkimuksessa lapsettomia oli 17,6 % naisista, jotka vastasivat iältään lähes aikaisempien tutkimusten ikäluokkia. Kyseisen tuloksen lisäksi lapsettomuuden yleistymiseen viittaa se, että alle 30-vuotiaiden lapsettomuuskokemuksista raportoitiin vuonna 2000 useammin kuin aikaisempina vuosina. (Klemetti et al. 2004, 50.) Väestön kokonaislapsettomuudesta osa on valittua. Vuoden 2002 Perhebarometrissa lapsettomista 30 vuotta täyttäneistä noin 30 % eivät aikoneet hankkia lapsia lainkaan (Paajanen 2002, 41, 45 & 79). Kuusi vuotta myöhemmin samanikäisistä lapsettomista vastaajista 40 % ei ollut suunnitellut yrittävänsä lasten saamista. Vaikka asiaa oli tutkimuksissa kysytty hiukan eri tavoin, antaa tulos viitteitä siitä, että vapaaehtoisesti lapsettomia olisi aiempaa enemmän. (Miettinen & Rotkirch 2008, 57.)

Suunnitelma lapsettomaksi jäämisestä ei kuitenkaan välttämättä tarkoita sitä, että ratkaisuun olisi päädytty kokonaan omasta tahdosta. Perhebarometrissa vuodelta 2008 eroteltiin kaikista lapsettomista vastaajista ne, jotka olivat omasta tahdostaan valinneet elinikäisen lapsettomuuden itselleen sopivaksi vaihtoehdoksi. Heitä oli 9 % vastaajista.

¹ Hedelmättömyys-termiä käytetään Suomessa osittain synonyymisesti lapsettomuudelle tai tahattomalle lapsettomuudelle. Lääketieteessä *steriliteetillä* tarkoitetaan hedelmättömyyden pysyvää olotilaa ja *subfertiliteetillä* taas heikentynyttä lisääntymiskykyä (Tiitinen & Unkila-Kallio 2011, 175). Koska lapsettomuushoidoilla pystytään auttamaan suurinta osaa tahattomasta lapsettomuudesta kärsivistä, on lapsettomuudessa harvoin lääketieteellisesti kyse täydellisestä hedelmättömyydestä (Tulppala 2007, 19). Oikeampaa olisikin lapsettomuuden tarkoitettaessa puhua hedelmättömyyden sijaan heikentyneestä hedelmällisyydestä, heikentyneestä lisääntymiskyvystä tai alentuneesta kyvystä saada lapsia. Väestötieteessä he-

(Miettinen & Rotkirch 2008, 82, 86–87 & 121.) Miettisen (2010, 12–13 & 19) tutkimuksen tulokset viittaavat siihen, että vaikka lapsettomuus elämäntapana muuttui entistä hyväksyttävämmäksi, pysyi täysin vapaaehtoinen lapsettomuus (erotettuna vanhemmuuden ajatuksesta luopumisesta) Suomessa pitkään melko harvinaisena. Lapsettomuuden ihannoiti on Suomessa ollut yleisempää kuin esimerkiksi Tanskassa, mutta harvinaisempaa kuin Saksassa, Itävallassa ja Hollannissa. (Miettinen & Rotkirch 2008, 57, 120; Goldstein et al. 2003, 486). Muutos lapsettomuutta ihanteenaan pitävien määrässä on kuitenkin 2000-luvulla muuttunut selvästi. Aiempien vuosien kyselyissä lapsettomuuden ilmoitti ihanteekseen 2–4 % vastaajista. Vuoden 2015 perhebarometrissa lähes 15 % vastaajista pitää lapsettomuutta ihanteenaan. (Miettinen 2015, 24.)

Tahattoman lapsettomuuden ilmiöstä on Suomessa puhuttu kauemmin kuin vapaaehtoisesta lapsettomuudesta. Tämä näkyy myös lapsettomien järjestäytymisessä yhdistyksiksi. *Lapsettomien yhdistys Simpukka ry* sai alkunsa vuonna 1987. Tuolloin yhdistyksen nimi oli *Saisimmepa lapsen ry*. Yhdistyksen tavoitteena on edistää tahattomasti lapsettomien ja heidän läheistensä asemaa ja hyvinvointia toimimalla heidän edunvalvojanaan, lisäämällä tietoisuutta tahattomasta lapsettomuudesta sekä tarjoamalla tietoa ja vertaistukea. (Lindfors 2014, 25; Simpukka ry 2017.) Vapaaehtoisesti lapsettomien yhdistys perustettiin 25 vuotta myöhemmin vuonna 2012, eli aineistoni keruun aikana ei vapaaehtoisesti lapsettomille vielä vertaisryhmää ollut. Yhdistyksen tarkoituksena on tukea jäseniään samantapaisesti kuin Simpukka-yhdistyksen. *Vapaaehtoisesti Lapsettomat ry* edistää vapaaehtoisesti lapsettomien oikeuksia, tasa-arvoa ja asemaa muun muassa tiedottamalla vapaaehtoisesta lapsettomuudesta, tarjoamalla vertaistukea, lisäämällä julkista keskustelua asiasta sekä laajentamalla perinteistä perhekäsitystä. (Vapaaehtoisesti lapsettomat ry 2017.)

Tutkimuksen lähtökohdat

Tutkimukseni suhteutuu toisaalta lapsettomuutta käsittelevään tutkimukseen, toisaalta folkloristisen kerronnan tutkimustraditioon. Vaikka lapsettomuutta ei ole folkloristiikas-

delmällisyys tarkoittaa syntyneitten lasten määrää suhteessa hedelmällisessä iässä olevien naisten määrään (Ruokolainen & Notkola 2007, 77).

sa tutkittu, ei intiimien tai mahdollisesti vaikeiksi tunnettujen asioiden käsitteleminen ole oppiaineelle vierasta. Lena Marander-Eklund (2000) on tutkinut naisten synnytyskertomuksia, Piret Paal (2010) syöpäkertomuksia, Ulla-Maija Peltonen (1996) sekä Anne Heimo (2010) vuoden 1918 tapahtumiin liittyvää kerrontaa ja Ulla Savolainen (2015) lapsuuden evakkomatkakertomuksia. Tutkielmassani käsittelen valikoiden lapsettomuuskirjallisuutta nostamalla esille eri näkökulmista lapsettomuutta lähestyviä tutkimuksia, joihin omaa aineistoani analyysivaiheessa peilaan. Folkloristiikan oppihistorias-ta esittelen kerronnan tutkimuksen kehityksen päälinjoja sekä tutkimuksen painopisteiden muutosta tieteenalan alkuvaiheista nykypäivään.

Lapsettomuus tutkimuksissa ja kirjallisuudessa

Lapsettomuuteen liittyvää tutkimusta löytyy nykyään paljon muun muassa lääketieteen, hoitotieteen ja sosiaalitieteiden alalta. Lapsettomuus on tutkimuksellisesti kiinnostava aihe ja lapsettomuustutkimusten, kuten muunkin lapsettomuuteen liittyvän kirjallisuuden, määrä on parin vuosikymmenen aikana kasvanut huomattavasti.² Vaikka lapsettomuutta tutkitaan monista eri näkökulmista, näkyy tutkimuksissa edelleen melko selvästi dikotomia tahattomaan ja vapaaehtoiseen lapsettomuuteen.

Tahatonta lapsettomuutta käsitellään opaskirjanluontoisissa teoksissa, joissa kerrotaan lapsettomuuden mahdollisista syistä ja hoitomuodoista. Tällaisia ovat esimerkiksi Maija Tulppalan (2007) *Kun vauva viipyy – lapsettomuuden tutkimus ja hoito* sekä Aarne I. Koskimiehen (2004) *Hedelmällinen rakkaus – toiveena lapsi*. Opaskirjan tyyppisissä teoksissa tahatonta lapsettomuutta käsitellään pääasiassa lääketieteen tai psykiatrian asiantuntijoiden näkökulmasta. Kirjassa *Toisenlainen tie. Tahaton lapsettomuus, kriisi ja selviytyminen* (Pruuki et al. 2015) annetaan ääni myös lapsettomuutta kokeville, kerrotaan eri mahdollisuuksista saada apua ja löytää oma polkunsa lapsettomuuden värittämässä elämässä sekä annetaan lapsettomien läheisille ohjeita lapsettomuuden ja lapsettomien kohtaamiseen.

² Esimerkiksi Turun yliopiston kirjaston tietokannasta löytyy hakusanalla 'lapsettomuus' 45 nimikettä, jotka on julkaistu vuoteen 1999 mennessä. Samalla hakusanalla löytyy vuoteen 2017 mennessä julkaistuja nimikkeitä yhteensä 124.

Antropologi Gay Becker (2000) on tutkinut lisääntymiseen liittyvää teknologiaa ("reproductive technologies") kulttuurisena ilmiönä, joka kietoutuu osaksi ihmisten elämää. Kirjassaan *The Elusive Embryo* Becker lähestyy lisääntymismenetelmiä kuluttamisen ja kuluttajien eli menetelmiä käyttävien naisten ja miesten näkökulmasta. Kuluttaminen voidaan nähdä mielekkäänä sosiaalisena toimintana, johon liittyy niin valinnanvapautta kuin vallan käyttöä. Kuluttaminen on sidoksissa ajatuksiin siitä, miten elämää halutaan elää ja miten yksilöllisiä tarpeita oikeutetaan. Vanhemmuus on esimerkki tällaisesta tarpeesta. Kulttuuriset odotukset biologiselle reproduktiolle luovat pohjan lisääntymistä avustaville menetelmille ja lisääntymisteknologian käytölle osana kulutuskulttuuria. Lisääntymismenetelmien käyttö on muuttanut käsityksiä luonnollisesta ihmiskehosta ja lasten saamisesta. Kun raskaus ei ala ilman ulkopuolista apua, lisääntymisteknologian menetelmiin turvautuvat naiset ja miehet joutuvat astumaan yksityisyyden ja "luonnollisen" piiristä julkiselle ja "luonnottomalle" alueelle saadakseen haluamansa lapsen. Becker on kiinnostunut siitä, miten hoitoihin osallistuvat lapsettomat henkilöt luovivat elämässään eteenpäin samalla, kun he käyvät itsensä kanssa neuvotteluja sukupuoleen liittyvistä käsityksistä, analysoivat ajatusta biologisesta vanhemmuudesta ja arvioivat biolääketieteen prosessia, johon ovat mukaan lähteneet. Lisäksi Becker tutkii kuluttajuuden näkökulmasta niitä sosiaalisia ja kulttuurisia voimia, jotka ovat luoneet lisääntymisteknologian nykyisen aseman ja ylläpitävät sitä lapsettomuuden hoidon vakiomallina ("the gold standard"). (Becker 2000, 5–8, 10–11 & 16.)

Beckerin tavoin Maili Malin (2006) on tutkinut lääketieteen avusteisten lisääntymismenetelmien ("assisted reproductive technologies", ART) käyttöä lapsettomuuden hoidossa. Malin analysoi sosiologian väitöskirjassaan *Biovalta, toiseus ja naisten toimijuus hedelmöityshoidoissa* miten, miksi ja millä seurauksilla avusteisista lisääntymismenetelmistä on tullut ensisijainen lapsettomuuden hallinnan teknologia Suomessa. Malin tulkitsee ilmiötä yhtenä foucault'laisen biovallan strategiana,³ jonka avulla pyritään synnyttämään tietynlaista elämää ja samalla sulkemaan ulos toiseutta eli epäsopevia äi-

tikandidaatteja ja lapsia. Lisäksi Malin tarkastelee sitä, miten hedelmöityshoitoihin ha-
keutuneiden naisten toimijuus eli *subjektius* lapsettomuuden ja hoitojen kokijana ilme-
nee hallitsevassa ART-käytäntöjen kontekstissa.

Tahaton lapsettomuus luokitellaan lääketieteessä sairaudeksi ja siihen on mahdollista
saada hoitoa yhteiskunnan tuella (Koskimies 2004, 9). Malin kutsuu tahatonta lapsetto-
muutta heikentyneen hedelmällisyyden sosiaaliseksi vastineeksi ja nostaa esille asian,
jota ei avusteisista lisääntymismenetelmistä puhuttaessa välttämättä tulla ajatelleeksi.
Yleensä, kun puhtaan lääketieteellisistä hoidoista, tarkoitetaan menetelmiä, joilla lievi-
tetään tai parannetaan sairautta. Heikentynyt hedelmällisyys ei ole kuitenkaan varsinai-
nen sairaus eivätkä hedelmöityshoidot ole siinä mielessä hoitoja, että ne parantaisivat
heikentyneen hedelmällisyyden. Mahdollisesti syntyvä lapsi ei ole myöskään parannus-
keino tai lääke tahattoman lapsettomuuden ongelmaan. ART-tekniologioiden avulla ai-
noastaan kierretään raskauden alkamista estävät fysiologiset syyt eli tahattoman lapset-
tomuuden sosiaalista ongelmaa hoidetaan lääketieteellisin keinoin. Tässä astuu esiin
lääketiede yhteiskuntaa läpäisevänä (bio)vallan ilmentymänä, joka omalta osaltaan luo
ja ylläpitää lapsen saamista, vanhemmaksi tuleamista ja perhettä koskevaa hallitsevaa
diskurssia, käsitystä ja käytäntöä. (Malin 2006, 13–14.)

Anneli Miettisen (2010) artikkeli *Voluntary or Involuntary Childlessness?* perustuu
vuonna 2008 kerättyyn *Ihmissuhteet ja hyvinvointi* -kyselyaineistoon, josta on eroteltu
25–44-vuotiaat lapsettomat vastaajat. Miettinen käsittelee valitun lapsettomuuden va-
paaehtoisuutta, vapaaehtoisen lapsettomuuden yleisyyttä Suomessa, lapsettomuuteen
liittyviä suunnitelmia sekä lapsettomuuden valintaan liittyviä syitä. Miettinen jakaa lap-
settomuuden valinneet henkilöt kahteen ryhmään: vapaaehtoisesti lapsettomiin sekä
niihin, jotka ovat luopuneet vanhemmuuden ajatuksesta. Vapaaehtoisesti lapsettomilla
Miettinen tarkoittaa niitä, jotka eivät aio hankkia lapsia ja jotka haluavat elää lapsetto-
mina. Sellaisia, jotka eivät halua lapsia, mutta joiden mielestä perheen ihanteellinen

³ Foucault’laisella biovallalla tarkoitetaan valtaa, joka kohdistuu ihmisen lajiruumiiseen ja pyrkii vaikut-
tamaan muun muassa sen terveyteen, lisääntymiseen ja kuolemaan. Oleellista foucaut’laisittain käsitettä-
vässä vallassa on nimenomaan valtasuhde ja siinä käytettävät kontrollin, manipulaation ja pakottamisen
mekanismit. ART-tekniikat ovat biovallan strategioita, koska ne ovat elämän alkuun kohdistuvia ja siihen
vaikuttavia menetelmiä. Malinin väitöskirjassa ”on kyse siitä, millaista hallintaa, säätelyä ja valvontaa
sekä niiden rajoja hedelmöityslääkärit ilmaisevat valta-asemastaan käsin”. Lääkärit käyttävät biovaltaa
määriteltessään kuka soveltuu äidiksi (perusteena muun muassa psykofyysinen elinvoima ja sosiaalinen

lapsiluku on vähintään yksi, Miettinen kutsuu vanhemmuuden ajatuksesta luopuneiksi henkilöiksi. Vapaaehtoisen lapsettomuuden päätös juontuu osittain lapsuuden olosuhteista, kun taas päätökseen luopua vanhemmuudesta vaikuttavat enemmän sosioekonomiset syyt sekä sopivan partnerin puute. Molemmissa ryhmissä päätöksiin elää lapsettomana vaikuttavat kuitenkin myös monet muut henkilökohtaiset syyt.

Natalie Edwardsin (2016) tutkimus *Voicing Voluntary Childlessness* käsittelee vapaaehtoisesta lapsettomuudesta kertomista kirjallisuudessa. Edwards on valinnut aineistokseen neljä ranskankielistä 2000-luvulla julkaistua elämäkerrallista teosta, joiden kirjoittajat ovat vapaaehtoisesti lapsettomia naisia. Valittuja teoksia yhdistää niiden sisällön keskittyminen omakohtaiseen äitiydestä kieltäytymiseen, lapsettomuuskeskusteluun sekä valitun lapsettomuuden vaikutuksiin naisidentiteetille. Päätös pysyä lapsettomana on ranskalaisten naisten keskuudessa epätyypillisempi valinta kuin monissa muissa Euroopan maissa. Ranskassa hedelmällisyys on Euroopan korkeimpia ja vahva katolinen perinne sekä pronatalistinen politiikka luovat pohjan kulttuurisille arvoille, joissa äitiyttä pidetään normina. Edwards korostaa, että tarinoita on luettava tässä kulttuurisessa kehyksessä. Vapaaehtoisesti lapsettomien naisten kertomukset tuovat uutta näkökulmaa naisen elämän valintoihin, kokemuksiin ja ei-normatiiviseen identiteettiin. Edwards analysoi miten naiset kertovat päätöksestään olla ryhtymättä äidiksi, minkälaisia asioita he päätöksestään johtuen kohtaavat ja millaisia kerronnallisia tekniikoita he käyttävät oikeuttaakseen tarinansa. Edwards kysyy, miten kirjoittajat haastavat lapsettoman naisen stereotypiat tekemällä kertomuksessaan omaa identiteettiään näkyväksi, perustelemalla oikeuttaan valintaansa ja kirjoittamalla naiseudesta, joka ei ole sidoksissa äitiyteen. Edwards pohtii myös millä tavoin vapaaehtoisesti lapsettomia naisia leimataan, vähätellään ja syrjitään päätöksensä vuoksi, ja kuinka he ilmaisevat vastustustaan tällaiselle kohtelulle. Analyysissään Edwards tukeutuu feminismin, sosiologian, historian, filosofian ja psykoanalyysin teorioihin. (Edwards 2016, 2–3, 7–10 & 12–13.)

Vapaaehtoinen lapsettomuus on aiheena myös teoksessa *Frivillig barnløshet. Barnfrihet i en nordisk kontext* (Engwall & Peterson 2010). Pohjoismaiden poliittisena tavoitteena on helpottaa vanhemmuuden ja työnteon yhdistämistä sekä luoda lapsiystävällinen yh-

asema) sekä asettamalla oman geneettisen lapsen saamisen ensisijaiseksi tavoitteeksi tahattomasti lapsettomille. (Malin 2006, 30–31, 52–55 & 68; Foucault 2000, 35–37 & 41–43; Foucault 2010, 102–105.)

teiskunta. Artikkelikokoelmassa käsitellään vapaaehtoista lapsettomuutta yksilöllisenä valintana, mutta kysytään myös millaisia yhteiskunnallisia edellytyksiä tällaiselle päätökselle on ja millainen on lapsiystävällinen yhteiskunta niille, jotka valitsevat lapsettoman elämän. Artikkelien esimerkit ovat Ruotsista, Norjasta ja Suomesta. Esille nostetaan muun muassa tutkimuksissa yleensä vähemmän käsitelty miesten lapsettomuus, lapsettomuus tiedotusvälineissä sekä lapsien asema lapsettomien elämässä. Vapaaehtoisen lapsettomuuden käsittely eri näkökulmista haastaa käsityksiä siitä, mikä on normaalia, luonnollista ja mielekästä elämää.

Lukuisat ammattikorkeakoulujen opinnäytetyöt (esim. Bunda et al. 2014; Pihlaja & Vesa 2012) sekä yliopistojen pro gradu –tutkielmat käsittelevät lapsettomuutta. Krista Heikkinen (2007) on sosiologian pro gradussaan *Vapaaehtoisen lapsettomuuden kamppailtavat konstruktiot* tutkinut mitä vapaaehtoisesta lapsettomuudesta internetin keskustelupalstalla puhutaan ja miten vapaaehtoista lapsettomuutta merkityksellistetään. Monista muista tutkimuksista poiketen Heikkisen aineisto ei rajaudu vain lapsettomien näkemyksiin, vaan keskustelussa on mukana sekä vapaaehtoista lapsettomuutta puolustavia että sitä kritisoivia puheenvuoroja. Heikkinen erotti keskustelupalsta-aineistostaan viisi eri diskurssia, joilla lapsettomuutta merkityksellistettiin. Hän nimesi diskurssit familistiseksi, individualistiseksi, biologistiseksi, nationalistiseksi sekä eettiseksi diskurssiksi. Lapsettomuus näyttäytyy keskustelupalstalla stigmatisoituna identiteettinä, mutta lapsettomuuden negatiiviset merkitykset myös haastettiin monin tavoin. Sosiologian alaan kuuluu myös Irene Pendolinin (2011) tutkielma *Projektina lapsi*. Pendolin tarkastelee, miten lapsettomat hedelmöityshoitoihin osallistuneet heteroparisuhteessa elävät miehet ja naiset ymmärtävät ja jäsentävät lapsettomuuden, perheen ja sukulaisuuden. Jäsennykset liitetään ajatuksiin biologisen lapsen kulttuurisesta ideologiasta, vanhemmuuden kulttuurisista dialogeista sekä tehdystä (biologisesta) ja annetusta (sosiaalisesta) sukulaisuudesta.

Ensimmäisiä omasta lapsettomuudestaan Suomessa julkisesti kertoneita oli Pirre Saario, joka käsitteli kirjassaan *Haikara lentää ohi* (1990) tahatonta lapsettomuutta kriisinä. Tämän jälkeen on ilmestynyt useita teoksia, joissa kerrotaan omakohtaisesti koetusta tahattomasta lapsettomuudesta. Esimerkiksi kirjassa *Ei kenenkään äiti. Kertomuksia lapsettomuudesta* (Parviainen 2012) omasta lapsettomuudestaan kertoo 15 eri-ikäistä suomalaista naista ja miestä. Vapaaehtoisen lapsettomuuden kokemuksia voi lukea

muun muassa kirjoista *Ingens mamma. Tolv kvinnor om barnfrihet* (Adolfsson 2013) sekä *Selfish, Shallow and Self-absorbed. Sixteen Writers on the Decision Not to Have Kids* (Daum 2015). Edellä mainituista teoksista poiketen antologia *Utan. Om barnlöshet och barnfrihet* (Sonck 2011) yhdistää yksiin kansiin erilaisia kertomuksia lapsettomasta elämästä ja elämäntavasta riippumatta siitä, mistä lapsettomuus johtuu.

Folkloristinen kerronnan tutkimus

Kerronnan tutkimuksella on aina ollut keskeinen sija folkloristiikassa. Tutkimuksen valtaparadigmana hallitsi pitkään maantieteellis-historiallinen menetelmä, jonka pyrkimyksenä oli löytää perinnetuotteiden alkumuotoja. Toisen maailmansodan jälkeen tutkimus kääntyi tekstistä ja perinnetuotteesta kohti kontekstia sekä perinnettä käyttävää ihmistä. Tutkijat kiinnostuivat kertojan persoonallisuudesta, elämänhistoriasta, repertuaarista sekä kulttuurisista symboleista, maailmankuvista ja identiteeteistä. (Honko 1980, 18–20.) Folkloristisen kerronnan tutkimuksen muutos liittyi yleisempään *narratiivisen* eli kerronnallisen tutkimuksen kehitykseen. Kerronnallisen tutkimuksen ajatus on, että kertomuksien avulla jäsennetään inhimillistä ajattelua ja toimintaa, sekä tehdään niitä ymmärrettäviksi. Kerronnallisen tutkimuksen myötä mielenkiinto alkoi yksittäisten kertomusyksiköiden sijaan suuntautua itse kerrontaan, kertomukseen ja sen käyttöön. Kerronnallisen tutkimuksen määrä kasvoi useilla tieteenaloilla 1960-luvulta lähtien niin paljon, että suuntauksesta on alettu puhua kerronnallisena käänteenä. (Heimo 2010, 53.)

Amerikkalaiset folkloristit lähtivät 1960- ja 1970-luvun taitteessa ensimmäisinä irtautumaan perinteisestä genreanalyysistä ja laajentamaan folkloren käsitettä. Kiinnostus kohdistui suullisesti esitettyjen kertomusten lisäksi kertojiin, yleisöön ja kerrontatilanteisiin. Pohjoismainen tutkimus seurasi amerikkalaista esimerkkiä, ja täälläkin tutkimuksen pääpaino alkoi suuntautua suullisesti esitettyyn kokemuskerrontaan, minäkeskeiseen kerrontaan ja omaelämäkerralliseen kerrontaan. Kerronnantutkimuksen kehitykseen oman osansa antoivat sosiolingvivistisestä tutkimuksesta saadut vaikutteet sekä performanssiteorian ajatukset. (Klein 2006, 8–11; ks. myös Koski 2007, 2–3.) Suomessa tähän tutkimusvaiheeseen sijoittuvat Anna-Leena Siikalan *Tarina ja tulkinta* (1984) sekä Annikki Kaivola-Bregenhøjn *Kertomus ja kerronta* (1988). Siikala tutki kolmen kansankertojan eri haastattelutilanteissa esittämiä toisintoja uskomus- ja paikallistari-

noista sekä kaskuista kiinnittäen huomiota kerronnan ja kertojan esittämän tulkinnan variaatioon. Kaivola-Bregenhøjn tutkimus erittelee sitä, miten yksi kokenut kertoja tuottaa samasta kertomuksesta eri variaatioita esitystilanteesta ja olosuhteista riippuen. Kumpikin määritteli työssään sekä kertomus-käsitettä että kerrontaa ja analysoi kertomuksia niin kutsuttua labovilaista mallia käyttäen.

Henkilökohtaisen ja kokemuksellisen kerronnan määrittely ja nimeäminen on ollut (ja on edelleen) moninaista. Englanninkielisissä tutkimuksissa kokemuksellisesta kerronnasta on käytetty muun muassa termejä *personal experience narrative*, *personal narrative* ja *personal story*.⁴ Sandra Stahl on määritellyt termin *personal narrative* ensimmäisessä persoonassa kerrotuksi proosamuotoiseksi kertomukseksi, jonka sisältö ei ole traditionaalinen vaan kertoo henkilökohtaisesta kokemuksesta. Toistuessaan kerrotusta kokemuksesta tulee *henkilökohtainen kertomus*. (Stahl 1977, 20, 38.) Leea Virtanen puolestaan totesi, että vaikei henkilökohtaista kertomusta voida ajatella suoraan folkloren alkumuotona, sitä voidaan pitää toistuvana kerronnallisena lajikategoriana. Se on arkitodellisuuden tapahtumista ja henkilöistä ammentavaa kerrontaa, joka esitetään kuulijoille totena ja jonka luonnetta säätelevät sekä kertojat että vastaanottajat. (Virtanen 1982, 173 & 202.) Virtanen ei siis määritellyt kovin tarkkaan, kenen kokemuksista kerrotaan tai vaaditaanko henkilökohtaiselta kertomukselta kerronnallista toistoa. Linda Dégh laajensi ja tarkensi Stahlin luomaa henkilökohtaisen kerronnan määritelmää koskemaan myös kolmannessa persoonassa esitettyjä proosamuotoisia kertomuksia sekä runomuotoisia henkilökohtaisia kertomuksia todeten myös, että jos kertomusten sisältö ei ole traditionaalista, niin ainakin niiden kertominen on (Dégh 1995, 73–75). Suomessa on henkilökohtaisen kerronnan ohella ja sen sijaan otettu käyttöön *kokemuskerrontakäsite*, jolla voidaan korostaa kerronnan sisällön kokemuksellisuutta sekä mahdollistaa myös muiden kuin omakohtaisesti koettujen tapahtumien ja asioiden kertominen (Ukkonen 2000a, 26–27).

Samoihin aikoihin, kun narratiivinen tutkimusote yleistyi, alettiin puhua *oral history* –suuntauksesta. Käsitteellä tarkoitetaan kansainvälisessä tutkimuksessa yleensä suullisia haastattelemalla tuotettuja aineistoja, joiden puhe suuntautuu menneisyyteen (Fin-

⁴ Linda Dégh (1995, 73) luettelee artikkelissaan 23 englannin- ja saksankielistä kokemuskerrontaa tarkoittavaa termiä ja sanoo, että listaa voisi vielä jatkaa.

gerroos & Peltonen 2006, 8; Abrams 2010, 2). Lynn Abrams (2010, 2–3) painottaa, että kaikki kvalitatiivisella haastattelulla tuotettu aineisto ei kuulu oral history -määritelmän alle, vaan juuri kytkös menneeseen on oleellista. Oral history -termi voi aineiston lisäksi tarkoittaa myös esimerkiksi haastattelumenetelmää tai tutkimusmenetelmää. Termin suomennokeksi on vakiintunut *muistitietotutkimus*, joka ei rajaa aineistoa vain suullisesti tuotettuun tekstiin. Muistitiedolla viitataan väljästi erilaisiin ja eri tavoin tuotettuihin menneisyyden tulkintoihin. (Heimo 2010, 38–39; Fingerroos & Haanpää 2006, 27–28; ks. myös Abrams 2010, 2–3, 7.) Suomeen muistitietotutkimus löysi tiensä 1970–1980-luvuilla niin elämäkerrallisista kuin työväenhistoriallisista aiheista kiinnostuneiden tutkijoiden myötä. Muistitietotutkimuksen alkuvaihetta sävyttivät pohdinnat muistitiedon määrittelystä sekä muistitiedon ja folkloristiikan suhteesta. Asemansa suomalaisessa folkloristiikassa muistitietotutkimus vakiinnutti 1990-luvulla. Muistitietoa alettiin lähestyä muistelu- ja kokemuskerrontana, ja kiinnostus suuntautui kertojien käyttämiin menneisyyden tulkintakeinoihin sekä aineistontuottamistapoihin. (Heimo 2010, 44; Fingerroos & Peltonen 2006, 14; Koski & Ukkonen 2007, 3.) Muistitiedolla huomattiin myös olevan lukuisia yhteisöllisiä piirteitä, kuten samanlaisia kerronnallisia ilmaisukeinoja ja kertomusmuotoja kuin perinteisessä folkloristiikassakin (Ukkonen 2000b, 2). Erityinen piirre muistitietotutkimuksessa on ollut suullisten ja kirjoitettujen aineistojen käyttäminen rinnakkain samassa tutkimuksessa. Eri alojen muistitietotutkijoiden yhteistyö lujittui, kun Muistitietotutkijoiden verkosto FOHN (Finnish Oral History Network) perustettiin vuonna 2006. (Heimo 2016, 37, 40.)

Folkloristiikassa suomalaisen muistitietotutkimuksen suuntaa viitoittivat muun muassa Ulla-Maija Peltosen *Punakapinan muistot* (1996), Taina Ukkosen *Menneisyyden tulkinta kertomalla* (2000), Pauliina Latvalan *Katse menneisyyteen* (2005) sekä Anne Heimon *Kapina Sammatissa* (2010). Peltonen ja Heimo käsittelivät molemmat vuoden 1918 tapahtumia ja niistä tuotettua muistitietoa, Peltonen arkistokirjoitusten ja Heimo haastatteluaineiston kautta. Peltosen tutkimus valaisee työväen pyrkimystä luoda omaa historiaansa kerronnan avulla sekä selvittää kertomusten ilmentämiä asenteita ja käsityksiä. Heimo puolestaan tutki kertojien esittämiä kotiseutunsa tapahtumien tulkintoja ja niiden kautta välittyvää historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia. Ukkonen haastatteli telakkatyöläisnaisia ja analysoi haastattelujen perusteella muistelupuheen ominaispiirteitä haastateltavien oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina. Latva-

lan tutkimus suuntautui suvun muistitietoon, menneisyyden esittämisen keinoihin ja oman suvun historian kanssa käytävään vuoropuheluun.

Uudemmissa muistitietotutkimuksista mainittakoon Ulla Savolaisen *Muisteltu ja kirjoitettu evakkomatka* (2015) sekä Anna Hynnisen *Minä, lotta, vaimo, äiti* (2017). Savolainen tutki lapsuuden evakkomatkakertomuksia muistelukerrontana, sen tuottamaa tulkin-taa lapsen kokemuksesta sekä niihin kytkeytyjä merkityksiä. Hynninen analysoi yhden Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkiston aktiivivastaajan elämäkerral-lista kerrontaa tarkastelemalla avainkertomusten toimijuutta sekä variointia *kertomus-maailman, kerrontatilanteen ja keskustelutilanteen* käsitteiden kautta. Viime vuosina muistitietotutkijat ovat alkaneet pohtia metodologisesti arkistoaineistojen käyttöä ja uudelleen käyttöä sekä tutkia arkistoja vallan käytön paikkoina ja verkostoina. Tällä hetkellä muistitietotutkimus on uuden tilanteen edessä. Internetin ja erityisesti sosiaali-sen median käyttö ovat luoneet muistelukulttuurin, jossa ihmiset jakavat muistojaan ilman tutkijoiden tekemää aloitetta. (Heimo 2016, 40.)

Kerrontaan keskittyneenä tieteenalana folkloristiikassa ei varsinaista narratiivista kää-nettä tapahtunut, mutta muilla aloilla lisääntynyt kerronnallinen tutkimus vaikutti kui-tenkin folkloristisen tutkimuksen luonteeseen. Kerronnan tutkimus on viime vuosi-kymmeninä alkanut yhä enenevässä määrin suuntautua kohti elämäkerrallista kerrontaa, kokemuskerrontaa ja muistitietoa sekä kertomuksen väljempää määrittelyä. Kertomi-seen on alettu suhtautua ihmisen tapana tuottaa merkityksiä tulkitsemalla sekä tekemällä elämää ja maailmaa ymmärrettäväksi. Kertomukselle ei välttämättä aseteta tarkkoja muoto- tai rakennekriteereitä, vaan kerronta nähdään merkitysten antamisen lisäksi oman itsen ja menneisyyden rakentamisen välineenä. (Koski & Ukkonen 2007, 3; Koski 2007, 3; Ukkonen 2007, 1–2.)

Lapsettomuuskerronta tutkimuskohteena ja tutkielman rakenne

Kerronta ja sen tutkimus ovat kiinnostaneet minua opintojeni alusta alkaen. Proseminaa-riesitelmässäni tutkin kertomuksia, joissa oli selkeä rakenne ja juoni (Ykspetäjä 1998). Pro gradu –tutkielmani halusin tehdä toisesta aiheesta. Kerronnan tutkimus oli opintoje-

ni aikaan jo suuntautunut perinteisistä folklore-kertomuksista kohti yksilöllisempää ja kokemuksellisempaa kerrontaa. Ajankohta oli minulle opiskelijana siis sopiva miettiä proseminaarini aineistoa mahdollisesti vapaamuotoisemman omakohtaisen ja elämäkerrallisen kerronnan tutkimista. Professori Annikki Kaivola-Bregenhøjn innoittamana ja kannustamana päädyin tutkimaan henkilökohtaista kerrontaa. Siihen, että valitsin omasta elämästä kertomisen aiheeksi lapsettomuuden, vaikuttivat niin henkilökohtaiset kuin tutkimukselliset asiat. Melko nuorena minulle valkeni, ettei lapsien saaminen – minulle itselleni tai kenellekään muulle – ollutkaan itsestään selvyys. Lukion jälkeisissä opinnoissani tuli tehtäväksi laatia pieni esitelmä, joka aiheeltaan jollain tavalla liittyi lapsiin. Päädyimme opiskelukaverini kanssa tekemään esitelmät, jotka tukivat toisiaan: minä lapsettomuudesta ja hän adoptiosta. Tuolloin, 1990-luvun alkupuolella, lapsettomuutta koskevaa suomenkielistä kirjallisuutta oli vaikea ainakin kunnankirjastoista löytää. Kun folkloristiikan opinnoissa tuli aika miettiä pro gradua, nousi lapsettomuus-aihe jälleen mieleeni. Suomenkielistä lapsettomuuteen liittyvää tutkimuskirjallisuutta oli edelleen vähän, ja sekin painottui tahattomaan lapsettomuuteen. Minulle avautui siis mahdollisuus tehdä opinnäytteeni melko vähän tutkitusta aiheesta, tuoda siihen kulttuurientutkimuksen näkökulmaa ja ottaa lähestymistavaksi itseäni kiinnostava omiin kokemuksiin perustuva kerronnan tutkimus.

Tutkielmani on luonteeltaan sekä laadullista että määrällistä tutkimusta niin, että pääpaino on kerronnan sekä kertojien laadullisessa tutkimuksessa, ja kertojien määrällinen luokittelu tukee laadullista tutkimusta. Keskeistä tutkimuksessani on aineistolähtöisyys. Lähdän tutkielmassani siitä oletuksesta, että lapsettomuus ei ole yksiulotteinen ja selväpiirteinen asia vaan pikemminkin hyvin moninainen ja monimutkainen kokoelma asioita, jotka limittyvät ja liittyvät yhteen, tai voivat mennä päällekkäin. Lapsettomuuden kokemus on monisyistä, eivätkä lapsettomat ole heterogeeninen ryhmä, vaan lapsettomuuden joukko koostuu monenlaisista ihmisistä, joiden lapsettomuuden luonne on erilainen. Tutkimukseni keskeinen ajatus on, että koska lapsettomuuden kokemuksia on erilaisia, niin myös oman henkilökohtaisen kokemuksen kautta konstruoitu kerrottu lapsettomuus sekä sille annetut merkitykset ja tulkinnat vaihtelevat. Lapsettomuuden ”todellisuus” on kuin iso verkko, jossa eri asiat punoutuvat yhteen suureksi kokonaisuudeksi.

Tutkielmani päämääränä on tehdä lapsettomuuden monimuotoisuutta näkyväksi lapsettomien aikuisten kirjoitusten kautta. Analysoin työssäni sekä lapsettomuutensa kertojia että heidän kirjoittamaansa lapsettomuuskerrontaa. Luvussa kaksi käsittelen pro gradu –tutkielmani teoreettista viitekehystä. Olen valinnut aineistoni tulkintakehyksiksi ajatusmalleja sekä kokemukseronnan tutkimuksesta että narratiivisesta tutkimuksesta. Lisäksi sovellan analyysissäni kulttuuristen mallien ja ideologioiden pohjalta ajatusta elämänsä elämänsä kulttuurisista odotuksista sekä niiden lisäksi hallitsevien kertomusten ja vastakertomusten käsitteitä.

Luvun kolme aihe on tutkimusaineisto. Käsittelen teemakirjoittamista aineistonmuodostuksen menetelmänä ja kerron oman tutkimusaineistoni muodostumisesta sekä eettisistä ratkaisuksista. Lisäksi pohdin omaa asemaani tutkijana. Luokittelua, lähilukua ja teemoittelua käsittelen tutkimuksen analyysissä käyttäminäni metodeina. Lapsettomuutensa kertojia lähestyn eri suunnilta. Luokittelen lapsettomuutensa kertojia määrällisesti ja kysyn, keitä he ovat ja minkälainen on heidän elämäntilanteensa. Luvun lopussa analysoin sitä, miksi he kirjoittivat tutkijalle haluten kertoa lapsettomuudestaan.

Tavoitteeni on venyttää yleistä lapsettomuuden käsitteellistä jakoa tahattomasti ja vapaaehtoisesti lapsettomiin. Luvussa neljä pohdin, millaisia kasvoja lapsettomuus voi saada, ja löytyykö aineistostani perusteita ryhmitellä lapsettomia tavanomaista dikotomiaa laajemmin lapsettomuuden luonteen mukaisesti. Luvut viisi ja kuusi keskittyvät lapsettomuuskerrontaan ja sen analysointiin. Minua kiinnostaa, millaista on lapsettomuuden kirjoitettu kerronta, minkälaisia muotoja se saa ja mitä keinoja kerronnassa käytetään. Sisällönanalyysin tavoite on selvittää, mitä lapsettomat aikuiset itse pitävät kertomisen arvoisena ja miten he kerronnan kautta rakentavat tulkintaa lapsettomuudestaan. Luvussa seitsemän on johtopäätösten aika.

Tutkielmani jatkaa folkloristista kerronnan tutkimuksen perinnettä. Paikannan tutkielmani osaksi omaelämäkerrallista tutkimusta, jossa aineistoa tarkastellaan kokemukserontana. Pro graduni liittyy myös kirjallisten tekstiaineistojen tutkimukseen. Ajallisesti tarkastelemani kerronta sijoittuu vuoteen 1999. Tuolloin Suomessa ei ollut vielä hedelmöityshoitolakia, lakia parisuhteen rekisteröimisestä eikä sukupuolineutraalista avioliitosta tai mahdollisuutta sukupuolineutraaliin adoptio-oikeuteen. Asenteet lapsettomuudesta, myös sen vapaaehtoista muotoa, kohtaan olivat muuttumassa aiempaa sallivampaan

suuntaan, mutta ajatukset miehen, naisen ja lapsen muodostamasta perhemallista elämänhanteena vaikuttivat vielä vahvasti. Aiheensa myötä tutkielma sijoittuu lapsettomuustutkimusten joukkoon. Työni eroaa aiemmista lapsettomuustutkimuksista erityisesti lapsettomuuden kokijoihin kohdistuvan melko avoimen rajauksen puolesta. Tarkastelen lapsettomuutta kulttuurintutkimuksen näkökulmasta keskittyen lapsettomien oma-kohtaisiin kokemuksiin sekä niiden henkilökohtaiseen kerrontaan ja tulkintaan.

2. TUTKIMUKSEN TULKINTAKEHYKSET

Tutkimukseni tulkintakehykset eivät muodosta yhtä yhtenäistä ja koko työn kattavaa teoriaa, vaan ajatuksellisen pohjan, jonka kautta käyn dialogia aineistoni kanssa. Nämä ajatukset ovat ohjanneet valintojani aineiston käsittelyssä ja johdatelleet siitä tekemiini tulkintoihin. (ks. Eskola 2015, 189; Luostarinen & Väliverronen 1991, 215.) Teoreettiset näkökulmat eivät olleet ”valmiina” aloittaessani tutkielmaani, ne ovat muotoutuneet tutkimuskirjallisuuden ja –aineiston lukemisen sekä tutkielman tekstin kirjoittamisen myötä ja sen kanssa (ks. Savolainen 2015, 95–98; Kaarlenkaski 2012, 124). Valitsemani tulkintakehykset eivät kuitenkaan ole yksittäisiä tai irrallisia, vaan ne lähestyvät samaa asiaa eri puolilta ja kietoutuvat yhteen muodostaen teoreettisen taustan, jota vastaan aineistoni kerronnallisuutta tarkastelen.

Omaelämäkerrallisuus, muistelu ja kokemuskerronta

Elämäkertatutkimuksella on traditionsa sekä humanistisessa että yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Elämäkerrallisesta tutkimuksesta kiinnostuttiin ensimmäisen kerran 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Toisen maailmansodan jälkeen tutkimuksessa oli hiljaiselon kausi, mutta 1970-luku toi mukanaan uuden nousun. (Huotelin 1992, 14–15.) Elämäkertojen tutkimuksessa on käytössä useita eri termejä. Heterogeenisyyttä lisää se, että eri tieteenalojen käsitteet voivat sisällöltään poiketa toisistaan. Päivikki Suojanen (1982, 53–54) on ehdottanut paljon käytetyn *life history* –termin suomennokseksi *elämäntarinaa*. Koska ’tarina’ viittaa folkloristiikassa tiettyyn lajityyppiin ja sen ominais-

piirteisiin, pitää Anna-Leena Siikala (1984, 142–143) parempana käsitteenä *elämänkertomusta*. Annikki Kaivola-Bregenhøj (2002, 17) on määritellyt, että tutkittaessa elämänkertomuksia ollaan kiinnostuneita ihmisen arjesta ja juhlasta, siitä mitä ja keille omasta elämästä kerrotaan sekä miten oman elämän muistoja ja kokemuksia painotetaan.

Tutkielmani lapsettomuuskerronta on omaelämäkerrallista kerrontaa. Mari Hatakka katsoo, että moniaineksisuudestaan huolimatta arkistoille kirjoitetut elämäkerrat voi nähdä ”omana kirjoittamisen lajinaan, jonka tarkoituksena on määritellä kertojan paikka maailmassa” (Hatakka 2011, 37). Oman aineistoni keruuvastaukset ovat omaelämäkerrallisia mutta elämäkertaa kapeampia. Kirjoitukset ovat rajautuneet pyynnöstäni tiettyyn elämänalueeseen, ja kerronta keskittyy lapsettomuuden kokemukseen sekä siihen liittyviin tunteisiin ja ajatuksiin, vaikka sisältää myös muuta tietoa kertojien elämästä.

Käsitän tutkielmassani muistelun prosessina, jossa muistelijä (eli tässä tapauksessa aineistoni vastaajakirjoittaja) palauttaa mieleen asioita ja tapahtumia muistelun kohteena olevasta aiheesta. Mieleen palauttamisen eli *rekonstruktion* lisäksi muistelu on muistelijan asioiden tulkintaa. Muistelijä pyrkii muistamaan asiat niin kuin ne olivat ja samalla ymmärtämään, miksi ne olivat juuri näin. (Ukkonen 2000b, 2.) Muistelun kohteena voi olla kaukana tai lähellä oleva mennyt ajankohta. Muistella voi myös nykyhetkeä (ks. kokemuksellisesta ajasta Pöysä 2015, 75–86). Muistelun tulos saa ilmiänsä kerrottuna tai kirjoitettuna *muistelukerrontana*. Muistelukerronta-termiä käytän hyvin väljästi määriteltäessä suhdetta menneisyyteen. Aineistoni muistelun aiheen ajallinen fokus voi olla kokonaisuudessaan lähellä muisteluhetkeä tai tulla kauempaa menneisyydestä nykyhetkeen asti. Aineistoni muistelussa painottuu pääasiassa asioiden valikointi, jäsentäminen ja tulkinta enemmän kuin muistinvarainen mieleen palauttaminen.

Tarkastelen aineistoni muistelukerrontaa kokemuksellisena kerrontana. Kokemuskerronta perustuu usein kertojan elämäntapahtumiin. Muodoltaan se noudattaa yhteisön kulttuurisia malleja, mutta sisällöltään se on yleensä yksilöllistä. (Koski & Ukkonen 2007, 3.) Kokemuskerronta voi sisältää kerrontaa muidenkin kuin kertojan elämästä ja kokemuksista. Omassa aineistossani kirjoittajat kertovat omakohtaisista kokemuksistaan ja omista näkemyksistään suhteuttaen niitä siihen yhteisöön ja ympäristöön, jossa elävät. Kerronnan päähenkilönä on *kerrottu minä* (tai *kerrottu me* kun kertoja puhuu myös

puolisostaan). Kirjoituspyynnössä toivottiin ”lapsettomiin aikuisten kirjoituksia elämästään” (ks. Liite 1), ei siis esimerkiksi kerrontaa lapsettoman läheisen elämästä. Kirjoitukset ovat pyynnön mukaisia, jolloin niitä kuvaamaan sopii myös rajaava termi *henkilökohtainen kokemuskerronta*.

Narratiivisuus ja todellisuuden rakentaminen

Narratiivisen eli kerronnallisen tutkimuksen ajatuksena on, että kertominen on ihmiselle tyypillinen tapa, jolla hän tuottaa merkityksiä ja tekee näin maailmaansa ymmärrettäväksi. Elämä ja kertominen kietoutuvat yhteen. Kertominen ei vain kuvaa todellisuutta vaan myös aina tuottaa sitä tulkintojen kautta. (Ukkonen 2003; Ukkonen 2007, 2.) Narratiivisuus voidaan nähdä rakenteena, jonka avulla ihmiset havaitsevat, kokevat ja merkityksellistävät elämää. Kertomisen ja kertomuksien kautta näitä merkityksiä välitetään muille. Narratiivinen lähestymistapa kerrontaan pohjaa *sosiaalisiksi konstruktionismiksi* kutsuttuun ajattelutapaan. Sen keskeisin sisältö on, että niin todellisuus kuin tieteelliset käsitteetkin ovat yhteiskunnallisesti tuotettuja. Todellisuuden tuottaminen perustuu kieleen. Sen lisäksi, että kielen avulla kuvataan maailmaa, kieltä käyttämällä myös muokataan ja luodaan todellisuutta. (Honkasalo 2000, 53, 55 & 64–65.)

Lähestyn lapsettomuutta ja lapsettomuuskerrontaa narratiivisen filosofian näkökulmasta, jossa elämän ilmiöt eivät ole sellaisenaan pysyviä vaan muuttuvia kulttuurisia tai sosiaalisia prosesseja (Ukkonen 2003). Lapsettomuutta voidaan pitää ilmiönä, joka ei ole vain biologinen, lääketieteellinen tai ”luonnollinen” olotila (lapsen puuttuminen), vaan se myös rakentuu yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti niissä käytännöissä ja suhteissa, joita tieto, kieli ja valta muokkaavat (ks. Honkasalo 2000, 56). Kun puhutaan todellisuudesta ja sen rakentamisesta, on huomattava, ettei ole olemassa yhtä ainoaa, autenttista ja pysyvää todellisuutta. Todellisuuden rakentamisessa on kyse erilaisista merkityksistä, niiden ulottuvuuksista ja todellisuuden käsitteellistämisestä. (Pöysä 1994, 22.) Koettu todellisuus saa muisteltuna ja kerrottuna kerta kerralta erilaisia sisältöjä ja merkityksiä. Todellisuus ja sen ilmiöt, tässä tapauksessa lapsettomuus, ovat siis kontekstissaan muuttuvia konstruktioita, jatkuvan neuvottelun tuloksia.

Elämäkulun kulttuuriset odotukset

Kulttuurinen malli on kognitiivisen antropologian keskeisiä käsitteitä. Sillä tarkoitetaan jaettua merkitysjärjestelmää, jonka avulla yhteisön jäsenet toimivat. ”Kulttuuriset mallit ovat osa inhimillisen toiminnan ja ajattelun syvärakennetta, jonka avulla ilmiöitä selitetään.” (Kamppinen et al. 2001, 173, 176.) Kulttuuristen mallien sisäistäminen ei ole tietoisista, vaan kasvaessaan kulttuurin jäseniksi ihmiset oppivat siihen kuuluvat mallit. Mallit ovat kollektiivisia ainakin sillä tasolla, että ne ovat yleisesti tunnettuja. Luonteeltaan mallit voivat olla mentaalisia (tulkintamekanismit) tai kulttuurisia (merkitykset). (Hatakka 2011, 72.) Kulttuuriset mallit siis liittyvät siihen, miten eri tilanteissa toimitaan, mitä asioista ajatellaan, miten niitä määritellään ja tulkitaan sekä minkälainen on niitä koskeva jaettu ymmärrys. Mallit ovat yhteisössä laajasti jaettuja ja ne vaikuttavat huomattavasti siihen, miten maailmaa ja ihmisten toimintaa ymmärretään. Kulttuuriset mallit eivät kuitenkaan sulje pois muita vaihtoehtoisia malleja. (Holland 1987, 4.) Yhteisten mallien lisäksi voi yhteisössä olla myös yksilöllisiä malleja. Kulttuuriset mallit eivät määrää yksilön käyttäytymistä, vaan hän voi valita mallista poikkeavan tai sitä vastustavan toimintatavan.

Guy Becker käyttää termejä *odotettu elämäkulkku* (”life course”), *kulttuurinen dialogi* ja *kulttuurinen ideologia* kuvatessaan kulttuurisiin malleihin vertautuvia asioita. Beckerin näkemys on, että jokaisessa kulttuurissa on oma odotettu elämäkulkunsa, eli mieli-kuva siitä, miten elämän kuuluisi mennä ja mitä asioita sen pitäisi sisältää. Kulttuurisella dialogilla Becker viittaa asioihin ja ilmiöihin liittyviin yhteisesti jaettuihin oletuksiin. Kulttuuriset dialogit ilmentävät sosiaalisia normeja eli sitä, mitä pidetään normaalina. Dialogit ovat ajassa muuttuvia ja sidoksissa sosiaaliseen, taloudelliseen ja historialliseen kontekstiinsa. Samaan ilmiöön voi liittyä useita sen eri puolia kuvaavia dialogeja. Ne dialogit eli ajatusmallit, jotka ovat hallitsevia ja laajalle levinneitä, muodostavat kulttuurisen ideologian. Kulttuuriset ideologiat muovaavat vahvasti sitä, mitä ihmiset ajattelevat elämästään ja siinä kohtaamistaan ongelmista. Odotettu elämäkulkku pohjaa kulttuurisiin ideologioihin. Jos elämäkulkuun kohdistuvat odotukset eivät täyty oletetulla tavalla, se aiheuttaa kaaoksen tunnetta. Elämäkulkku on häiriintynyt. (Becker 2000, 12, 33–34 & 36.)

Hatakka tarkastelee heteroseksuaalista parisuhdetta kulttuurin ilmiönä, joka voidaan hahmottaa kulttuurisen mallin mukaisesti. Toiminnallisessa kulttuurisessa mallissa määritellään parisuhteen tyypillinen kulku eli *skripti* puolison tapaamisesta ja seurustelusta avioliittoon, lapsien saamiseen ja lopulta eroon tai leskeksi jäämiseen. (Hatakka 2011, 72, 107.) Heteroseksuaalinen parisuhteen malli on siis lapsia tuottavan parisuhteen malli, joka usein nähdään yhteiskunnan normatiivisena parisuhde- ja elämänmallina. Beckerin termeillä kulttuurisia dialogeja parisuhteesta on olemassa useita, mutta heteroseksuaalisen parisuhteen malli muodostaa elämänkulun kulttuurisen ideologian. Kutsun kulttuurisia malleja, dialogeja ja ideologioita tutkielmassani yhteisellä nimityksellä *elämänkulun kulttuuriset odotukset*. Käsitän sillä niin yhteisesti jaetut merkitysjärjestelmät kuin kulttuurin hallitsevat ajatusmallit. Sosiaalisesti ilmiöksi käsitettävään lapsettomuuteen liittyy heteroseksuaalisen parisuhteen lisäksi esimerkiksi vanhemmuuteen, naisena elämiseen ja naiseuteen yhdistyviä elämänkulun kulttuurisia odotuksia.

Hallitsevat kertomukset ja vastakertomukset

Lähestyn edellä esittämäni ajatusta elämänkulun kulttuurisista odotuksista vielä narratiivisen tutkimuksen käsitteillä *hallitseva kertomus* ja *vastakertomus*. Michael Bamberg (2004, 359–361) toteaa, että hallitsevat kertomukset voidaan ymmärtää kahdella tavalla. Ne voidaan määrittää laajasti ymmärrettäviksi ”suuriksi kertomuksiksi” (”grand récits”) eli metakertomuksiksi, joille kaikki puhujat ovat lähtökohtaisesti alistettuja, ja joita ei voi paeta tai vastustaa. Kapeammin ymmärrettynä hallitseva kertomus määrittää kertojan paikkaa kertomuksessaan. Tällöin hallitsevat kertomukset ovat yleisiä ja tunnettuja kulttuurisia odotuksia; kehyksiä, joiden mukaisesti asioiden kulku järjestyy. Nämä hallitsevat kertomukset ovat idealisoituja ja yksinkertaistettuja mutta eivät universaaleja malleja. Hallitsevien kertomusten jako ei ole suoraviivainen, vaan metakertomukset ja pienemmät ”joka päivän hallitsevat kertomukset” kietoutuvat toisiinsa ollen myös toistensa osia.

Käytän hallitsevan kertomuksen käsitettä Bambergin kapeamman määritelmän mukaisesti. Tällöin hallitseville kertomuksille on olemassa myös vastakertomuksensa. Hallitsevien kertomusten yhtenä funktiona on tarjota keino tunnistaa, minkälaiset kokemukset

ovat normatiivisia. Hallitsevien kertomusten avulla ymmärrämme niin toisten kertomuksia kuin omaa itseämme. Kun omat kokemukset eivät sovi hallitseviin kertomuksiin (ks. edellisessä kappaleessa elämänkulun häiriintyminen), kohdataan haaste tehdä oma elämä ymmärrettäväksi jonkin muun kuin hallitsevan kertomuksen kautta. Vastakertomuksen avulla voidaan hallitsevalle kertomukselle esittää vaihtoehtoja tai ilmaista vastustusta sitä kohtaan. Vastakertomusten esittäjät ovat yleensä tietoisia ulkopuolisuudestaan hallitsevaan kertomukseen ja sijoittavat itsensä marginaaliin. Vastakertomusten avulla voidaan marginaalia tehdä ymmärrettäväksi ja jopa oikeuttaa sitä. Näin yksilöllisesti kerrotut vastakertomukset saavat yhteisesti jaettuja merkityksiä aivan samoin kuin haastetut hallitsevat kertomukset. Vastakertomukset ovat olemassa suhteessa hallitseviin kertomuksiin, mutta ne eivät välttämättä ole täysin vastakkaisia toisilleen. (Andrews 2004, 1–2.) Vastakertomukset sijoittuvat usein johonkin kiistävän tai vahvistavan kannan välimaastoon (Savolainen 2015, 91–92), tai voivat myös hyödyntää hallitsevia kertomuksia (Bamberg 2004, 362–363).

Yksi länsimaisen kulttuurin hallitsevista kertomuksista liittyy perheeseen ja äitiyteen. Kertoessaan elämästään aineistoni lapsettomat aikuiset haastavat tätä perinteistä kertomusta ja sitä, mikä on normaalia (ks. myös Throsby 2004). Lapsettomuuskerronta tarjoaa vaihtoehtoisia tapoja kertoa kertomusta perheestä, naisesta ja äitiydestä. Nämä kertomukset ovat osittain kiistäviä vastakertomuksia, osittain hallitsevaa tukevia kertomuksia ja osittain siltä väliltä.

3. TUTKIMUSAINEISTO JA SEN KÄSITTELY

Teemakirjoitus ja kirjoitetun tekstin piirteet

Teemakirjoitus tai *teemakirjoittaminen* on aineistonmuodostuksen menetelmä, jossa yhdistyvät kirjallisen tekstin tuottaminen sekä kirjoittamisen rajaaminen johonkin tiettyyn annettuun aiheeseen eli *teemaan*. Teemakirjoittaminen-termin otti käyttöön Satu Apo. Hän johti sanan jo pitkään käytössä olleesta termistä *teemahaastattelu*. (Apo,

1993, 12; Apo 1995, 175.) Jyrki Pöysä (2015, 12) ei pidä teemakirjoittamista täysin onnistuneena käsitteenä, vaikka myöntää sitä itsekin käyttäneensä useaan kertaan. ”Eikö kaikki kirjoittaminen ole teemallista, johonkin aiheeseen fokusoitunutta?”, toteaa Pöysä, ja jatkaa, että teemakirjoittaminen on terminä ymmärrettävä vain niille, joille myös teemahaastattelu on tuttu asia.⁵ Teemakirjoitettu aineisto pohjautuu yleensä joko jollain tavalla julkaistuun (esimerkiksi lehdessä tai internetissä) tai tietyssä tilanteessa ja paikassa (esimerkiksi rajatussa yhteisössä) esitettyyn kirjoituspyyntöön. Keskeinen asia teemakirjoitusaineiston luonteessa on se, että aineisto ei ole päiväkirjoja, kirjeitä tai muita valmiiksi olemassa olevia henkilökohtaisia tekstidokumentteja, vaan se on muodostunut pyynnöstä kirjoittamalla (Pöysä 1997, 34; Pöysä 2006, 223–224).

Kilpakeruita on käytetty pitkään kansanperinteen keräämiseksi arkistoihin. Jo 1800-luvun puolivälissä julkaistiin ensimmäiset kirjoituskutsut. Kuitenkin vasta 1900-luvun kuluessa alettiin keruukehotuksissa esittää pyyntöjä omien muistojen sekä itse tuntemansa perinteen muistiin merkitsemisestä. (Pöysä 2006, 226.) Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkiston 1960-luvun puolivälissä toteuttaman ”vuosien 1917–1918 muistitiedon ja perinteen keruuhankkeen” sekä vuonna 1969 järjestämän ”jätkäperinteen” kilpakeruun myötä kiinnostus suunnattiin folkloren ohella muistitietoon ja elämänhistoriallisiin kuvauksiin (Peltonen 1996, 65–68; Pöysä 1993, 16). Kun henkilöön viittaavaa informaatiota oli keruissa aiemmin kohdeltu lähinnä taustatietona, nousi henkilökohtainen kerronta tutkimuksen ja keruiden keskiöön varsinkin 1980–1990-luvuilla (Pöysä 2006, 226).

Teemakirjoittamisella on saatu tallennettua laajat kirjoitusaineistot muun muassa Kansan Arkiston, Museoviraston, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Työväen Arkiston kokoelmiin (Helsti 2005, 150). Pienimuotoisempia keruupyyntöjä ovat esittäneet monet opinnäytteiden tekijät, itseni mukaan lukien. Teemakirjoittaminen on vakiinnuttanut paikkansa aineiston muodostamisen menetelmänä. Kirjoituksia käyttävät tutkimisaineistoina nykyisin niin kulttuurin- kuin historiantutkijat sekä yhteiskunta- ja kasvatustieteilijät. Keruuaineistoja hyödyntäen on tehty ja julkaistu useita tutkimuksia, väitöskirjoja,

⁵ Pohdinnoista kirjoitetun aineiston nimeämiseksi, ks. Pöysä 2015, 11–18.

artikkelikokoelmia sekä antologioita.⁶ Perinteisesti teemakirjoitusaineistot ovat muodostuneet postitse lähetetyistä kirjeistä, mutta nykypäivänä keruissa hyödynnetään myös internetin suomia mahdollisuuksia. Esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seura antaa keruissaan mahdollisuuden vastata postitse, sähköpostilla tai internetsivuiltaan löytyvällä keruulomakkeella (SKS:n keruut 2016).

Teemakirjoittamisen teoretisointi oli kulttuurien tutkimuksessa pitkään vähäistä. Jyrki Pöysän (2006) ja Hilka Helstin (2005) artikkelien myötä aihe pääsi niin folkloristiikan kuin etnologian menetelmäoppaisiin. Kirjoitettujen tekstien lukemista ja analysointia on 2000-luvulla käsitelty enenevässä määrin. Tästä ovat hyvinä esimerkkeinä muun muassa artikkelikokoelmat *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat* (Kurki 2004) sekä *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin* (Lakomäki & al. 2011). Edellisten lisäksi *Kirjoittamalla kerrotut – Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteenä* (Korkiakangas et al. 2016) pureutuu artikkeleissaan nimensä mukaisesti kansatieteellisten kyselyiden historiaan sekä aineistojen muodostumisprosessiin, käyttöön ja tulkintaan. Perinteisissä kyselyissä on yleensä useita kyselyn aiheita koskevia lyhyitä kysymyksiä tai strukturoituja kysymyksiä, joissa on valmiit vastausvaihtoehdot. Uudemmissa kyselyissä on näiden lisäksi hyödynnetty myös vapaasti vastattavia laajempia kysymyksiä, jolloin niiden vastaukset lähestyvät väljästi muotoillun teemakirjoituksen tuottamaa aineistoa.

Satu Apo on vetänyt yhteen teemakirjoittamisen etuja. Teemakirjoitus on edullinen menetelmä, joka tuottaa yleensä suuren määrän informaatiota. Aineiston käsittely ja arkistointiin saattaminen on pienitöisempää kuin nauhamateriaalin. Teemakirjoittamisella on myös mahdollista lähestyä vaikeasti tavoitettavia kohteita, kuten suljettuja yhteisöjä, tai muodostaa aineistoa sellaisiin makrotason selvityksiin, joihin haastattelu- tai havainnointiaineistot eivät riitä. (Apo 1993, 13; Apo 1995, 176.) Kirjoituspyyntöjä onkin käytetty paljon haluttaessa muodostaa aineisto arkaluontoisista ja intiimeistä asioista (ks. Apo 1993, 13; Apo 1995, 176; Helsti 2005, 150; Saarikoski 2001, 56). Kirjoittaminen antaa enemmän etäisyyttä kuin haastattelutilanne ja mahdollistaa vaikeista, häpeällisistäkin koetuista ja vaietuista asioista kertomisen (Saarikoski 2001, 63). Pro gradu –tut-

⁶ Kirjoitettuja aineistoja on hyödynnetty muun muassa seuraavissa teoksissa: Piela 1993, Roos & Peltonen 1994, Peltonen 1996, Pöysä 1997, Eskola 1998, Helsti 2000, Latvala 2005 ja 2013, Laurén 2006, Taira 2006, Mikkola 2009, Hatakka 2011, Kaarlenkaski 2012, Savolainen 2015 ja Hynninen 2017.

kielmani aiheen mahdollinen arkuus oli yhtenä syynä siihen, miksi valitsin aineistonmuodostusmenetelmäksi kirjoittamisen. Arvelin, että lapsettomuudesta saattaa olla helpompi kirjoittaa kuin puhua haastattelussa kasvokkain tutkijan kanssa. Luottamuksellisen suhteen luominen kertojaan olisi uskoakseni vaatinut aikaa ja useita haastattelukertoja. Informanttien määrä olisi väistämättä jäänyt pienemmäksi kuin kirjoitusaineistossa. Haastattelut olisivat käytännön syistä rajoittuneet lähinnä Turun seudulle, samalla informanttien ikäjakauma ja sosiaalinen kirjo olisivat varmasti jääneet kapeammaksi kuin teemakirjoituksessa. (ks. Peltonen 1996, 286.)

Helena Saarikoski on vertaillut keskenään samasta aiheesta tuotettua haastattelupuhetta ja teemakirjoitettua tekstiä. Hän on havainnut, että samasta tapahtumasta muodostetuista kuvauksista voi löytää eroja niin raportoinnin tarkkuudessa kuin laadussa sekä kerronnan yleisessä tyyliässä ja *tendensseissä* eli pyrkimyksissä. Kirjoitettu esitys tapahtumasta on yleensä lyhyempi ja siinä on vähemmän henkilöitä kuin suullisessa kertomuksessa, vastaavasti puhuttu kerronta on yksityiskohtaisempaa ja rönsyilevämpää kuin kirjoitettu. Haastatteluissa kontekstitytöä kertyy enemmän kuin kirjoitetussa aineistossa, ja kirjoittaessa saatetaan sivuuttaa kokonaan suullisissa kertomuksissa esille tulevia merkittäviäkin vaikuttavia asioita. Puheessa arvioita esitetään suoraan, mutta kirjoituksissa tapahtuneen kommentointi tulee lukea lähinnä sanavalinnoista ja muista kirjallisista keinoista. Kirjoituksissa tunteista kertominen on yleisesti ottaen suurempaa kuin haastatteluissa. Kun tutkijalle kasvokkain puhuttaessa tärkeiksi näyttävät nousevan omien sosiaalisten kasvojen säilyttäminen, vaikeuksista selviytymisen esille tuominen ja itsen esittäminen pärjääväänä; tuntuu kirjoittamisen suoma etäisyys mahdollistavan intiiminkin tunteista kertomisen, koetun vääryyden ja epäoikeudenmukaisuuden uhriksi joutumisen tunnustamisen sekä surun ja vihan ilmaisemisen. (Saarikoski 2001, 74–75.)

Vaikka kirjoitettu aineisto ei olisikaan yhtä yksityiskohtaista kuin haastattelupuhe, tulevat teemakirjoitusaineistossa tutkimuksen kohteena olevat asiat yleensä kuvatuksi monipuolisesti. Yksityiskohdat liittyvät laajoihin kehyksiin ja aineisto tuottaa kohteesta moniäänisen yleiskuvan. (Helsti 2005, 151.) Strukturoituihin lomakekyselyihin verrattuna teemakirjoituksista koostuva aineisto on monesti kerronnallisempaa sekä sisällöllisesti runsaampaa ja yllätyksellisempää (Laurén 2006, 65). Juuri näistä seikoista johtuen tämä menetelmä sopii omaan aiheeseeni. Jyrki Pöysä (1993, 17) on todennut, että ”kilpakeruu dokumentoi monia muita aineistonhankintatapoja paremmin sosiaalisesti sirpa-

loitunutta yhteiskuntakuvaa annetun teeman puitteissa”. Tutkimukseni lähtökohtana on alusta asti ollut ajatus, että lapsettomat eivät muodosta yhtenäistä joukkoa, ja että lapsettomuuden kokeminen ja sen tulkinta ovat monitahoinen ilmiö. Uskon teemakirjoituksella muodostetun aineiston pystyvän luomaan monipuolista kuvaa niin lapsettomuutensa kertojista kuin lapsettomuuskerronnasta.

Kirjoituspyynnöstä aineistoksi

Aineiston muodostamisen aloitin teemakirjoituspyynnön suunnittelusta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seurasta sain Kansanrunousarkiston toteuttamien kilpakeruiden esitteitä, joista otin mallia kirjoituspyynnön rakenteeseen. Valmista pyyntöä luetin muutamilla oppiaineen henkilökunnan jäsenillä sekä opiskelijoilla, ja muokkasin tekstiä saamieni kommenttien perusteella. Kirjoituspyynnön olin otsikoinut kysymyksellä ”Elämää ilman lapsia?”. Kirjoituspyynnössä toivottiin omin sanoin kerrottuja rehellisiä kirjoituksia lapsettomilta aikuisilta. Kirjoitusten pituutta ei rajoitettu mitenkään ja vastaajille annettiin mahdollisuus käyttää kirjoittamisen apuna pyynnössä esitettyjä kysymyksiä tai rakentaa kirjoituksensa vapaamuotoisesti. Kirjoituspyynnössä oli lopuksi vastausohjeita Kansanrunousarkiston kilpakeruuesitteiden tapaan.

Lähetin kirjoituspyynnön helmikuussa 1999 yhdeksään aikakauslehteen ja kahteen sanomalehteen. Näistä yksi aikakauslehti julkaisi sen, mutta melko lailla lyhennettynä ja muutettuna. Tämän jälkeen muotoilin pyyntöni vielä alkuperäistä tiiviimmäksi ja yksinkertaistin vastausohjeita. Tässä muodossa (ks. Liite 1) lähetin sen vielä 25 lehteen kevään aikana, eli yhteensä julkaisupyyntö lähti 36 lehteen. Kirjoituspyynnön julkaisi kaikkiaan 12 lehteä, kolme aikakauslehteä ja yhdeksän sanomalehteä (Liite 2). Osa lehdistä julkaisi pyynnön sellaisenaan, osa hieman muutettuna ja osa vapaammin muotoiltuna. Liitteessä 3 on muutama esimerkkejä lehtien julkaisemisista kirjoituspyynnöistä.

Ensimmäinen kirjoituspyyntö julkaistiin huhtikuussa, viimeinen syyskuussa. Vastauksia saapuikin useamman kuukauden kuluessa. Useimmat julkaisut sattuivat huhtikuuhun, joten aineiston suurin kertymä ajoittui loppukevääseen ja alkukesään. Viimeiset kirjoitukset vastaanotin lokakuussa. Kaiken kaikkiaan vastauksia saapui 81 kappaletta

(TKU/O/99/12–92). Osa vastauksista on kirjoitettu käsin, osa tieto- tai kirjoituskoneella. Kirjoitettuani aineiston tekstinkäsittelyohjelmalla puhtaaksi, on aineiston laajuus kokonaisuudessaan hieman yli 140 tiheästi kirjoitettua liuskaa. Lyhimmät vastaukset ovat puolen konekirjoitusliuskan pituisia, pisin on kuuden liuskan mittainen. Pituuden ja kirjoitustavan lisäksi vastauksien kirjoitustyyli (esimerkiksi kronologinen kerronta, teemoittain kertominen, raporttimainen kerronta, runo) kuin kirjoitusten sujuvuus vaihtelee aineistossa melkoisesti. Yhden vastauksen mukaan oli laitettu myös aiheeseen liittyvä sanomalehtileike, jossa kerrottiin epilepsiaan sairastumisesta ja sen vaikutuksista mahdollisuuteen saada lapsia (TKU/O/99/68b). Lisäksi vastaanotin postikortin (TKU/O/99/93), jonka kirjoittaja tarjoutui haastateltavaksi.

Tutkielmani tekstissä ei ole jokaisesta vastauksesta esimerkkiä tai aineistositaattia, kaikkia vastaanottamiani kirjoituksia olen tutkimusaineistonani kuitenkin käyttänyt ja ne ovat kokonaisuutena vaikuttaneet lapsettomuudesta muodostamaani kuvaan ja sen tulkintaan. Valikointia kirjoitusten pituuden tai sisällön mukaan en ole tehnyt. Kirjoitin kaikki vastaukset puhtaaksi ja käytin näitä tietokoneelle tallentamiani vastauksia tutkimusta tehdessäni. Muodoltaan yhteneviä konekirjoitettuja tekstejä oli helpompi lukea kuin erikokoisille papereille ja erilaisilla käsialoilla kirjoitettuja vastauksia. Puhtaaksi kirjoittamisesta on myös toinenkin hyöty; se vastaa haastattelunauhojen kuuntelua, eli ensimmäistä syvempää tutustumista aineistoon. Sitaatteja käyttäessäni tarkistin kirjoitusasun oikeellisuuden alkuperäisestä vastauksesta.

Eettiset ratkaisut ja asemani tutkijana

Tutkimuksen eettiset pohdinnat alkoivat jo kirjoituspyyntöä laatiessani. Vaikka päätös kirjoituspyyntöön vastaamisesta on kirjoittajalla, kuuluvat vastausten ja niissä olevan tiedon luottamuksellisen käsittely sekä aineiston anonymisointi tutkijan vastuulle (Latvala 2005, 19). Kirjoituspyynnössäni laitoin vastausosoitteeksi oppiaineen osoitteen Turun yliopistoon. Tällä halusin osoittaa vastaajille, että aineisto ja heidän mahdollisesti arkaluontoiseksi kokemansa tiedot itsestään käsitellään asiallisesti ja luotettavasti. Kirjoituspyynnössä mainittiin myös aineiston arkistointi yliopistoon laitoksen arkistoon. Nykyiseltä nimeltään arkisto on Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden

tutkimuksen laitoksen arkisto. Aineisto liitetään TKU-kokoelmaan ja aineiston myöhempi käyttö on mahdollista arkiston sääntöjen mukaisesti. Luetteloinnissa käytettävät aksessionumerot on annettu vastauksille niiden saapumisjärjestyksessä, postikortille annettiin viimeinen numero.

Kirjoituspyynnössä ei pyydetty vastaajan nimeä ja tarkkaa osoitetta, mutta annettiin vaihtoehto halutessaan antaa yhteystietonsa mahdollista myöhempää yhteydenottoa varten. Suurin osa yhteystietonsa antaneista kirjoittajista merkitsi tietonsa vastauskirjeeseen. Osa liitti yhteystietonsa erilliselle paperille ja ilmoitti niiden olevan vain kirjoituspyynnön laatineen tutkijan käyttöön. Näissä tapauksissa yhteystietoja ei arkistoida millään tavalla aineiston yhteyteen. Osa kirjoittajista vastasi kirjoituspyyntöön kokonaan nimettömänä. Käyttäessäni aineistoa olen anonymisoinut sen jättämällä viittauksista ja sitaateista pois kaikki sellaiset tiedot, joista vastaajan voisi tunnistaa. Viitatessani aineistooni käytän arkistotunnusta. Sitaattien yhteydessä mainitsen myös vastaajan sukupuolen ja iän, jos ne ovat tiedossa.⁷ Olen tutkimuksessani käyttänyt lyhyitä tekstin sisäisiä sitaatteja sekä pidempiä tekstistä erotettuja sitaatteja. Lukija voi niiden avulla muodostaa aineistosta oman käsityksensä. Sitaattien valinta on kuitenkin tutkijan käsissä. Sitaatteja olen käyttänyt sanatarkasti kirjoitusvirheitä ja puhekielisyyttä myöten. Sitaateissa olevat korostukset (esimerkiksi kapiteelit tai alleviivaus) ovat kirjoittajien omia painotuksia. Mahdolliset poistot olen merkinnyt sitaatteihin katkoviivoilla (– –) ja omat tekstinulkoiset tutkijan lisäykset hakasulkeisiin ([]). (ks. Saarikoski 2001, 77–78.)

Aineisto muodostuu aina vuoropuhelussa tutkijan ja tutkittavan kesken. Olen käyttänyt tutkijan valtaa valitessani aiheen, josta olen toivonut ihmisten kirjoittavan sekä lehdet, joihin olen kirjoituspyynnön lähettänyt. Siihen, mitkä lehdet kirjoituspyynnön julkaisivat, en ole kuitenkaan voinut vaikuttaa.⁸ Edelleen olen kirjoittamista ohjaavilla kysymyksillä vaikuttanut siihen, millaiseksi aineisto on muodostunut. Kirjoitukset puolestaan ovat vastauksia tähän aloittamaani dialogiin. Vastaajat ovat kirjoittaneet tutkijalle, josta ovat tiedoneet vain nimen ja sen perusteella sukupuolen, opintojen alan (kulttuurin-

⁷ Aineiston arkistoinnin informoinnista keruupyynnöiden yhteydessä, aineiston arkistoinnista, arkaluontoista asia sisältävistä aineistoista sekä vastaajien anonymisoinnista tutkimuksessa katso Kuula 2006: 120–121, 126–128, 214–219 ja 223–230.

⁸ Sanomalehtien tekemät julkaisupäätökset vaikuttavat todennäköisesti vastausten maantieteelliseen jakaumaan, aikakauslehtien julkaisupäätökset taas vastaajien sukupuoleen ja ikään, ks. tarkemmin luku *Lapsettomuutensa kirjoittajat*.

tutkimus, folkloristiikka), johon tutkielma tehdään ja yliopiston. He eivät ole saaneet tietoa tutkijan iästä, mahdollisesta lapsettomuudesta tai lapsien lukumäärästä, selitystä sille, miksi lapsettomuus on aiheeksi valittu tai mikä on tutkielman kirjoittajan oma näkökulma asiaan. Kuitenkin he ovat lähteneet mukaan tähän vuoropuheluun, jota mitä puolestani jatkan lukiessani aineistoa ja esittäessäni siitä tulkintoja. Pyrkimykseni on ymmärtää, mitä kirjoittajat ovat minulle halunneet kertoa. Tutkimukseni tulokset perustuvat aineiston ja teoriakirjallisuuden pohjalta muodostamiini ajatusmalleihin. Tutkijana kannan vastuun mahdollisista väärinymmärryksistä sekä kirjoittajien omista ajatuksista poikkeavista tulkinnoista.

Tutkimusaineistoani muodostaessani olin kolmannen vuoden opiskelija, itsekin lapseton nuori aikuinen. Neljännen opiskeluvuoden alussa kirjoitin aineistoa käyttäen folkloristiikan laudaturesitelmäni (Ykspetäjä 1999). Tuolloin en juuri asemaani tutkijana miettinyt, se tuntui silloin melko yksiselitteiseltä. Nyt palaan pitkän ajan jälkeen lapsettomuudesta kertovien kirjoitusten pariin ja joudun miettimään tutkijanpositiotani eri tavalla kuin opintojen laudatur-vaiheessa. Kirjoituskehotuksen laatimisen ja nyt tapahtuvan aineiston käsittelyn välillä olevan lähes kahdenkymmenen vuoden mittaisen tauon aikana on ikää ja kokemuksia kertynyt, elämä on eläjänsä monin tavoin heitelty, mustavalkoiseen on ilmestynyt lukuisia harmaan sävyjä. Kun nyt luen aineistoni tekstejä, luen niitä eri ihmisenä kuin olin kirjoituspyynnön laatiessani ja kirjoituksia vastaanottaessani. Lukemisen herkkyyteen, siihen mitkä asiat aineistostani nostan esiin, miten ne minulle näyttäytyvät ja kuinka niitä tulkitsen, vaikuttaa näiden kahden pisteen välisen ajan tapahtumat. En ole enää nuori, naimaton ja lapseton opiskelija vaan keski-ikäinen, työsäkäyvä ja naimissa oleva kahden lapsen äiti. Folkloristisen koulutuksen ja vuosien varrella luettujen tekstien yhdessä muodostamat ulkoiset sekä elämäkokemusteni muokkaamat omat sisäiset tulkintakehykseni ovat muuttuneet ja monipuolistuneet. Laudaturesitelmäni tehdessäni olin tutkijapositioni myötä ulkoryhmäläinen suhteessa lapsettomuutensa kertojiin; lähtökohdat aineiston käsittelylle ja tulkinnalle tulivat kulttuurien tutkimuksen opintojen myötä omaksumastani teoreettisesta viitekehyksestä. Elämäntilanteeni kannalta olin kuitenkin sisäryhmäläinen; olisin itse voinut vastata samantyyppiseen kirjoituskehotukseen. Nyt pro gradu –tutkielmaani tehdessäni olen tutkittaviini nähden siirtynyt sisäryhmästä kokonaan ulkopuoliseksi. Edelleen minulla on kuitenkin myös sisäryhmätietoa, kannan mukanaani kokemusta lapsettoman aikuisen elämästä. Ymmärrykseni elämän eri vivahteita sekä lapsettomuuden kokemuksen tuottamia tun-

teita ja ajatuksia kohtaan on toivoakseni kasvanut. (ks. Hatakka 2004, 177–181, Hatakka 2011, 93–94.)

Luokittelu, lähiluku, ja teemoittelu tutkimuksen metodeina

Luokittelu

Luokittelu on määritelty analyysimenetelmäksi, jossa voi hyödyntää niin laadullisen kuin määrällisen analyysin tapoja. Luokittelua käytetään aineistoon, jossa on paljon tapauksia tai tutkimuskohteita. Aineisto jaetaan luokkiin niin, että samaan luokkaan kuuluvat tapaukset tai kohteet muistuttavat toisiaan tai jakavat jonkin saman ominaisuuden. Ryhmittelyt kuvaavat ja selventävät aineiston koostumusta tai olemusta. (Koppa 2016a.)

Vaikka tutkimukseni lapsettomuudesta on luonteeltaan laadullista, käytän aineiston analyysin apuna myös määrällistä luokittelua eli *kvantifiointia*. Olen analysoinut aineistoani tavalla, jota Eskola ja Suoranta (2000, 164) kuvaavat aineiston ”alkeellisimmaksi määrälliseksi käsittelyksi”, eli olen laskenut kirjoitusten pituuksia sekä sijoittanut kirjoittajia erilaisten tekijöiden mukaan eri luokkiin. Käytännössä olen tehnyt luokittelun taulukoimalla vastaukset ja niihin liittyvät tiedot. Olen merkinnyt taulukkoon vastauksien saapumisjärjestyksen numeroilla sekä kunkin vastauksen kohdalle arkiston antaman aksessiotunnuksen. Tämän jälkeen olen nimennyt eri luokille omat sarakkeensa ja merkinnyt jokaisen vastauksen kohdalle luokkaa koskevan tiedon. Käyttämiäni luokkia ovat esimerkiksi ikä, sukupuoli ja asuinpaikka (ks. luku *Lapsettomuutensa kirjoittajat.*).

Luokitellessani kirjoittajia tein saman havainnon kuin Eskola ja Suoranta (2000, 164), eli että kvantifiointi ei ehkä ole paras mahdollinen tapa laadullisen aineiston analysointiin, mutta sen avulla voi lähteä liikkeelle ja saada alustavaa tuntumaa käsiteltävissä olevan tekstimassan hallintaan. Käytän luokittelua ja määrällistä jaottelua kuvaamaan aineistoani ja vastaajia monelta eri puolelta. Näin sain aineistosta esille asioita, jotka pelkällä tekstin sisällöllisellä laadullisella analyysillä olisivat saattaneet jäädä tuntuman

tasolle. Tällaisia olivat esimerkiksi vastaajien sosiaalinen asema tai vastausten jakautuminen maantieteellisesti. Kirjoitusten määrällinen luokittelu lisää mielestäni tutkimuksen luotettavuutta ja läpinäkyvyyttä. Edellä mainitut vastaajiin liittyvät tiedot olivat aineistosta melko helposti poimittavissa ja niiden luokittelu ja laskeminen mekaanista, kun taas vastaajien jakaminen lapsettomuuden tyyppin eli *vastaajaposition* mukaan eri ryhmiin (ks. luku 4) vaati sekä aineiston tarkempaa lähilukua että tutkijan tulkintaa.

Lähiluku

Lähiluvun tai *läheltä lukemisen* (*close reading*) käsite on peräisin kirjallisuudentutkimuksen uskriittiseltä koulukunnalta. Termin käyttö on siirtynyt kirjallisuudentutkimuksesta muun muassa kulttuurintutkimukseen ja sen merkitys on väljentynyt viittamaan lähes kaikkeen tekstin (teoksen) huolelliseen ja ymmärtävään tulkintaan. Lähiluvun tekstianalyysi ei ole kiinteä metodi, vaan pikemminkin kokoelma käsitteitä ja näkökulmia, joita tekstin tulkintaan voidaan käyttää. Lähiluvussa tekstiä lähestytään teosnäkökulmasta, jossa jokaista tekstiä tarkastellaan itsenäisenä kokonaisuutena. Lähiluettavat tekstit eivät kuitenkaan ole absoluuttisesti itsenäisiä. Ne ovat osa laajempaa kokonaisuutta, mutta eivät vain ja ainoastaan osa kokonaisuutta. (Pöysä 2010, 331, 333, 335 & 337.)

Jyrki Pöysä määrittelee lähiluvun tärkeimmäksi periaatteeksi tekstin useaan kertaan lukemisen. Luettaessa teksti pysyy koko ajan samana, mutta sen lukeminen yhä uudelleen muuttaa luentaa. Ensimmäisellä lukukerralla tekstiä tulisi yrittää lähestyä mahdollisimman vapaana ennakkokäsityksistä. Tekstiä luetaan ei-tiedostavasti yrittäen hahmottaa sen yleistä kokonaismerkitystä. Toistuessaan lukeminen muuttuu kerta kerralta tiedostavammaksi ja huomio kiinnittyy (ainakin ideaalitalanteessa) uusiin asioihin ja yksityiskohtiin. Samalla tulkinnan osuus kasvaa. (Pöysä 2010, 338–339 & 344; Pöysä 2015, 30.) Tekstistä voi lähilukemalla etsiä esimerkiksi erilaisia esitysteknisiä ratkaisuja tai ilmaisuja, joiden avulla voidaan jäljittää tekstin tuottajan asenteita kertomaansa kohtaan tai arvioita kertomastaan (Apo 2001, 36, 393).

Kun tekstiä luetaan moneen kertaan, uudet lukukerrat eli *paluut* syventävät ja mahdollisesti jopa kiistävät ensimmäisen lukukerran tuottamaa tulkintaa (Pöysä 2015, 30–31).

Kati Mikkola on väitöskirjassaan uutuuksien vastustuksesta muokannut lähiluvusta kaksi tapaa, jotka lomittuvat tutkimuksessa toisiaan täydentäen. Ensimmäistä tapaa Mikkola kutsuu *myötävirtaan lukemiseksi*. Tällä hän tarkoittaa tutkijan yritystä ymmärtää kirjoittajien tarkoitukset sekä pyrkimystä tavoittaa se, mitä kirjoittajat ovat teksteillään halunneet sanoa. Toinen lähiluennan tapa on *vastavirtaan lukeminen* eli pyrkimys avata tekstin luennan moninaisuutta. Mikkola etsii pintatason merkitysten alta toisenlaisia konteksteja ja merkityksiä, jotka eivät näyttäydy ilman tietoista näkökulmaa vaihtavaa lähiluentaa. (Mikkola 2009, 61, 297.)

Lukemisen lisäksi lähiluenta on sekä tulkintaa että kirjoittamista. Lähilukuprosessin aikana luetusta tekstistä (tai luettuun tekstiin) tehdään merkintöjä ja muistiinpanoja. Lähiluvun edessä kirjoittaminen lisääntyy ja sen luonne muuttuu huomioiden kirjaimisesta tulkitsevan tekstin tuottamiseksi. Lähiluennan avulla tuotettu tulkinta kiinnittyy sekä tekstiin että näkökulmaan, josta tekstiä lähestytään. Onnistuessaan lähiluennan tuottama tulkinta sisältää tekstin yleisten merkitysten lisäksi sen yksityiskohtia merkityksineen. Lähiluenta ei koskaan tule valmiiksi, ja uudet tulkinnat tekstistä ovat aina mahdollisia. (Pöysä 2010, 339, 343 & 347; Pöysä 2015, 31–32.)

Tehdessäni pro gradu -tutkielmaani en voi sanoa lähestyneeni tekstejä ilman ennakkoletuksia. Jonkinlaiset ennakkokäsitykset minulla on alusta asti ollut siitä, mitä lapsettomuudesta voitaisiin kertoa, muutoin en olisi pystynyt kirjoituspyyntöä laatimaan.⁹ Jokaisen vastauksen olen lukenut vastaanottamisen jälkeen ja uudestaan luin kirjoituksia tehdessäni laudaturesitelmää (Ykspetäjä 1999). Tutkielmaani tehdessä olen kirjoittanut vastaukset puhtaaksi tietokoneella ja luetteloinut ne. Näissäkin vaiheissa vastauksia tuli luettua useaan otteeseen. En siis ole lähtenyt analysoimaan kirjoituksia ”puhtaalta pöydältä”, vaan pikemminkin ”siivotulta pöydältä”. Olen aloittanut analyysit alusta, jättäen laudaturesitelmässäni tekemäni jaottelut sivuun (vaikka osittain samoja nimityksiä käytänkin) ja pyrkinyt luomaan uudet jäsentelyt tämänhetkisen lukukontekstini ymmärryksen mukaisesti. Lähiluku tarkoittaa itselläni siis pääasiassa moneen kertaan lukemista, teksteihin ja niiden osiin palaamista sekä omien huomioiden ja kommenttien muistiin-

⁹ Seppo Knuutila (1994, 20) onkin huomauttanut, että tutkija ei pyrkimyksistään huolimatta voi koskaan suhtautua aineistoonsa täysin ilman ennakkoletuksia. Tavoitteet vaikuttavat aina tutkimuksen tuloksiin, ”kukaan ei mene arkistoihin alastomana eikä palaa menneisyyteen viattomana”.

kirjaamista. Niiden pohjalta olen lähtenyt rakentamaan tulkintaani niin keruuvastausten motiiveista, lapsettomuutensa kirjoittajista kuin lapsettomuuskerronnan sisällöstä.

Teemoittelu

Laadulliset aineistot ovat usein määrällisesti laajoja ja sisällöllisesti runsaita. Pääteeman mukaisen kerronnan erottaminen aineistomassasta auttaa rajaamaan aineistoa tutkimuksen kannalta oleellisiin osiin (Hatakka 2011, 98). *Teemoittelussa* eli *tematisoinnissa* aineistoa pelkistetään etsimällä tekstistä sen olennaisimmat asiat. Teemoittelun tarkoituksena on tavoittaa tekstin sisällön merkityksenantojen ydin. (Moilanen & Räihä 2015, 61.) Yksinkertaisimmillaan teemoiksi nimitetään aineiston sisällön keskeisiä aihepiirejä tai aiheita (Koppa 2016b; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Toistuvien asioiden esille nostaminen tekee näkyväksi sen, mitkä kulttuuriset teemat ovat aineistossa yhteisesti jaettuja ja tärkeitä (Saarikoski 2001, 76).

Satu Apo kutsuu teemoitteluprosessin ensimmäistä vaihetta toistuvien sisältöainesten eli *merkitysrakenteiden* identifioimiseksi aineiston teksteistä. Prosessin seuraavassa vaiheessa aineistossa toistuvat merkitysrakenteet tematisoidaan eli määritellään yleistävästi, mihin aineiston aihealueisiin ne viittaavat. Kun toistuvien merkitysrakenteiden sisällöt yleistetään, saadaan tulokseksi *temaattinen kategoria* eli *teema*, joka voidaan edelleen jakaa alakategorioihin. Useista teemoista ja niiden alateemoista muodostettua kokonaisuutta voi kutsua *temattiseksi luokitukseksi*. Tutkimuksessaan kansanomaisesta alkoholiajattelusta ja -kulttuurista Apo on määritellyt yleistetyn sisältöaineksen teemaksi, jos se löytyy kahdesta tai useammasta toisistaan riippumattomasta kertomuksesta. (Apo 2001, 28, 253.)

Tekstien sisältämiä teemoja määritellään yleensä aineistolähtöisesti, mutta myös teorialähtöinen eli jonkin valitun teorian tai viitekehyksen näkökulmasta ohjautuva teemoittelu on mahdollista (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Teemoja muodostettaessa voi apuna käyttää esimerkiksi koodausta, kvantifointia (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006) tai käsitekarttoja (Moilanen & Räihä 2015, 61). Esimerkiksi Suotarina-aineistoa teemoitellessaan Kirsi Laurén poimi kirjoituksista ensin kaikki selvästi erottuvat teemat ja kirjasi ne ylös. Tätä hän kutsuu *avoimeksi koodaukseksi*. Jotta aineis-

toa olisi helpompi käsitellä, Laurén kirjoitti teksteistä lyhyet tiivistelmät. Vertaillaessaan tekstejä toisiinsa, hän kiinnitti huomiota kertomisen muotoon, käytettyihin käsitteisiin sekä toistuviin teemoihin. Teemoittelun ja vertailun avulla huomio keskittyi tekstien sisällön merkitystenannon ydinkohtiin, joiden avulla aineistoa pystyi pelkistämään ja löytämään sen sisällöllisen logiikan. Tämän jälkeen Laurén vielä tarkensi teemoja, yhtenäisti kategorioiden suhteet ja määritteli aineistonsa ydinkategorian. Näiden perusteella hän rakensi kategoriakartan, jossa tutkimusaineiston tyypilliset ominaisuudet on esitetty sekä eriteltyinä että suhteessa toisiinsa. (Laurén 2006, 72–74.)

Teemojen poimiminen tekstistä vaatii tutkijalta yksilöllistä tiedonkäsittelyä eli ymmärrystä, päättelyä ja tulkintaa. Tutkija käyttää hyväkseen tekstin sisältöä koskevaa tietoaan, tunnistaa tekstistä merkityksiä ja abstrahoi niistä pelkistettyjä yleiskäsitteitä. (Apo 2001, 28–29 & 409.) Aineistosta ei siis löydy sellaisia teemoja, joita tutkija ei itse ymmärrä tai ei halua aineistostaan löytää. Aineistosta abstrahoitujen teemojen avulla voidaan kuvata ja selittää tutkittavana olevaa ilmiötä sitä käsitteellistämällä. (Helsti 2005, 156.) Teema-analyysissä voidaan esimerkiksi vertailla eri teemojen ilmenemistä ja esiintymistä aineistossa (Eskola & Suoranta 2000, 174). Teemojen etsimisen lähtökohdiana voi olla myös ajatus siitä, että useat toisistaan riippumattomat samansisältöisiksi tunnistettavat merkitysrakenteet viittaavat yhteisesti jaettuun eli kollektiiviseen kokemuksen tulkintaan. (Apo 2001, 28.) Teemojen avulla on siis mahdollista konstruoida laajasta aineistosta ilmiötä kuvaavia kulttuurisia malleja tai ideaalityyppejä (ks. esim. Apo 2001; Hatakka 2011; Helsti 2000; Valkonen 2007). Jotta tematisointi ei jäisi vain kokoelmaksi aiheittain järjestettyjä sitaatteja, vaatii temaattinen analyysi sekä teorian että empirian yhteistyötä (Eskola & Suoranta 2000, 175). Teksteistä tulisi myös löytää tutkimusongelmaan olennaisesti liittyvät teemat, jotka auttavat tutkimuskysymysten ratkaisemisessa (Eskola & Suoranta 2000, 174; Apo 2001, 409).

Lapsettomuutensa kirjoittajat

Elämää ilman lapsia? –kirjoituspyyntöni vastanneet, kaikkiaan 83 kirjoittajaa, ovat henkilöitä, jotka ovat luokitelleet itsensä tavoittelemaani ryhmään ”lapseton aikuinen”. Suurin osa heistä on mieltänyt itsensä lapsettomaksi jo aiemmin, mutta joillekin kirjoin-

tuspyynnön näkeminen on herättänyt ajatuksen tutkimuspyynnön kohderyhmään kuulumisesta: ”minäkin kuulun sarjaan lapsettomat aikuiset” (TKU/O/99/87, nainen 62 v.). Lähes kaikki kirjoittajat olivat vastaushetkellä lapsettomia: yhdellä oli biologinen lapsi (TKU/O/99/14), yhdellä adoptiolapsi (TKU/O/99/20) ja yhdellä sekä adoptio- että sijaislapsi (TKU/O/99/38). Vastaajista yksi odotti adoptiota (TKU/O/99/73). Lisäksi kuusi vastaajaa kertoi, että heidän puolisoillaan tai seurustelukumppaneillaan oli lapsia (TKU/O/99/12, 15, 26, 66, 76 & 87). Kaikilla kirjoittajilla on kuitenkin kokemusta lapsettoman aikuisen elämästä. Lapsettomuuden kokemisen perspektiivit ovat erilaisia. Toisilla lapsettomuus on todettu vasta jokin aika sitten, toiset tarkastelevat lapsettomuuttaan pitkän aikajakson tuomalla kokemuksella, joillekin lapsettomana eläminen on ollut selviö jo varhain.

Lapsettomuutensa kirjoittajat ovat pääasiassa naisia (77 kpl, 95%). Kaksi vastausta sain mieskirjoittajilta (TKU/O/99/24, 77), kahteen vastasi pariskunta yhdessä (TKU/O/99/56, 68), tosin pariskuntienkin vastauksista ainakin toinen oli naisen kirjoittama. (Ks. Liite 4.) Tehdessäni kirjoituspyyntöä pyrin laatimaan sen mahdollisimman neutraaliksi ilman annettua sukupuolirajausta ja lähetin kirjoituspyynnön moniin erilaisiin lehtiin. Toivoin saavani vastauksia niin naisilta kuin miehiltä, jotta aineistoni ei muodostuisi täysin sukupuolittuneeksi. Miksi teemakirjoituksesta sitten muodostui näin naisvoittoista? Miksi lapsettomuutensa kirjoittajat ovat pääsääntöisesti naisia? Asiaan varmasti vaikuttaa, että osa kirjoituspyynnöistä julkaistiin lehdissä, joilla on (olettaakseni) enemmän nais- kuin mieslukijoita (esimerkiksi *Kotilääkäri* ja *Emäntälehti Martat*). Näiden lehtien kirjoituspyyntöjen kautta kertyikin yli puolet (42 kirjettä) aineistostani. Tämä ei kuitenkaan riitä koko selitykseksi, sillä suurin osa kirjoituspyynnöistä julkaistiin sanomalehdissä, joten myös miehillä oli mahdollisuus nähdä ne. Voi olla, että sanomalehdissä olleet kirjoituspyynnöt ovat jääneet helpommin huomaamatta tai ne unohtuivat, kun päivän lehti laitettiin keräykseen. Lehden kohta (esimerkiksi mielipiteet, ajankohtaista-sivu, artikkelin yhteydessä), jossa kirjoituspyyntö julkaistiin, voi sekin vaikuttaa pyynnön nähneiden valikoitumiseen. Aikakauslehtiä saatetaan lukea tarkemmin kuin sanomalehtiä, ne säilytetään usein sanomalehtiä kauemmin ja niihin voidaan palata uudestaan. Kaikki tämä edesauttaa kirjoituspyynnön tulemistä huomatuksi, luetuksi ja muistetuksi.

Taustalla on kuitenkin todennäköisesti muitakin syitä kuin keruupyynnön julkaisseet lehdet. Ovatko naiset ylipäättään miehiä aktiivisempia vastaamaan erilaisiin kyselyihin ja keruupyyntöihin? Onko niin, että juuri naiset haluavat ja kokevat tärkeäksi omista kokemuksistaan, omista ajatuksistaan ja elämästään kertomisen ja tekevät päätöksen kirjoittaa tutkijalle? Kenties miehet suuntaavat vastaamisaktiviteettinsa selkeästi miehiksi miellettyjen aiheisiin, kuten ”jätkäperinteeseen”, tai ainoastaan miehille suunnattuihin pyyntöihin (esimerkiksi *Miehen elämää* –keruukilpailu), ja jättävät muun kirjoittelun naisväen harteille. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) ja Toimihenkilöjärjestöjen Sivistysliitto järjestivät yhdessä vuonna 1993 teemakirjoituskeruun *Työttömän tarina. Kirjoituskilpailu työttömyydestä*. Työttömyys aiheena kosketti varmasti naisten lisäksi miehiäkin, mutta vastauksia kilpailuun tuli naisilta selvästi enemmän (noin 68 % sukupuolensa kertoneista). (Taira 2006, 33–34.) Yleisemminkin SKS:n keruiden kohdalla vastauksia saadaan pääsääntöisesti enemmän naisilta kuin miehiltä. SKS:n vastaajaverkoston koko ja koostumus vaihtelee koko ajan, mutta yleistettynä verkostosta noin 2/3 on naisia ja 1/3 miehiä. Vaikka vastauksia tulee aina muiltakin kuin vastaajaverkoston jäseniltä, toteutuu sama sukupuolijakauma usein vastauksissa, ellei aihe ole sukupuolittunut. Joissakin keruissa vastaukset jakaantuvat tasaisemmin, näin oli esimerkiksi *Isää etsimässä* –keruussa vuonna 1999. (Nirkko 2016.) Ehkä oman tutkimukseni kohdalla kävi niin, että teemakirjoitukseni aihe kosketti kuitenkin enemmän naisia kuin miehiä. Vai olivatko naiset vaan valmiimpia avaamaan monesti kipeitäkin lapsettomuuden tuntojaan tutkijalle?

Teemakirjoituspyyntöön vastanneiden kirjoittajien ikäjakauma oli laajuudessaan tutkimuksen kannalta positiivinen yllätys. Vastaajista suurin osa kuului ikäryhmiin 30–39 -vuotiaat ja 40–49 -vuotiaat mutta joukossa oli paljon muittenkin ikäryhmien jäseniä. Nuorin vastaajista on 20-vuotias, vanhimmat 79-vuotiaita. Ei siis ihme, että myös lapsettomuuden kerronta on moniäänistä; näyttäähän elämä, sen ratkaisut ja tapahtumat kaksikymppisen silmissä varmasti erilaisilta kuin kahdeksaakymmentä lähenevän. Vastaajien ikäjakauma poikkeaa esimerkiksi SKS:n keruihin saapuvista vastauksista, joista suurin osa saadaan eläkeikäisiltä (Nirkko 2016). Oman aineistoni vastaajien ikäjakamaan vaikuttaa todennäköisesti aihe: aktiivisimmin vastasivat 30–49 -vuotiaat, joiden elämässä lapsettomuuden rooli oletettavasti näyttäytyy vahvemmin kuin heitä nuorempien ja vanhempien. Iäkkäimmät vastaajat tavoitti parhaiten syyskuussa marttojen

Emäntä-lehdessä ollut kirjoituspyyntö, mutta yli 70-vuotiaiden vastauksia tuli muidenkin lehtien ilmoitusten perusteella. Vastaajista kahdeksan ei ilmoittanut ikäänsä.

En kirjoituspyynnössäni asettanut ikärajoja vastaajille, halusin heidän päättävän itse laskevatko itsensä ”lapsettomiksi aikuisiksi”. Nuorimpia vastaajia asia on ilmeisesti askarruttanutkin:

Olen 22-vuotias nainen - vaiko vain tyttönen... En ehkä kuulu oikeaan kohderyhmään, koska olen niin nuori. Niin, se juuri on nyky-yhteiskunnan asenne: ei näin nuorella voi olla vielä lapsia. (TKU/O/99/13, nainen, 22 v.)

Olen 25 vuotta täyttävä nainen, joten ympäristö tuskin pitää minua vielä lapsettomana. Lähestyyhän ensisynnyttäjien keski-ikä 30:a. Itse kuitenkin koen olevani ”lapseton” ja jossain määrin kärsin siitä, vaikka kyseessä onkin tietoinen ratkaisu. (TKU/O/99/15, nainen, 24 v.)

Myös vastaajien elämäntilanteissa on vaihtelua. Yli puolet vastaajista (47 kpl) ilmoitti elävänsä parisuhteessa. Yksin kertoi asuvansa 33 vastaajaa. Heidän joukossaan oli niin eronneita ja leskiä, kuin sellaisia, jotka kirjoittivat seurustelevansa tai olevansa kihloissa. Kolme vastaajaa ei kertonut elämäntilanteestaan tai siviilisäädystään. Vastaajien ikäjakauma ja elämäntilanne on taulukoitu liitteeseen 4.

Siviilisäädyn lisäksi kirjoittajien koulutustaustoissa ja ammateissa oli eroa. Kovin täydellistä kuvaa vastaajien sosioekonomisesta asemasta ei kuitenkaan saa, sillä 23 kirjoittajaa ei kerro koulutuksestaan tai ammatistaan. Koulutuksensa kertoneissa vastaajissa (60 vastaajaa) on yhtä paljon korkeakoulututkinnon kuin kaupallisen alan tutkinnon suorittaneita, kumpiakin 15. Pelkästään perusasteen suorittaneita vastaajia aineistossa on kolme. Lisäksi aineistosta erottuu muista koulutus- ja ammattialoista terveydenhuolto- ja sosiaali- ja sosiaali- (9 vastaajaa) sekä keittiö- ja ravintola-ala (4 vastaajaa). Osa vastaajista ilmoittaa ammattinsa olevan esimerkiksi yrittäjä, eläkeläinen tai työtön. Jos he ovat maininneet koulutuksensa, olen taulukoinut sosioekonomisen aseman myös sen mukaan. Kukaan ei maininnut olevansa päätoiminen opiskelija. Vastaajien koulutuksen jakautuminen ei suoraan peilaa aineistokeruun vuoden (1999) väestön koulutustasoa¹⁰, vaikka kummassakin on tutkinnon suorittaneita enemmän kuin niitä, joilla ei ole perusasteen jälkeisiä opintoja. Keruuvuoden väestössä on kouluttautumattomia suhteessa

enemmän kuin omassa aineistossani. Korkeakoulututkinnon suorittaneita on molemmissa ryhmissä saman verran suhteessa korpuksen kokonaismäärään (25 %). Omassa aineistossani korkeakoulutettujen osuus kuitenkin ohittaa selvästi kouluttautumattomien määrän, toisin kuin koko 20 vuotta täyttäneessä väestössä vuonna 1999.

(TKU/O/99/12–92; STV 2001, 2001: Taulukko 474.) Vastaajien ja aineistokeruun vuoden väestön koulutustaustat on eritelty tarkemmin liitteessä 5.

Aineistossani ilman perusasteen jälkeistä tutkintoa tai opintoja olevien vastaajien vähäiseen määrään vaikuttanee vastanneiden ikäjakauma: suurin osa vastanneista kuuluu ikäluokkiin, joille on ollut yleistä opiskella perusasteen jälkeen ja jotka ovat jo opintonsa ehtineet suorittaa. Iän vaikutuksen ohella vastaajien koulutustaso kertoo todennäköisesti siitä, että kirjoittamista vaativaan teemakyselyyn on kouluttautuneiden helpompi vastata kuin vähemmän opiskelleiden. Vaikka lapsettomuuskerronnan tutkimuksen kannalta oleellisinta ei ole, kuinka paljon erilaisia ihmistyyppisiä vastaajista löytyy (ks. Helsti 2005, 152), on vähän opiskelleiden kuten eri-ikäistenkin vastaajien kirjoituksilla merkitystä aineiston edustavuuden kannalta (ks. Pöysä 1997, 48).

Suurin osa vastaajista ilmoitti asuinpaikkansa tai määritteli jollain tavalla asuinalueensa, ainoastaan kolmesta kirjeestä ei käynyt ilmi kumpaakaan. Vastauksia lukiessa syntyi mielikuva, että hyvinkin eri puolilla Suomea asuvat lapsettomat aikuiset vastasivat kirjoituspyyntööni. Saadakseni selville kirjoitusten maantieteellisen jakautumisen tarkemmin luokittelin aineistoni Aluehallintovirastojako¹¹ mukailleen niin, että jaoin Suomen kahdeksaan alueeseen: Ahvenanmaahan, Lounais-Suomeen, Etelä-Suomeen, Länsi-Suomeen, Sisä-Suomeen, Itä-Suomeen, Pohjois-Suomeen ja Lappiin. Kunnat sijoitin alueisiin ensiksi sen mukaan, mihin maakuntaan¹² ne kuuluvat ja edelleen mihin alueeseen maakunnat kuuluvat. Vastaajien asuinpaikkojen ja –alueiden mukaan jaoteltuna

¹⁰ Suomen tilastollisessa vuosikirjassa on 15 vuotta täyttänyt väestö luokiteltu koulutusasteen, iän, sukupuolen ja maakunnan mukaan tilastoidun vuoden viimeisen päivän tilanteen mukaisesti (STV 2001, 20001: Taulukko 474).

¹¹ Aluehallintovirastoja on seitsemän: Etelä-Suomi, Itä-Suomi, Lappi, Lounais-Suomi, Länsi- ja Sisä-Suomi sekä Pohjois-Suomi (AVI 2016).

¹² Suomi.fi –sivustolla pystyy hakemaan kunnittain mihin maakuntaan kukin kunta kuuluu (Suomi.fi 2016). Luomassani aluejaossa Ahvenanmaa vastaa Ahvenanmaan maakuntaa, Lounais-Suomeen kuuluvat Varsinais-Suomi ja Satakunta. Etelä-Suomea ovat Kanta-Häme, Päijät-Häme, Uusimaa, Kymenlaakso ja Etelä-Karjala, Länsi-Suomi tarkoittaa Etelä-Pohjanmaata ja Pohjanmaata. Sisä-Suomea ovat Pirkanmaa, Keski-Suomi ja Keski-Pohjanmaa, Itä-Suomessa ovat Etelä-Savo, Pohjois-Savo ja Pohjois-Karjala. Pohjois-Suomeen kuuluvat Pohjois-Pohjanmaa sekä Kainuu ja Lappia vastaa Lapin maakunta.

aineistoa kertyi Ahvenanmaata lukuun ottamatta kaikilta Suomen alueilta, lisäksi yksi vastaus tuli Ranskasta. Eniten vastauksia sain Etelä-Suomesta (30), vähiten Länsi-Suomesta (1).

Asuinalueiden ja lehdissä julkaistujen kirjoituspyyntöjen välillä ei voi vetää yksiselitteisiä johtopäätöksiä, sillä 13 vastauksessa ei kerrottu minkä lehden pyyntöön oli vastattu. Sanomalehtien kirjoituspyyntöihin vastasivat pääsääntöisesti lehden varsinaisen levikialueen asukkaat. Poikkeuskin tosin löytyy, sillä yksi lounaissuomalaisen lehden kirjoituspyyntöön vastannut asui itse Sisä-Suomessa. Syyinkin vastaaja kertoi: hän oli lukenut tutkimuksestani paikallisesta lehdestä käydessään vanhempiensa luona. (TKU/O/99/36.) Kaikki aikakauslehdissä julkaistut pyynnöt tuottivat aineistoa sekä Etelä-Suomesta että Sisä-Suomesta. *Voi Hyvin* -lehti tuotti aineistoa maantieteellisesti laajimmin eli viideltä alueelta Suomesta sekä yhden Suomen ulkopuolelta. *Emäntälehti Martat* ei puolestaan aktivoinut yhtään vastaajaa Itä-Suomesta, vaikka olettavasti sielläkin on lapsettomia lehden lukijoita. Tarkempi jaottelu vastaajien asuinpaikkojen mukaan on liitteessä 6.

Miksi kertoa lapsettomuudesta?

Laatiessani kirjoituspyyntöä lapsettomuudesta pohdin, vastaako joku pyyntöön ja jos vastaa niin miksi. Katarina Eskola on todennut kilpakeruun vastaajien olevan kuin ”keitä tahansa meistä, mutta kaikilla heistä oli, toisin kuin meistä kaikilla, halua kirjoittaa elämästään ja elämänsä” (Eskola 1998b, 53). Keruiden vastaajat eivät ole kuitenkaan satunnaisotos väestöstä, vaan vastaajajoukko on aina valikoitunut ryhmä (Eskola 1998b, 53; Pöysä 1997, 48). Omassa tutkimusaineistossani vastaajien on kuuluttava (omasta mielestään) kategoriaan lapsettomat aikuiset, heidän on täytynyt nähdä kirjoituspyyntö ja tehdä päätös vastaamisesta. Tämän jälkeen on pitänyt kirjoittaa vastaus ja postittaa se annettuun osoitteeseen. Jotta kirjoituspyynnön nähtyään ryhtyy kirjoittamaan tutkijalle, täytyy kirjoittajalla olla riittävä motivaatio asiaan. Vastaajan suhde kirjoituspyynnön teemaan ei voi olla välinpitämätön. Uskon, että suurimmalla osalla vastaajista syy lähteä tutkimukseen mukaan oli se, että he halusivat osallistua aiheesta käytävään keskusteluun (ks. Saarikoski 2001, 59; Paal 2010, 13–14, 45). Vastaajaksi päätyminen ei ole yksiselitteinen prosessi, siihen vaikuttaa monta osatekijää.

Luokittelin aineistossani esiintyviä vastaamisen motiiveja Jyrki Pöysän tekemää jakoa noudatellen. Pöysä on jaotellut osallistumisen syyt kahteen pääluokkaan sen mukaan, millaisena vastaajan suhde keruuviestiin ilmenee. Nämä ovat keruuviestin *vahvistaminen* (eli samaa mieltä oleminen) ja *kiistäminen*. Vahvistamisen hän jakaa eksplisiittinen ja epäsuoraan vahvistamiseen, kiistämisen implisiittiseen ja avoimeen kiistämiseen. *Eksplisiittistä vahvistamista* ovat esimerkiksi keruuviestin tärkeyttä korostavat kommentit. (Pöysä 1997, 42.) Lähes puolessa vastauksista keruuviesti vahvistettiin eksplisiittisesti. Aineistossani eksplisiittistä vahvistamista ilmaisevat kommentit jaoin neljään tyyppiin, jotka nimesin mielenkiinnoksi, tärkeydeksi, asiantuntijuudeksi ja poikkeavaksi näkemykseksi. *Mielenkiinnolla* tarkoitan vastaajien osoittamaa kiinnostusta tutkimusta, sen aihetta ja tuloksia kohtaan (TKU/O/99/13, 30, 36, 75) tai halua auttaa tutkimusta (mm. TKU/O/99/13, 41, 75, 88 & 92). *Asiantuntijuudeksi* luin kirjoittajien kommentit, joissa viitataan siihen, että vastaaja kokee kuuluvansa keruun kohderyhmään, hän on miettinyt asiaa omalta kohdaltaan tai hänellä on siitä paljon kerrottavaa (TKU/O/99/29, 31, 55, 61, 66, 67 & 70). Laskin asiantuntijoiksi myös ne, jotka haluavat lisätä ymmärrystä lapsettomia kohtaan tai vaikuttaa ihmisten mielipiteisiin (TKU/O/99/12, 43).

Becker (2000, 25) viittaa myös ymmärryksen lisäämiseen todetessaan uskovansa suuren osan informanteistaan lähteneen mukaan tutkimukseen, koska he ajattelivat, että heidän kertomuksensa voisi muuttaa käsityksiä hedelmällisyydestä ja vanhemmuudesta sekä samalla auttaa muita kohtaamaan lapsettomuuteen liittyviä ongelmia. Paal (2011, 164) tulkitsee aineistonsa perusteella, että ”syövän ympärille kiteytynyt kulttuurisesti määritelty hiljaisuus” on ollut keskeinen motiivi sille, että ihmiset ovat kirjoittaneet omista syöpäkokemuksistaan. Kirjoitusten myötä he lähtivät purkamaan tätä ”kulttuurista hiljaisuutta”. Viitteitä samantapaiseen ajatteluun suhteessa lapsettomuuteen näen omassa aineistossani. Kirjoituspyynnön *tärkeys* ilmaistiin pääasiassa suorilla kommentteilla, joissa näkyi kirjoituspyynnön ja vastaamisen henkilökohtainen merkitys sekä keruun antama mahdollisuus puhua kipeästä asiasta (TKU/O/99/35, 49, 50, 63, 68 & 91, ks. myös Eskola 1998b, 44; Paal 2010, 7, 10, 45 & 57).

On ihana kun joku edes on kiinnostunut näistä tunteista (TKU/O/99/61, nainen 43-v.).

Pyysitte kertomaan lapsettomuudesta, tätä olen kaivannutkin (TKU/O/99/65, nainen 48-v.).

Oli mielenkiintoista kirjoittaa pyytämästäsi aiheesta. Olen kyllä asioita pohjennut, mutta paperille niitä ei ole tullut laitetuksi aiemmin. Tekstiä tuli melko runsaasti, vaikka monia asioita jäi vielä kirjoittamattakin. Kiitos mahdollisuudesta ottaa kantaa asiaan, joka on ollut tabu ja keskustelun aiheena kiusallinen (TKU/O/99/71, nainen 48-v.).

Tulin hyvin iloiseksi, kun luin Voi Hyvin -lehestä, että haluat meidän lapsettomien kertovan elämästämme ilman lapsia. Vihdoinkin jollekin saa kertoa koko tarinan rehellisesti sanoja säästämättä, ja tämä joku haluaa tietää. Ei tarvitse pelätä rasittavansa läheistä ihmistä kertomalla omasta tuskastaan. (TKU/O/99/80, nainen 40-v.)

Tähän ryhmään luokittelin myös kirjoituksen, jossa ei suoraan puhuta tutkimusaiheen tärkeydestä, mutta vastaaja kertoo asian pyöriineen päässä keruuviestin näkemisestä saakka kuukauden verran, ennen kuin kirjoitti vastauksen (TKU/O/99/89). *Poikkeavan näkemyksen* vastauksiksi luin vastaukset, joissa kirjoittaja ilmaisee haluavansa tuoda tutkimukseen mahdollisesti uutta näkökulmaa (TKU/O/99/38), kertoo vastauksensa olevan omasta mielestään ”rohkea kannanotto” (TKU/O/99/18), tai arvelee edustavansa epätyypillistä lapsetonta vastaajaa (TKU/O/99/42, 64) (ks. myös Laurén 2006, 67, Paal 2010, 61). Yksi kirjoittajista toi esille yleisen lapsettomuuskeskustelun parisuhdekeskeytyksen:

Kirjoitan oman tarinani lapsettomuudesta ja siitä, millaisia ajatuksia se minussa herättää. Yleensä puhutaan lapsettomuudesta, joka koskettaa parisuhhteissa eläviä, mutta haluaisin tuoda esille naimattoman naisen näkökulman asiasta. (TKU/O/99/72, nainen 47-v.)

Tekemäni jako keruupyynnön vahvistamiseen ja sen eri tyyppeihin ei ole toisiaan pois sulkeva, vaan kirjoituksista saattaa tulla esille useampi kuin yksi vastaamissy (TKU/O/99/38, 39, 55, 61 & 80).

Epäsuora vahvistaminen tulee ilmi vastaustekniikasta, eli ohjeiden noudattamisesta ja keruuviestin otsikkojen ja teemojen esilletuomisesta (Pöysä 1997, 42). Puolessa omasta aineistostani toteutui keruuviestin epäsuora vahvistus, eli vastauksissa keskityttiin pääasiassa keruun teemaan ja kirjoitukset ohjautuivat ainakin osittain laatimieni kysymysten pohjalta. Yksi vastauksista on melko elämäkerrallisesti kirjoitettu, mutta sekin on jaoteltu kirjoituspyynnön kysymysten mukaisesti (TKU/O/99/83). Erittäin vahvana epäsuora vahvistus näkyy kahdessa vastauksessa, joissa koko kerronta on jäsennelty ja ot-sikoitu annettujen kysymysten mukaan (TKU/O/99/17, 26).

Implisiittinen kiistäminen on vastaamista toisin kuin keruuviestissä pyydetään (Pöysä 1997, 42). Omasta aineistostani en tällaista ryhmää voi erottaa, sillä vastauksien joukossa ei ollut sellaisia, jotka olisi kirjoitettu kokonaan aiheen vierestä tai vastoin annettuja ohjeita. Kirjoituspyynnössä ei määritelty tarkkaan millainen kirjoituksen tulisi olla, joten kaikkia vastauksia voi pitää pyynnön mukaisina. Viimeinen ryhmä eli *avoin kiistäminen* tarkoittaa keruuseen kohdistuneita ironisia ja kriittisiä kommentteja (Pöysä 1997, 42; ks. myös Saarikoski 2001, 64). Omassa aineistossani oli kaksi avoimeksi kiistämiseksi luokittelemaani vastausta, jotka erottuivat muuten niin myötämielisestä kerronnasta. Ensimmäisessä kiistäminen kohdistui tutkimuksen ”kummallisuuteen”, toisessa arvosteltiin tutkijan laatimaa tyhmää kysymyksenasettelua:

Pidän tällaista tutkimusta kuitenkin hieman kummallisena. Se todistaa, että yleisessä ajattelussa yhä lapset ovat luonnollinen olotila. Tällainen tutkimus viittaa siihen, että lapsetonta pidetään itsekkäänä yhteiskuntapinnarina tai sääliättävänä, paljon vaille jääneenä resukkana. Tahallinen lapsettomuus julistetaan synniksi ja tahaton lapsettomuus rangaistukseksi. Omasta mielestäni olen tuollaisten ajattelujen yläpuolella. (TKU/O/99/84, nainen.)

MINKÄLAISTA ON LAPSETTOMAN AIKUISEN IHMISEN ELÄMÄ? Voiko enää tyhempää kysymystä olla? Lapseton aikuinen ihminen käy työssä (tai on työtön tai eläkeläinen), syö, nukkuu, peseytyy, käy vessassa niinkuin muutkin ihmiset. No, onhan meidän lapsettomien elämä rikkaampaa ja monipuolisempaa kuin niiden ikuisten ja ainaisten synnyttäjäien ja lastenhoitajien. (TKU/O/99/85, nainen 48-v.)

Pöysä (1993, 17–18) pitää tällaisia epäluottamuksen osoituksia aineiston luotettavuuden lisänä ja toteaa, että epäluottamus keruun järjestäjän kykyyn ymmärtää aiheena olevaa asiaa onkin ehkä ollut perimmäinen syy vastauksen kirjoittamiseen. Aineistoni kumpikin vastaaja on kiistävien kommenttiensa lisäksi kirjoittanut jäsennellyn vastauksen pyydetystä aiheesta, joten eivät he tutkimusta ilmeisestikään turhana pidä. Tutkimusta kummallisena pitävä kirjoittaja kertoo lapsettomasta elämästään selkeästi ja analyytisesti, joten aluksi määrittelin vastauksen epäsuoraksi vahvistamiseksi. Vasta lapsettomuuden analysoinnin jälkeen tulee tutkimukseen kriittisesti suhtautuvat kommentit, joiden perusteella luen kirjoituksen avoimen kiistäväksi. Lopuksi kirjoittaja toivottaa onnea tutkimukselle ja arvelee vastauksensa erottuvan kertyvän aineiston valtavirrasta. (TKU/O/99/84.) Kirjoituksen voisi siis luokitella myös eksplisiittisesti vahvistavaksi poikkeavaksi näkemykseksi. Vastauksen päätelmä, jossa viitataan tutkimuksen valmiisiin esioletuksiin lapsettomista joko itsekkäänä tai resukkoina, on mielenkiintoinen. Taivoitteeni oli muotoilla keruupyynnö mahdollisimman neutraaliksi ja ei-arvottavaksi.

Sanani ja aihevalintani voi kuitenkin ymmärtää monella tavalla ja tehdä niiden perusteella oletuksia asenteestani ja odotuksistani tutkijana sekä tekstin lukijana.¹³ Kiistävien kirjoitusten lisäksi yksi vastaus oli kirjoitettu hyvin piikikkääseen sävyyn, vaikka arvostelu ei (ainakaan suoraan) kohdistunut itse keruuseen vaan pikemminkin haluun saada ja kasvattaa lapsia (TKU/O/99/53).

Vastaamisen syy voi olla henkilökohtainen, kuten kirjoittamisen antama mahdollisuus selvittää asiaa itselleenkin (TKU/O/99/12, 13, 49 & 50), tai huomio, että pystyykin jo kertomaan asiasta (TKU/O/99/22, 78). Tällöin kirjoittaminen voi auttaa elämän jäsentämisessä sekä haltuunotossa ja olla terapeutista toimintaa (Pöysä 1997, 48–49; Saarikoski 2001, 60, 63; Paal 2011, 163; Paal 2010, 7 & Laurén 2006, 66–67). Keruuseen osallistumisen motiivina voi olla myös halu tuoda vastaajan mielestä liian vähän julkisuudessa käsitelty asia esille.¹⁴

Näin Savon Sanomissa hyvin vähän palstatilaa saaneesta aiheesta kirjoituksen joka todella koskettaa minua ja jossakin määrin miestäni. Sanon näin, koska hän ei ota sitä niin raskaasti. - - Toivon todella, että edes sinä saisit ”äänemme kuuluviin.” Kun näin aamulla lehteä lukiessani tuon ilmoituksen ajattelin, että nyt se tapahtui, myös täällä Kuopiossa ja Savon Sanomissa, että lapsettomuus pääsee palstalle, aivan kuin olisi voittanut jotakin. Siitä voi päätellä, että mitä tästä puhuminen ja kirjoittaminen meinaa lapsettomalle. (TKU/O/99/68, nainen 36-v. ja mies 35-v.)

Edellisten osallistumisen syitten lisäksi erotan aineistostani hieman sattumanvaraisempia vastaamisen motiiveja. Vaikka mielenkiinnon vastaamiseen on herättänyt kirjoituspyynnön aihe, voi lopullisen vastauspäätöksen tekemiseen vaikuttaa hyvinkin arkipäiväiset asiat. Vastaamisen on voinut saada aikaan esimerkiksi kirjoituspyynnön näkeminen ”juuri oikealla hetkellä” tai se, että on aikaa kirjoittaa (ks. myös Pöysä 1997, 44; Hatakka 2011, 44):

Tänä aamuna ajattelin, että olisin melkein 39-vuotias, jos saisin lapsen yhdeksän kuukauden kuluttua ja tunsin paniikkia, jota en ole aikaisemmin tuntenut. Nimittäin ensimmäinen häivähdys pelosta. Pelosta, siitä etten koskaan saisikaan lapsia. Illalla luin töissä (olen valvomassa tenttiä) viikonlopun leh-

¹³ Ulla-Maija Peltonen (1996, 109–131, 286–287) on väitöskirjassaan analysoinut lähes samanaikaisesti toteutetuissa vuoden 1918 muistitieto- ja perinnekeruissa useampaan arkistoon vastauksen lähettäneiden kirjoittajien kerrontaa. Kerronnan erot syntyivät Peltosen mielestä siitä, millaiseksi kirjoittaja koki vastuksensa implisiittisen lukijan, millaisia oletuksia hänellä lukijasta oli ja miten hän arveli tämän suhtautuvan kirjoittajan eksplisiittisesti esittämään arvomaailmaan.

¹⁴ Pöysä (1993, 18; 1997, 43) puhuu jatkaperinteen keruun yhteydessä ”unohdetun kansan äänen” esiintuomisesta. Peltonen (1996, 132–133, 280–282 & 287) puolestaan kirjoittaa tutkimuksessaan vuoden 1918 jälkeisestä työväen muistelukerronnasta virallisessa kulttuurissa kiistetystä ja unohdetusta kokemusmaailmasta sekä sen varmistamisesta, ettei ”totuus” unohdu.

tiä ja huomasiin pyynnön, jossa pyydettiin pohtimaan miltä tuntuu elämä ilman lapsia. Outo yhteensattuma – en ole koko talvena lukenut lehtiä tenttitalaisuudessa. Eli muut kirjoittavat tenttivastauksia, kun minä kirjoitan tätä. (TKU/O/99/32, nainen 38-v.)

Olin huvittunut lukiessani ilmoitustasi Loimaan Lehdestä, kun juuri saman päivän aamuna olin suihkussa mietiskellyt, miten meidän elämässämme lapset olisivat olleet vain tiellä. Sen vuoksi halusin antaa tämän palautteen. Koska olen täysin rehellinen enkä kaunistele ajatuksiani, kirjoitan nimettömänä. (TKU/O/99/33, nainen alle 50-v.)

Kirjoitan vielä teille, vaikka aineistonne onkin jo luultavasti valmiina. Etten ole aikaisemmin kirjoittanut, johtuu siitä, että näin ilmoituksen vasta tänä aamuna. Toin alkukesästä sisareltani vanhoja lehtiä luettavaksi, kaikkia lehtiähän yksi ihminen ei voi tilata, mutta kierrättää voi. Lehtienjoukossa oli huhtikuun Kotilääkäri, ja kun tämä aamuna heräsin turhan aikaisin, kuten muuten miltei joka aamu, ja kun aion lähteä matkalle puolen päivän aikaan, virkistän nyt itseäni kirjoittamisella, vaikka uni olisi tietysti ollut parempi. (TKU/O/99/69, nainen yli 50-v.)

Vastaamiseen ei siis ole mitään yksiselitteistä syytä, ja useimmiten vastaamiseen vaikuttaaakin useampi kuin yksi syy. Loppujen lopuksi täysin aiheesta irrallinen ja vähäpätöiseltä tuntuva asia, kuten tässä tapauksessa tutkijan sukunimi, voi olla juuri se mikä ”antaa pontta” vastaamiselle ja jonka perusteella viime kädessä päätös vastata syntyy (TKU/O/99/39).

4. LAPSETTOMUUDEN MONET KASVOT

Lapsettomuustutkimuksissa lapsettomuus on jaettu pääsääntöisesti vapaaehtoiseen ja tahattomaan lapsettomuuteen. Lähtökohta tutkimukselleni oli, että asia ei ole näin yksinkertainen. Mitä enemmän aineistooni tutustuin, sitä vahvemmaksi tämä tunne tuli. Olen ryhmitellyt aineistoni vastaajia sen mukaan, millaiseksi heidän lapsettomuutensa luonteen luen. Olen luokitteluani tehdessäni pyrkinyt ymmärtämään, millaiseksi vastaajat lapsettomuutensa kokevat ja miten siihen suhtautuvat. Kutsun tekemääni jakoa Jyrki Pöysän tavoin *vastaajapositioiksi*. Pöysä (1997, 51–56) on metsätyömiesperinnettä käsittelevässä väitöskirjassaan jaotellut keruuseen vastanneet kirjoittajat vastaajapositioihin sen mukaisesti, mikä on heidän suhteensa käsittelemiinsä asioihin. Pöysän aineiston

vastaajat positioituvat muun muassa metsätöitä tehneiksi, toisen käden muistelijoina ja sivustaseuraajaksi. Oman aineistoni kirjoittajilla on kaikilla henkilökohtainen kosketus lapsettomuuteen, joten heidän positionsa ovat erilaiset kuin metsätyömiesperinteen kerrotojen. Oleellista positioissa on heidän suhteensa lapsettomuuteen, ja se miten he sitä tuovat esille.

Käytännössä tein jaottelun niin, että luin koko aineiston kokonaisuudessaan läpi. Tämän jälkeen erittelin jokaisesta kirjeestä ne kohdat, joissa kerrotaan lapsettomuuden syistä, sekä ne, joista luin kirjoittajan muuten ilmaisemaa suhdetta lapsettomuuteensa. Seuraavaksi tiivistin omin sanoin lapsettomuuden luonnetta, lisäsin siihen kommenttejani ja lopuksi määrittelin mihin positioon vastauksen sijoitin. Kaikille vastaajille en heti löytänyt sopivaa positiota, joten luin vastauksia moneen kertaan. Tein luokittelua useana päivänä palaten kirjeistä irrottamiini teksteihin, tiivistelmiini ja kommentteihin välillä lisäten niihin uusia huomioita. Tarvittaessa palasin alkuperäisiin teksteihin ja luin niitä kokonaisuutena ja irrottamiani tekstejä näiden kokonaisuuksien osina. Joidenkin vastaajien kohdalla vaihdoin lähiluvun myötä positiota ja vähitellen sain määriteltyä jokaiselle kirjoittajalle vastaajaposition. Muodostamani vastaajien ryhmittely on tutkijan tekemien raja-aitojen jakama ja koskee tätä aineistoa. Se ei ole suoraan siirrettävissä reaali maailmaan. Vaikka vastaajapositioneivat eivät ole yksiselitteistä ja rajanvetoja on ollut välillä vaikea tehdä, katson jaon vastaajapositioneihin kuitenkin tuovan esille aineiston heterogeenisuutta paremmin, kuin vastaajien ja vastausten käsittely yhtenä kokonaisuutena tai jaettuna vain vapaaehtoisesti ja tahattomasti lapsettomiin. Näin aineisto saa mielestäni sille kuuluvaa oikeutta.

Jaoin aineiston kolmeen vastaajapositioniin. Ensimmäiseen laitoin ne, joiden tulkitsin olevan *vapaaehtoisesti lapsettomia* (31 kpl). Toisessa ryhmässä ovat ne vastaajat, jotka ilmaisivat toiveensa lapsensaamisesta tai surunsa siitä, että eivät ole saaneet lasta (36 kpl). He ovat *haluamattaan ilman lapsia*. Kumpikin näistä ryhmistä jakautui vielä alaryhmiin lähiluvun tarkentaessa lapsettomuuden luonnetta. Edellä mainittujen lisäksi jäi 14 vastausta, joita en osannut sijoittaa kumpaankaan edellisistä vastaajapositioneista. Niissä oli molempiin ryhmiin sopivia piirteitä, mutta silti ne tuntuivat omanlaisiltaan, *kohtalon oikusta lapsettomilta*. Näissä kirjoituksissa suhde lapsettomuuteen näyttäytyy monimutkaisempana kuin muissa, se voi olla yhtä aikaa sekä toivottua että tahatonta tai

itsestä riippumattomista syistä johtuvaa ja valittua. Suhde lapsettomuuteen voidaan tuoda esille myös neutraalisti. Vastaaajapositiot on eritelty liitteessä seitsemän.

Vapaaehtoisesti lapsettomat

Vapaaehtoisesti lapsettomilla tarkoitan niitä vastaajia, jotka suoraan kertovat, että lapsettomuudessa on kyse heidän omasta tahdostaan ja tietoisesti tehdystä päätöksestä. Oleellista päätöksessä elää lapsettomana on sen vapaaehtoisuus, valinta perustuu vastaajien omiin mielipiteisiin sekä ajatuksiin siitä, millaista elämää he toivovat elävänsä. Lapsettomuuden vapaaehtoisesti valinneiden kirjoitukset viestivät, että jokaisella tulee olla oikeus päättää itse haluaako lapsia vai ei. Joillekin oma elämäntapa on ainoa ymmärrettävä ratkaisu (TKU/O/99/53, 85), toiset taas kertovat vilpittömästi surevansa niitä, jotka toiveistaan huolimatta eivät voi saada lapsia (TKU/O/99/18, 55 & 59).

Vapaaehtoisesti lapsettomat olen jakanut *lapsettomuuden omasta tahdostaan valinneisiin* sekä *vanhemmuuden ajatuksesta luopuneisiin* sen mukaan, miten päätös elää lapsettomana on syntynyt (Liite 7; ks. aiheesta myös Miettinen 2010; Veevers 1980).

Lapsettomuuden omasta tahdostaan valinneet

Lapsettomuuden omasta tahdosta valinneista suurin osa ilmoittaa, etteivät ole koskaan halunneet lapsia eivätkä harkinneet tai yrittäneet lasten saamista. ”Vauvakuumetta” kuvataan täysin vieraaksi asiaksi. Useat vastaajat kertovat, että lapset tai varsinkaan vauvat eivät herätä heissä tunteita tai halua hoivata. Lapsettomuuden omasta tahdostaan valinneista monet ovat tehneet päätöksensä jo nuorena, kaksi vastaajaa ilmoittaa tienneensä jo ”pienestä asti” tai ”lapsesta asti”, ettei tule koskaan haluamaan lasta (TKU/O/99/36, 58). Lapsettomuutta kuvataan luonnolliseksi olotilaksi. Ajatus elinikäisestä lapsettomuudesta voi perustua sisäiseen tunteeseen, vaistoon tai intuition. Päätös elää lapsettomana on tietoisien harkinnan tulos ja sitä myös perustellaan vastauksessa. Useat vastaajat kertovat päätyneensä lapsettomuuteen useammasta kuin yhdestä syystä, kuten seuraavan kirjoittaja:

Kummallakaan [meistä] ei ole lapsia edellisistä suhteista ja päätimme jo seurustelu- ja kihlusaikana, ettemme hanki niitä yhdessäkään. Syitä oli monta; minua ärsyttää ja ihmetyttää usein esiin putkahtava käsitys, että johonkin asiaan on yksi, suuri, traaginen syy. Asiantila on hyvin usein monen eri tekijän yhteistulos. (TKU/O/99/50, nainen 44-v.)

Hird ja Abshoff (2000, 352–354) ovat erotelleet syitä, joilla vapaaehtoista lapsettomuutta perustellaan. Sen lisäksi, ettei pidä lapsista, syiksi mainitaan halu säilyttää vapaa elämäntyyli, parisuhteen varjeleminen, keskittyminen koulutukseen ja työuraan, taloudelliset syyt, eettiset syyt, raskauden tai synnytyksen pelko, omat lapsuuden kokemukset sekä ajatus siitä ettei sovi vanhemmaksi. (Ks. myös Edwards 2015, 187–188.) Tutkissaan suomalaisia vapaaehtoisesti lapsettomia Anneli Miettinen on huomannut, että lapsettomuuteen päädytään pääasiassa henkilökohtaisten syiden vuoksi. Näistä tärkeimpiä ovat, ettei halua olla sidottu lapsiin, ei halua luopua vapaasta elämäntyylistä sekä arvelut omasta sopimattomuudestaan vanhemmaksi. Näiden ajatusten Miettinen katsoo olevan enemmän yhteydessä lapsettomien omaan lapsuusaikaan kuin aikuisiän elämäkokemuksiin. (Miettinen 2010, 16–18.) Omasta aineistostani löytyy edellä mainittuja tutkimuksia tukevia perusteluja lapsettomuudelle.

Aineistoni yleisin perustelu lapsettomuudelle oli halu olla vapaa menemään, tulemaan ja harrastamaan sekä säilyttää riippumattomuus muista ilman lapsen tuomaa vastuuta. Itseä voitiin nimittää itsekkääksi tai mukavuudenhaluiseksi. Seuraavaksi yleisimpiä olivat eettiset syyt sekä arvelut omasta soveltumattomuudestaan vanhemmaksi. Eettisistä syistä mainittiin erityisesti väestönkasvu ja sen ohella muun muassa nälänhätä, sodat sekä ympäristön tilanne. Osa kuvasi maailmaa niin pahaksi tai julmaksi paikaksi, ettei halua synnyttää siihen lisää lapsia. Itseä tai puolisoa pidettiin vanhemmaksi soveltumattomana esimerkiksi ikävien luonteenpiirteiden, vastuuntunottomuuden tai iän vuoksi. (Myös Heikkinen 2007, 50–51, 84–85; Mäkinen 2008, 220–221.) Oma perimää voitiin myös ajatella sellaiseksi, että sitä ei kannata jatkaa:

Se on perimä? etten halunnut lapsia. – – Halusin olla huoleton. Minua ei koskaan ole viehättäneet pienet kääröt. – – Toisaalta, ei minussa ole mitään hyvää monistamiseksi. Ihan kauhulla ajattelin jos olisin saanut yhtä ilkeän kakaran kuin itse olin. Ei hitossa. Hyvä kun itse pärjään itseni kanssa. (TKU/O/99/35, nainen 57-v.)

Kahden aikuisen parisuhteen tärkeys, koulutukseen tai työuraan keskittyminen sekä huonot lapsuudenkokemukset toistuivat lapsettomuuden perusteluina yhtä usein (myös

Heikkinen 2007, 69). Lapsuudenkokemukset vaikuttivat siihen, että vastaajat saattoivat pitää itseään kyvyttömänä rakastamaan lasta tai pelkäsivät toistavansa vanhempiensa virheitä lapsenkasvatuksessa. Vähiten mainintoja lapsettomuuden perusteluksi saivat taloudellisten syiden vaikutus sekä raskauden tai synnytyksen pelko.

Vanhemmuuden ajatuksesta luopuneet

Vapaaehtoisesti lapsettomista viisi olen luokitellut vanhemmuuden ajatuksesta luopuneisiin. Heille lapsettomuus ei ole ollut selviö pienestä pitäen, vaan elämänodotukseen on alun perin kuulunut lapset ja lapsiperheen elämä. Ajatuksesta on kuitenkin luovuttu jossain vaiheessa. Jean E Veevers pitää lapsettomuuspäätöksen siirtämistä eteenpäin paljon yleisempänä lapsettomuuden syynä kuin varhain tehtyä päätöstä elää lapsettomana. Hän kutsuu päätöksen lykkäämisestä johtuvaa lapsettomuutta ”odotuspeliksi” (”childlessness as a waiting game”). (Veevers 1980, 17–27.) Myös suomalaisia lapsettomia koskevassa aineistossa on vanhemmuuden ajatuksesta luopuneita huomattavasti enemmän kuin vapaaehtoisesti lapsettomia (Miettinen 2010, 11). Omassa aineistossani vanhemmuuden ajatuksesta luopuneita on vähän. Koska aineistoni on kerätty kvalitatiivisesti ja on määrällisesti paljon edellä mainittujen tutkimusten aineistoja pienempi, eivät tutkimustulokset ole verrattavissa toisiinsa.

Toisin kuin omasta tahdostaan valittua lapsettomuutta, vanhemmuuden ajatuksesta luopumista ei aineistossani kukaan perustele eettisillä syillä. Päätös on tehty henkilökohtaisempien asioiden perusteella. Miettinen on erotellut aineistonsa vanhemmuuden ajatuksesta luopuneet alle ja yli 35-vuotiaisiin. Suurimpana lapsettomuuden syynä molemmissa ryhmissä on sopivan partnerin puuttuminen. Nuorilla painottuu myös halu vapaaseen elämäntyyliin tai muuhun kuin lapsien tuomaan elämänsisältöön. Lisäksi taloudelliset syyt ja uramahdollisuudet näkyvät vastauksissa. Yli 35-vuotiailla itsensä tunteminen liian vanhaksi saamaan lapsia ohittaa halun viettää vapaata elämää päätettäessä pysyä lapsettomana. (Miettinen 2010, 16–18.)

Aineistossani vanhemmuuden ajatuksesta luopuneista kaksi kuuluu niihin, jotka ovat siirtäneet lapsiin liittyvää päätöstä eteenpäin. Toinen kertoo kuvitelleensa nuorena saavansa paljon lapsia, toinen taas sanoo pitävänsä puolisonsa kanssa kovasti lapsista. Avi-

oiduttua lapsien saamisen yrittämisellä ei kuitenkaan pidetty kiirettä, vaan asiaa siirrettiin eteenpäin yhä uudelleen. Toisella vanhemmuuden ajatuksesta luopumiseen on vaikuttanut sisaren kommentti, ettei vastaaja ole luonteeltaan ”ollenkaan äidillinen”. Nykyisistä ajatuksistaan hän toteaa, että ”Lapsen hankkimisessa ehkä eniten pelottaa juuri yksityisyyden menetys” ja kertoo nauttivansa siitä, että voi ”keskittyä romaanin lukeamiseen ilman että kukaan keskeyttää”. (TKU/O/99/67, nainen 33-v.) Toinen vastaaja kuvaa elämänsä kulkua ja sitä, miten ajatus lasten saamisesta ajan kuluessa muuttuikin toisenlaiseksi:

Lasten hankinta oli kaiken aikaa ”ilmassa” tyyliin ; kyllä me vielä yhden tai kaksi lasta teemme, mutta ei vielä. Katsotaan nyt.
Keväällä –96 Mieheni työnantaja tavallaan irtisanoi kaikki esimiesasemassa olevat henkilöt – – . Siinä tilanteessa keskustelimme elämänarvoistamme, toiveistamme ja haluistamme. Huomasimme, että vaikka me molemmat pidämme lapsista niin emme silti niitä välttämättä itsellemme halua.
(TKU/O/99/70, nainen 35-v.)

Yksi vastaajista kertoo, että he suunnittelivat puolisonsa kanssa lapsia ja heillä oli nimiehdotuksiakin valmiina. Lapsia heille ei tullut, mutta hyvin pian he huomasivat, että parisuhde kärsi jatkuvasta raskaudenpelosta. He päättivät pysyä lapsettomina.

(TKU/O/99/19.) Kaksi vastaajaa on päättänyt luopua vanhemmuuden ajatuksesta ikänsä vuoksi. Kumpikin heistä on avioitunut sen verran vanhempana, että otollisin ikä saada lapsia oli jo ohitse. Toinen heistä kertoo, että olisi nuorena kyllä halunnut yrittää saada lapsia, jos olisi ollut sopiva parisuhde (TKU/O/99/30). Toinen vastaaja ei sano suoraan toivoneensa lapsia, mutta ajatus kuultaa hänen toteamuksessaan: ”Elämä ilman lapsia, se on vaan pitänyt jotenkin hyväksyä” (TKU/O/99/87, nainen 62-v.).

Haluamattaan ilman lapsia

Aineistoni suurimman ryhmän muodostavat kirjoittajat, jotka elävät haluamattaan ilman lapsia. He kaikki haluavat tai ovat halunneet lapsia, mutta eivät syystä tai toisesta niitä (ainakaan biologisia tai ilman hedelmöityshoitoja) ole saaneet. Lapsettomuuden luonne ei tässä vastaajapositiiossa ole kaikilla kuitenkaan aivan samanlainen, vaikka jokaisella on sama toive elää lapsiperheen elämää. Suurimmassa osassa lapsettomuustutkimuksia niillä, jotka eivät ole toiveestaan huolimatta saaneet lapsia, tarkoitetaan lääketieteellistä syistä lapsettomia. Halusin lähestyä ei-vapaaehtoista lapsettomuutta laajemmasta nä-

kökulmasta ja otin mukaan muitakin kuin hedelmällisyysongelmiin liittyviä syitä. Olen luokitellut kirjoittajat kolmeen ryhmään, jotka nimesin *tahattomasti lapsettomiksi, olosuhteiden vuoksi lapsettomiksi ja lapsettomuuden vastoin tahtoaan valinneiksi* (Liite 7).

Tahattomasti lapsettomat

Tahattomasti lapsettomien ryhmään kuuluvat ne kirjoittajat, jotka perinteisimmin lapsettomiksi mielletään. Heillä ei ole toivottu raskaus koskaan alkanut tai se ei ole päättynyt lapsen syntymään (ilman hedelmöityshoitoja). Nämä vastaajat ovat haluamattaan ilman lapsia elävistä suurin ryhmä. Lähes kaikki vastaajat kertovat haaveilleensa lapsista, ”äidin ammatista” (esim. TKU/O/99/37, 43, 51, 69, 75 & 76) ja pitäneet lapsien saamista itsestäänselvyytenä.

Avioiduin vuonna 1947. Olen ollut aina lapsirakas ja tietenkin pidin selvänä, että saan pian pienen suloisen vauvan käsivarsilleni. Halusin saada vähintään kuusi lasta. Olin nuori ja lapsellinen, en osannut ajatella suurta vastuuta. (TKU/O/99/20, nainen 73-v.)

Olin kahden vuoden, kun sain ensimmäisen nukkeni. Hiljalleen niitä tuli lisää, ja lopulta niitä oli kuusi. Niitä hoidin hellästi, iltaisin nukkumaan, päivisin kaikenlaista puuhaa. Pidin itsestään selvänä, että isona minulla on suuri perhe, ainakin kuusi lasta. (TKU/O/99/39, nainen 65-v.)

Lapsia on haluttu ja yritetty saada. Kun tuloksia ei ole näkynyt, on se ollut useimmille kirjoittajille yllätys (ks. Becker 2000, vrt. Pendolin 2011, 47). He ovat ottaneet yhteyttä lääkäriin ja lähteneet selvittämään lapsettomuutensa syytä.

Nuorena tyttönä mun ammatti haave oli aina äiti. Mä ajattelin että en halua muuta kuin perheen ja lapsia, paljon lapsia. Mutta kaikki ei mene niin kuin haaveillaan. Ihmisten ajatukset on sellaisia että lapsia tehdään ja niin oli munkin ajatukset nyt tiedän ett lapsia saadaan jos saadaan.

Kun me mieheni kanssa oltiin aikamme yritetty niin mulla oli sellainen tunne että ei se olekkaan niin yksinkertainen juttu olin nimittäin kärsinyt erillaisista kuukautiskierron häiriöistä jo useamman vuoden. Joka tapauksessa pääsimme tyksiin lapsettomuus tutkimuksiin jossa selvisi että minun lapsettomuuden syy on polykystiset munasarjat joka sinällään ei ole lopullinen este raskaaksi tulolle mutta vaikeuttaa asioita. Mutta se mikä oli todellinen shokki meille molemmille oli se että mieheni oli täysin hedelmätön. (TKU/O/99/43, nainen 34-v.)

Lääkärissä käyntiä ovat yleensä seuranneet lapsettomuustutkimukset, hormonihoidot, leikkaukset ja joillain myös koeputkihedelmöitykset. Hoidot ja koeputkihedelmöitykset

ovat suurimmalla osalla vastaajista epäonnistuneet: ainoastaan yksi kertoo saaneensa lapsen tällä keinolla (TKU/O/99/14). Kaikissa tapauksissa lapsettomuuteen ei ole löytynyt syytä, vaan se on määritelty selittämättömäksi.

Tahattomasti lapsettomat ilmaisevat syvää toivetta ja tarvetta saada lapsi. Lapsettomina he tuntevat jäävänsä ilman jotain oleellista, joka pitäisi kuulua elämään. Yksi vastaajista kuvaa haluaan saada oma lapsi seuraavasti:

Olen pohtinut paljon miksi haluan niin kovasti lasta. Kahden aikuisen keskinen rakkaus ei voi koskaan korvata aikuisen ja lapsen välistä rakkautta. Lapsi rakastaa vanhempiaan aina ehdoitta, hyväksyy toisen vikoineen ja puutteineen sellaisena kuin on, arvostelematta ja syyttelemättä. Toinen aikuinen elää omassa arvomaailmassaan ja vaikka kuinka rakastaisi toista on helppoa moittia. Paljon puhutaan äidin ja lapsen kiinteästä yhteydestä. Minun korvissani se kuulostaa mystiseltä. En voi edes kuvitella miltä se tuntuu. Tahtoisin kokea se. Lapsi syventäisi avioliittoamme. Antaisi rakkaudelle uutta pohjaa. Antaisi tilaa kasvuun ja mahdollisuuden antaa itsestään jotain hyvää. En voi kuvitella täydellisempää rakkauden osoitusta kuin yhteinen lapsi. Elämä lapsettomana alkaa helposti kulkea paikallaan, jollei ole koko ajan varpaillaan. Koko ajan pitää hankkia sisältöä elämään. Lapsi toisi sen tullessaan. (TKU/O/99/41, nainen 28-v.)

Muita mainittuja perusteluja lapsitoiveeseen ovat ajatus oman elämän jatkumisesta lapsessa (ks. Mäenpää-Reenkola 1998, 56–57), halu seurata lapsen kasvua ja kehitystä, saada lapsesta tarkoitusta elämälle sekä saada lapsesta omaisuuden perijä, vanhuuden turva ja elämän yksinäisyyden karkottaja. Osa vapaaehtoisesti lapsettomista nimesi samoja asioita perustellessaan lapsettomuuttaan ja sitä, miksi he eivät lasta tarvitse.

Yhdellä tahattomasti lapsettomista vastaajista on adoptiolapsi (TKU/O/99/20), yhdellä sekä adoptio- että sijaislapsi (TKU/O/99/38), ja yksi oli kirjoittamishetkellä adoptiojonossa (TKU/O/99/73). Vaikka kaikki tahattomasti lapsettomat halusivat saada lapsia, kaikki eivät kuitenkaan halunneet niitä saada hoitojen tai adoption avulla. Osa ei aloittanut hoitoja lainkaan, ja osa keskeytti ne omasta tahdostaan.

Aloin itsekini ajatella, että ehkä kohtalolla on sormensa pelissä, ja meidän varalle on tarkoitettu jotakin muuta. Niinpä päätin lopettaa lapsettomuushoidot jo oman terveydenkin vuoksi, mikä on varmasti ollut tähän astisen elämäni vaikein päätös. Jatkuva ahdistus kyllä loppui vähitellen, ja päätös on tuntunut oikealta vielä jälkikäteenkin ajatellen. En ole katunut yhtään. (TKU/O/99/82, nainen 38-v.)

Tahattomasti lapsettomien joukkoon mahtuu sellaisiakin, jotka elämänsä kuluessa ovat huomanneet, etteivät he oikeastaan edes pidä pienistä lapsista (TKU/O/99/39) tai ole loppujen lopuksi kaivanneet lapsia elämäänsä hoivaamisen tarpeen tultua tyydytetyksi työelämässä (TKU/O/99/46). Tahaton lapsettomuus ei siis tarkoita sitä, ettei lapsettomana elämiseen voisi sopeutua, pitää sitä tyydyttävänä tai löytää siitä positiivisia puolia.

Lapsettomuuden vastoin tahtoaan valinneet

Valittu lapsettomuus on usein synonyymi vapaaehtoiselle lapsettomuudelle, vaikka valinta voi olla kaikkea muuta kuin vapaaehtoinen. Erotin aineistoni lasta haluavista lapsettomista neljä kirjoittajaa, jotka olivat vasten tahtoaan joutuneet valitsemaan lapsettomana elämisen. Kaikilla heillä valintaan vaikutti sairaus. Yksi kertoo sairastaneensa kaksi vakavaa sairautta eikä pystyisi ottamaan vastuuta lapsesta (TKU/O/99/54). Toisella on synnynnäinen sydämen läppävika, hänelle asennettiin 22-vuotiaana keinoläppä, ja hän joutui aloittamaan verenohennuslääkkeen. Lääke läpäisee istukan ja aiheuttaa epämuodostumia sikiölle eikä raskautta voinut näin ollen harkita. Lääkityksestä ei kuitenkaan kerrottu ennen leikkausta. Toisaalta raskaus ennen leikkausta olisi sekin ollut riski. Myöhemmin raskaus olisi ollut mahdollinen, mutta silloin kohdusta löydettiin lihaskasvaimia ja lopulta koko kohtu jouduttiin poistamaan. Vastoin tahtoa valittu lapsettomuus oli muuttunut lopulliseksi lapsettomuudeksi. (TKU/O/99/25.)

Vastaajista yksi kuvaa vaikean päätöksen tekoa ja sen kertomista avomiehelle koruttoman kauniisti:

Jouduin syömään harvinaiseen perustautiini solumyrkkyjä – lapsentekotyökälyt meni. Se sanottiin ennen kuuria – 9 vuotta sitten. Soittaminen kotiin avomiehelle oli tuskan paikka. Vaihtoehdot oli vähissä: Sairaus tai lapsettomuus. Tai eihän kukaan voinut varma olla hoituuko sairaus, varmaa oli vaan että lapset on sitten pois haaveista. –

Sanoa, se että olisin halunnut tehdä sinulle lapsen, mutta. – Yhdessä ollaan vieläkin. (TKU/O/99/22, nainen 41-v.)

Epilepsia on syynä yhden vastaajapariskunnan lapsettomuuteen. He eivät ole uskaltaneet yrittää lasta, koska eivät olleet varmoja millaisia vaikutuksia epilepsialääkkeillä olisi raskauteen tai syntyvään lapseen. He nostavat kirjoituksessaan esille asian, että ei-toivottu lapsettomuus ei aina johdu lääketieteellisistä syistä:

Lapsettomien Tuki –yhdistys käsittelee mielestäni liikaa vaan niiden kannalta katsottuna joille ei lapsettomuuteen ole löydetty syytä, tai vika on vaikkapa hormonaalisissa tekijöissä. Siis meidät joissa vika on muualla kuin itse tapahtumaan liittyvässä jätetään käsittelyn ulkopuolelle. Erosimme yhdistyksestä tämän takia. Toivon todella, että edes sinä saisit ”äänemme kuuluviin.” (TKU/O/99/68, nainen 36-v. ja mies, 35-v.)

Vaikka lähtökohtaisesti tarkoitukseni oli lukea aineistoni kirjeitä laajasta näkökulmasta, niin viimeistään tämä kirje sysäsi kiinnittämään huomiota, miten moni eri asia voi vaikuttaa siihen, että ihminen päättää elää lapsettomana. Ja että tämä päätös voi olla myös hyvin vaikea ja kipeä.

Olosuhteiden vuoksi lapsettomat

Kun lapsettomuus johtuu siitä, että toiveistaan huolimatta ei löydä sopivaa kumppania, jonka kanssa lapsia voisi saada, voidaan lapsettomuutta nimittää sosiaalisista syistä johduttavaksi (Pruuki, Tiihonen & Tuominen 2015, 14). Aineistoni olosuhteiden vuoksi lapsettomille (5 kpl) pääasialliset syyt lapsettomuuteen ovat sosiaalisia. Nuorin näistä vastaajista on 22-vuotias. Hän ei ole parisuhteessa, mutta tuntee olevansa valmis saamaan lapsia ja kärsii lapsettomuudestaan. Taustalla väijyy myös pelko aiemmin sairastetun sukupuolitaudin mahdollisista vaikutuksista lapsensaantiin. (TKU/O/99/13.) Toisenkin vastaajan lapsettomuus on selkeästi sidoksissa kumppanin puutteeseen. Hän toteaa hyvin painokkaasti: ”Vai vielä lapsia, kun ei ole sitä miestäkään!” Kirjoittaja ilmaisee selvästi toiveen saada vielä elää perheenomaisessa yhteisössä ja saada edes yhden oman lapsen – tai adoptoidun. (TKU/O/99/64, nainen 40-v.; ks. myös Mäkinen 2008, 219.)

Muiden olosuhteiden vuoksi lapsettomien tilanne ei ole aivan yhtä yksiselitteinen. Yksi ilmoittaa että ”lapsettomana oleminen on tavallaan tässä elämän vaiheessa normaalitilanne”. Syinä hän pitää omaa ”psykkistä haurastuneisuuttaan” sekä sitä, että on ”onnistunut töpeksimään niin omassa elämässä kuin parisuhteessa”. Kirjoittaja suree päättäneitä suhteitaan ja lapsettomuuttaan eikä lapsettomuus hänen näkökulmastaan ole valittua. (TKU/O/99/79, nainen.) Naimattoman naisen näkökulman haluaa tuoda esille vastaaja, joka on nuorempana tehnyt silloisen kumppaninsa toivomuksesta abortin. Myöhemmin hän oli lyhyen aikaa kihloissa, mutta ei tullut silloin raskaaksi. Muut suhteensa vastakkaiseen sukupuoleen hän kuvaa enemmän tai vähemmän tilapäisiksi. Tällä hetkel-

lä hänellä ei ole puolisoa. Kirjoittaja tuntee itsensä kelvottomaksi lapsi- ja perhekeskeisessä yhteiskunnassa ja on tehnyt lapsettomuutensa vuoksi paljon surutyötä.

(TKU/O/99/72.)

Viimeisen tähän ryhmään sijoittamani vastaajan lapsettomuuden määrittely oli vaikeaa. Ensimmäisessä avioliitossa lapsettomuus johtui miehen hedelmättömyydestä. Avioliiton kariuduttua perheväkivaltaan kirjoittaja etsi itselleen isähahmoa ja avioitui itseään reilusti vanhemman miehen kanssa. Miehellä oli eturauhassyöpä, eikä lapsia yritetty saada. Leskeksi jäätyään kirjoittaja avioitui vielä kolmannen kerran, nyt ”alkoholistiuraansa lopettelevan” miehen kanssa. Lapsen saaminen on edelleen toiveissa:

Minulla on vielä vähän toivoa kun täytin 48 v ja kuukautiseni ovat säännölliset ja vielä ei ole tärpännyt vaikka on reilusti kokeiltu. Vastaanotetaan toki jos tullakseen. En uskalla vielä ajatella sitä hetkeä kun lopullinen, 100% lapsettomuus on täyttä totta. Nyt on aika valmistaa itseäni siihen.
(TKU/O/99/65, nainen 48-v.)

Vastaajan lapsettomuus luokituu ensimmäisen avioliiton perusteella tahattomaksi. Myöhemmät avioliitot ja niissä vallinneet tilanteet ovat kuitenkin kirjoitushetken lapsettomuuden kannalta mielestäni ne oleellisimmat, joiden perusteella määrittelen lapsettomuuden olevan olosuhteista johtuvaa.

Kohtalon oikusta lapsettomat

Kohtalon oikusta lapsettomat muodostavat vastauksineen aineistoni heterogeenisimman ryhmän, rajanvedot tätä ryhmää muodostaessani ja luokitellessani ovat olleet kompromisseja. Lapsettomuus näyttäytyy näissä kirjoituksissa vaikeasti määriteltävänä ja välillä ristiriitaisenaakin. Myös nimen antaminen oli hankalaa ja pitkään ryhmä kulki ajatuksissani ja papereissani nimellä ”muut”. Lopulta sain sopivan nimen kirjeestä, jossa vastaaja itse määritteli lapsettomuutensa kohtalon oikuksi:

Lapsettomuus ei ole minulle valinta, vaan kohtalon oikku. Olen lapseton siksi, ettei minulla ole parisuhdetta tällä hetkellä. Eikä aikaisemmin ollut sellaista parisuhdetta, johon olisi kuulunut perheen perustamisen haaveita. Kun katson taaksepäin en näe jaksoja, joissa olisin kaivannut jollaista muuta elämää kuin mitä minulla oli. (TKU/O/99/32, nainen 32-v.)

Parisuhteen puutteesta johtuva lapsettomuus lasketaan lapsettomuuden sosiaalisiksi syyksi. En kuitenkaan luokitellut tätä vastausta edellisen luvun ”olosuhteiden vuoksi lapsettomiin”, koska vastaaja itse ilmaisee, ettei näe elämässään jaksoja, jolloin olisi halunnut toisenlaista elämää, siis saada lapsia. Tätä asiaa olen pitänyt erottavana kriteerinä, kun olen miettinyt onko kyseessä haluamattaan ilman lapsia elävän vai kohtalon oikusta lapsettoman vastaajapositio. Jos vastaaja itse ei ole ilmaissut lapsiin ja lapsensaantiin kohdistuvaa selkeää kaipausta tai surua, olen katsonut, että kyseessä on kohtalon oikusta lapsettoman vastaajapositio. Edelleen erotellessani vapaaehtoisesti lapsettomia ja kohtalon oikusta lapsettomia, olen miettinyt, onko lapsettomuuden valinta ollut tietoista ja vapaaehtoista päätöksentekoa. Jos kyseessä on ennemminkin lapsettomuuteen ajautuminen tai päätökseen on selvästi vaikuttanut itsestä riippumattomat syyt, määrittelen kirjoittajan kohtalon oikusta lapsettoman vastaajapositioon. Kohtalon oikusta lapsettomien jakaminen pienempiin ryhmiin tuntui ongelmalliselta ja välillä päätinkin käsitellä kirjoittajia yhtenä kokonaisuutena. Sekään ei tuntunut toimivan, joten päädyin lopulta jakamaan vastaajat *sairauden vaikutuksesta lapsettomiin, lapsettomuuteen tyytyneisiin sekä sodan jäljiltä lapsettomiin*. (Liite 7.)

Sairauden vaikutuksesta lapsettomat

Kohtalon oikusta lapsettomissa oli eniten niitä, joilla lapsettomuus liittyy johonkin sairauteen tai sen hoitoon. Kaksi vastaajaa liittyy lapsettomuuden joko omiin tai puolison syöpähoitoihin. Toinen nimittää lapsettomuuden syyksi myös ”yhteiskunnan rakennemuutoksen”, jonka vuoksi joutui nuorena aikuisena muuttamaan usein ja vaihtamaan työpaikkaa eikä ollut kovin halukas niissä olosuhteissa perustamaan perhettä. Myöhemmin, 26-vuotiaana saadut sädehoidot veivät mahdollisuudet saada lapsia.

(TKU/O/99/69.) Puolisonsa syöpähoitoja lapsettomuuden syyksi arveleva kirjoittaja kertoo asiasta näin:

Emme koskaan ottaneet tarkalleen selkoa lapsettomuuden syystä. Siihen aikaan se ei ehkä olisi ollut mahdollistakaan. Ei kai silloin ollut lapsettomuuspoliklinikoita, ja jos olisi se olisi varmaan vaatinut paljon rahaa. — — Sen verran meillä oli heikkoa tietoa asiasta, että mieheni sai talvisodassa jalkaansa sarcomasyövän, ja sitä hoidettiin sen aikaisella röntgenillä, joka kai tappoi siittiöt. (TKU/O/99/52, nainen 75-v.)

Pariskunta ei pitänyt lapsettomuutta koskaan suurena ongelmana. Vaimon mielestä yksi syy tähän oli se, että mies käytti välillä runsaasti alkoholia, eikä sellainen perhe olisi vaimon mielestä ollut lapselle sopiva.

Yksi kirjoittaja perustelee lapsettomuuttaan psyykkisellä sairaudella (TKU/O/99/60), toinen taas perinnöllisellä sairaudella sekä oman äitinsä vastustuksella (TKU/O/99/91). Umpisuolenpoistoa seurannut vatsakalvon tulehdus nimetään yhdessä kirjeessä lapsettomuuden syyksi (TKU/O/99/90), kahdessa lapsettomuus johtuu viime kädessä kohdunpoistosta (TKU/O/99/41, 59). Jälkimmäisessä ”kohtalon oikku” tuntuu voimakkaammin: muutama kuukausi sen jälkeen, kun kirjoittaja oli suostunut kohdunpoistoleikkaukseen, hän tapasi ”elämänsä miehen”. Lapsettomuuden syyhyn liittyvät sairaudet ja niiden hoidot ovat erilaisia, mutta yhteistä kaikille tämän ryhmän vastaajille on, että sairaudestaan huolimatta he eivät sure lapsettomuuttaan. Osa ei suoraan edes sano, olisiko lapsia halunnut, jos niitä olisi voinut saada.

Lapsettomuuteen tyytyneet

Lapsettomuuteen tyytyneet ovat lapsettomia lähinnä jostain itsestä riippumattomasta syystä. Yksi heistä nimittää itseään ”epänormaaliksi” eikä tästä syystä mielestään sovel-
lu vanhemmaksi:

Minulle elämä ilman lapsia sopii oikein hyvin sillä olen syntynyt 8:n kuukautisena keskosena ja se on jättänyt jälkensä minuun siten että näytän huomattavasti nuoremmalta kuin olen enkä siten sovi lapsien isäksi.
(TKU/O/99/24, mies 46-v.)

Kirjoittaja sanoo olevansa myös erakkoluonne ja löytäneensä elämäänsä jotain paljon perhettä arvokkaampaa. Toiselle miesvastaajalle oma lapsettomuus on ”institutionaalista”, koska hänellä homona¹⁵ ei ole juuri toiveita biologisesta lapsesta tai adoptio-

¹⁵ Kirjoittaja sanoo käyttävänsä itsestään mieluummin nimitystä ’homo’ kuin ’homoseksuaalinen’ (TKU/O/99/77), joten noudatan tekstissäni samaa sanavalintaa.

oikeudesta.¹⁶ Kirjoittaja ei halua määritellä itseään lasten kautta, siis lapsettomaksi (ks. Pendolin 2011, 63), koska hänellä ei ole mahdollisuutta saada lapsia. Hän toteaa, että ”Minulla pitäisi kuitenkin olla, halutessani, mahdollisuus olla lapsia ja lapsella olla minun vanhempänä!” Taistelemaan oikeuksistaan vanhempänä olemiseen hän ei ole kuitenkaan halunnut lähteä. (TKU/O/99/77, mies 33-v.) Kirjoittajan tilannetta, jossa hänellä ei ole halutessaan mahdollisuutta saada lapsia, voi pitää foucault’laisen biovallan ilmentymänä, jossa muut (tässä tapauksessa lainsäätäjät) ovat käyttäneet valtaa määrittelyssään ketkä ovat sopivia kandidaatteja vanhemmiksi (ks. Malin 2006).

Lapsettomuuteen tyytyneistä vastaajista yksin elävä nainen kuvaa itselleen olleen aina selvää, ettei tarvitse lapsia onnelliseen elämään. Hänellä ei ole koskaan ollut ”vimmaa” saada lapsia eikä hän ole hakenut parisuhdetta perhettä perustaakseen. Nyt lähempänä neljääkymmentä asia ei tunnukaan enää yhtä selvältä, ja lapsettomaksi jääminen on alkanut pelottaa. Kirjoittaja ilmaisee toisaalta haluavansa lapsen, mutta toisaalta jatkaa elämäänsä samoin kuin ennenkin. (TKU/O/99/32.) Lapsettomuuteen tyytyneen parisunnan suhtautuminen lapsettomuuteensa on sen sijaan hyvin selkeää. He olivat alusta asti sitä mieltä, että lapsia saa tulla jos on tullakseen, mutta yhtä hyvä vaihtoehto on, jos niitä ei tule – niin kuin ei tullutkaan. Lapsettomuushoitoihin tai adoptioon heillä ei ollut kiinnostusta, sen sijaan he ihmettelevät ”suuresti koko asiasta käytyä joutavaa porua”. (TKU/O/99/56, nainen 50-v. ja mies 58-v.)

Lapsettomuuteen tyytyneistä jokaisen lapsettomuus johtuu erilaisesta syystä. Kuitenkin näitä vastauksia lukiessa tuli sellainen olo, että niissä on jotain yhteistä. Lähinnä se oli tunne, että kirjoittajat viestivät ”minun elämäni nyt vain on näin” ja että tulevaisuudessakin he tulevat lapsettomuuteensa tyytymään.

¹⁶ Vastauksen kirjoittamisen aikaan vuonna 1999 ei ollut mahdollista, että parisuhteessa elävät samaa sukupuolta olevat henkilöt olisivat saaneet yhteisen lapsen perheen sisäisellä tai ulkoisella adoptiolla. Samaa sukupuolta olevien parisuhteen rekisteröiminen tuli mahdolliseksi vuonna 2002, mutta laki lapseksiottamisesta kielsi adoption muilta kuin avioliitossa olevilta (Finlex 950/2001; Finlex 153/1985, 6 §, 7 §). Syyskuussa 2009 voimaan tullut muutos lakiin rekisteröidystä parisuhteesta antoi rekisteröidyssä parisuhteessa oleville puolisoille oikeuden adoptoida toisen puolison lapsen (Finlex 391/2009). Vasta maaliskuussa 2017 voimaan tullut muutos avioliittolakiin (niin kutsuttu sukupuolineutraali avioliittolaki) mahdollisti samaa sukupuolta oleville avioitumisen ja sitä kautta oikeuden perheen ulkoiseen adoptioon (Finlex 156/2015, 108 §).

Sodan jäljiltä lapsettomat

Kolmessa vastauksessa näkyy sodan vaikutus lapsettomuuteen. Yksi kirjoittajista oli 19-vuotias talvisodan syttyessä. Sisaret olivat jo muuttaneet kotoa pois, isä kuollut ja viisi veljeä joutui rintamalle. Kirjoittaja jäi äitinsä kanssa hoitamaan kotia ja karjaa, aikaa tai mahdollisuutta perheellistymiseen ei ollut. Myöhemmin, yli 30-vuotiaana, kirjoittaja avioitui, mutta lapsia liittoon ei syntynyt, todennäköisesti miehen sairastaman sikotaudin vuoksi. (TKU/O/99/89.) Toinen kirjoittaja toteaa sodan vaikutuksista lapsettomuuteensa hyvin lakonisesti: ”Sitä tämä nyt vielä puuttuisi, että yksin olisin lapsia laittanut. Sota vei parhaat kaverit sinne mistä ei ole paluuta.” (TKU/O/99/86, nainen 77-v.)

Kolmas sodan jäljiltä lapseton kertoo lapsettomuutensa syyn heti kirjeen alussa:

Seurustelin sota-aikana miehen kanssa, joka 2:v:n jälkeen – saatuaan tietää, että voisin suostua enempään, otti vastuun suhteen etenemisestä. Vajaan vuoden kuluttua piti kihlautua, mutta mies kaatui Kannaksella 2 viikkoa ennen määräaikaa. Kun ei ollut yhtään yhdyntää ei tullut lapsiakaan. Kilpailu vähistä vapaista miehistä ei kiinnostanut, kun jo kauniilla muistollakin oli kadehtijoita. (TKU/O/99/83, nainen 69-v.)

Sulhasen kaatumisen jälkeen kirjoittaja ei ole pyrkinyt aktiivisesti parisuhteeseen, vaikka ”elämäntoverikysymys” käy edelleen usein mielessä. Kirjoittaja sanoo jättäneensä asiansa ”Hänelle, joka salli ensimmäiseni pois menon”.

Näistä vastaajista naimisiin menneen voisi ensi ajattelemalta luokitella tahattomasti lapsettomiin puolison todennäköisen hedelmättömyyden vuoksi. Tahattomaan lapsettomuuteen oleellisesti liittämäni halu saada lapsia jää tästä vastauksesta kuitenkin puuttumaan, kirjoittaja ei ilmaise olisivatko he miehensä kanssa toivoneet lapsia. Sodan vaikutus näkyy kirjoittajan elämässä siinä, ettei hänellä ollut nuorena mahdollisuutta avio liittomarkkinoille, joten päädyin määrittelemään hänet kohtalon oikusta sodan jäljiltä lapsettomaksi. Kaksi muuta vastaajaa voisi luokitella vapaaehtoisesti lapsettomiin, ovathan he sodan jälkeen itse ”jättäytyneet” elämään ilman parisuhdetta ja lapsia. Kirjoituksista kuitenkin kuultaa nuoruuden toive toisenlaisesta elämästä, joten päätös elää lapsettomana ei vaikuta täysin vapaaehtoiselta. Toisaalta he eivät myöskään mainitse, olisivatko halunneet lapsia. Mielestäni kirjoittajat ovat kohtalon oikusta lapsettomia, joiden elämänkulkuun sota on lyönyt voimakkaasti leimansa.

5. KIRJOITETUN LAPSETTOMUUSKERRONNAN KEINOT

Kerronnan kielellinen muoto

Lapsettomuudesta kertominen aineistossani ei ole yhtenäistä. Sen lisäksi, että teemakirjoitusaineisto on sisällöltään heterogeenistä, sitä leimaa myös *kielellinen heterogeenisyys* (Pöysä 2015, 20). Vastaajien kirjoitustaito voi vaihdella hyvinkin paljon, riippuen muun muassa kirjoittajan koulutuksesta, työkokemuksesta, sosiaalisesta asemasta ja iästä. Osa kirjoittaa hyvin sujuvasti, toisille kirjoittaminen on selvästi vieraampaa, joillekin jopa vaikeaa. Huonoa kirjoitustaitoa voidaan pyydellä tutkijalta anteeksi:

En ole oikein kirjoitus alan ihminen eli anteeksi kaikki kirjoitusvirheet ja muut (TKU/O/99/43, nainen 34 v.).

Anteeksi kirjoitusvirheet. Kirjoitan nykyisin niin harvoin, että taito unohtuu. (TKU/O/99/52, nainen 75-v.)

Toivottavasti tästä on jotain hyötyä tutkimukseen, kirjoituksessa on aina jotain virhelyöntejä sekä kun en ole kirjoittaja tyyppiä, numerot ovat alaani olleet (TKU/O/99/90, nainen 79 v.).

Kirjoittajat ovat ilmeisesti kokeneet tutkimuksen aiheen tärkeäksi, koska ovat vastanneet, vaikka ilmaisevat, ettei kirjoittaminen ole heidän ominta alaansa. Todennäköisesti kirjoittaminen on ollut heille myös työlästä. Tutkimuksen moniäänisyyden kannalta mielestäni on hyvä, että kirjoittajat ovat valinneet itse itsensä ”tutkittaviksi”, vaikka omaa vastaamiskykyään ja soveltuvuuttaan tutkimukseen ovatkin epäilleet. Heillä on asiasta tietoa ja he ovat halunneet sen itse kertoa. Saarikosken (2001, 56) mielestä kirjoittamalla kerätyn aineiston laatua parantaa juuri tämä vastaajien oma päätös tuottaa tutkimusaineistoa (ks. myös Peltonen 1996, 286). Sen lisäksi, että kirjoittaja on saattanut epäillä, saako tutkija hänen käsialastaan selvää, on epäilyksiä voinut myös aiheuttaa oman kirjoituksen mahdollinen anti tutkimukselle, kuten seuraavissa esimerkeissä:

En tiedä onko tästä tutkimustyöllesi yhtään mitään hyötyä (TKU/O/99/46, nainen 62-v.).

Eiköhän tässä olekkii tarpeeksi en tiedä oliko mitään viisasta (TKU/O/99/87, nainen 62-v.).

Tällainen itsensä vähättely on Jyrki Pöysän kokemuksen mukaan tyypillinen tapa ilmaista keruuaineistoissa sosiaalista alemmuuden tunnetta. Kirjoittaja voi jopa ehdottaa oman kirjoituksensa hävittämistä, jos se ei tutkimusaineistoksi kelpaa. (Pöysä 2015, 20; myös Laurén 2006, 68; Paal 2011, 165.)

Aineistoni lapsettomuskerronta on pääosin proosamuotoista asiatekstiä. Kirjoituksissa ei ole yhtään, jonka voisi kokonaan luokitella kaunokirjalliseksi kerronnaksi. Yksi vastaaja kuvaa tuntemuksiaan myös runomuodossa (TKU/O/99/45), ja yksi lainaa tekstinsä loppuun runositaatin (TKU/O/99/58). Tekstin ulkoisia keinoja – lihavointia, alleviivauksia ja kapiteeleja – käytetään aineistossa vähän. Merkitykseltään ne ovat kirjoitusta korostavia ja sanottua asiaa painottavia. Niitä voidaan käyttää myös tekstin jäsentelyssä erottamaan otsikot tai kysymykset varsinaisesta kerronnasta. Kieleltään kirjoitukset ovat lähinnä kirjakieltä. Puhekielen ilmaisuista muutama kirjoittaja käyttää persoonapronominin muotoja ”mä”, ”mun”, ”mulle” ja ”sun” tai lyhentyneitä sanamuotoja kuten ”oltais”, ”onneks”, ”olis”, ”tekis” ja ”kestettäis”. Yhdellä kirjoittajalla on muuten melkein kirjakielisissä tekstissä puhekielen ilmaisu ”syönalassako”. Samat kirjoittajat voivat käyttää puhekielisten persoonapronominien lisäksi niiden kirjakielisiä muotoja. Kirjoittaja, joka käyttää vain vastauksen alussa kerran puhekielistä pronominiä, kertoo tekstin olevan uudelleenkirjoitettu versio. Jos alkuperäistä versiota ei ole kirjoitettu kirjakielillä (tätä ei voi tietää), on puhekielisyyttä jäänyt pois kirjoittamisen myötä, ikään kuin siirrytty puheen kirjoittamisesta tekstin kirjoittamiseen. Yhden puhekielisen pronominin päätyminen tekstiin voi olla myös kirjakieliseksi tarkoitettuun kirjoitukseen tullut lipsahdus. Toisessa vastauksessa käytetään välillä systemaattisesti puhekielisiä pronomineja ja välillä kirjakielisiä. Teksti sisältää muitakin puhekielisiä ilmaisuja, kuten ”itteni” ja ”tarte”. Suurimmaksi osaksi teksti on kuitenkin kirjakieltä täydellisine kirjoitus- ja taivutusmuotoineen. (esim. TKU/O/99/22, 37, 43, 47, 49, 51, 59, 60 & 64.)

Kirjoittajista neljäsosa on korkeakoulutettuja, ja lähes jokaisella on peruskoulun jälkeinen tutkinto. Tämä lienee vaikuttanut tekstin kirjakielisyyteen: suurella osalla kirjoittajista on mielikuva siitä miten kirjoitetaan ”oikein” ja myös taito kirjoittaa. Puhe- ja kirjakielisten ilmaisujen sekoittuminen samassa tekstissä viittaa mahdollisesti siihen, että kirjoittaja ”tietää” miten kirjoitetaan kieliopillisesti oikein, mutta hän ei ole välttämättä kouliintunut kirjoittaja, joten välillä kirjoitukseen pujahtaa ”vääriä” muotoja. Kirjoittamisen oikeakielisyyteen vaikuttaa todennäköisesti myös se, että keruupyynnö oli kirja-

kielinen, ja vastaukset keruupyynnöön eivät ole mitä tahansa kirjoittamista, vaan kirjoittajat tietävät, että heidän kirjoituksensa arkistoidaan. Anna Hynninen käyttää keruuvastauksia analysoidessaan termiä *arkistokirjoittaminen*. Hän painottaa sitä, että arkistokirjoittaminen on aina konteksteihinsa sidottua, joten kerronnan sisältöön ja muotoon vaikuttavat muun muassa kenelle, miksi, missä tilanteessa ja mistä näkökulmasta vastauksia kirjoitetaan. (Hynninen 2011.)

Muodoltaan lapsettomuuskerronta on suoraa kerrontaa eikä varsinaista vuoropuhelun rakennetta teksteissä käytetä. Osassa vastauksissa on kirjoitettu esimerkiksi ympäristön suhtautumista lapsettomuuteen havainnollistava, itselle sanottu kommentti sitaatteihin. Joku kirjoittajista saattaa laittaa sitaatteihin sen, mitä on lapsettomuudesta kysyvälle vastannut. Sitaitteihin voidaan myös merkitä kertojalle merkityksellisen ihmisen sanoja asia. (TKU/O/12, 31, 65, 73 & 74.) Ainoat aineistossani esiintyvät murreilmaisut on nekin merkitty sitaitteihin. ”Mie meen poromettälle’ riittää vaimolle alibiksi tälle kaikelle” –lausahdus viittaa kirjoittajan kollektiiviseksi mieltämään yhteisön miesten perusteluun kotoa pois olemiseen, jolla ”mies vapautuu menemään, tulemaan, ryyppäämään ja naimaan vieraita rauhassa ja yksinoikeudella” (TKU/O/99/47, nainen 33-v.). Toinen kirjoittaja on merkinnyt sitaitteihin tokaisun, jolla oma äiti oli vaientanut lapsettomuuteen liittyvät pohdiskelut: ”No et tuossa oo paljova mänettänyt, oo tyytyväene kunnei tarvii pentuja hoetoo!” (TKU/O/99/71, nainen 48-v.). Sitaittien käytölle tulkitseen olevan kolmenlaista merkitystä. Ensinnäkin tekstin osan merkitseminen sitaitiksi luo eroa varsinaiseen kerrontaan. Kun lause on sitaitteissa, se tulee helpommin huomatuksi. Toiseksi sitaitin avulla voidaan painottaa asian merkitystä ja vahvistaa sen sanomaa. Kolmanneksi sitaittia voidaan käyttää myös vakuuttamaan lukijaa. Sitaitti korostaa, että asian on joku oikeasti sanonut kirjoittajalle (tai kirjoittaja jollekin), se ei ole yleisluontoista kuvausta. Murteen käyttö sitaitissa sitoo sanotun vahvasti murrealueeseen ja/tai henkilöön.

Lapsettomuuskerronnan strategiat

Lapsettomuuskerronta on sävyiltään pääasiassa asiallista. Kokemuksista kerrotaan lähinnä toteavasti, vaikka mukaan mahtuu voimakkaiden tunteiden esilletuontiakin. Poikkeus

muuhun aineistoon nähden on kirjoitus, jossa käytetään vahvoja ilmaisuja ja jopa karkeaa kieltä ihmeteltäessä miksi kukaan haluaa saada lapsia (TKU/O/99/53). Tämän vastauksen kohdalla pohdin useaan otteeseen, voisiko kyseessä olla huumori (lähinnä ironia), vai onko kirjoituksen tarkoituksena, että se otetaan totena. Päädyin lukemaan kirjoitusta vastaajan mielipiteenä eli kritiikin ilmaisuna lapsiperheen elämäntavalle. Tulkitsen siis, että kirjoittaja kirjoittaa juuri niin kuin asiasta ajattelee, tosin provosoivasti. Toisena poikkeuksena aineistossani on kirjoitus, jonka vastaaja kirjoittaa elämästään ja tahattomasta lapsettomuudestaan avoimen katkerasti (TKU/O/99/61). Yksi kirjoittaja kertoi vastauksensa ensimmäisen version olleen niin täynnä itsesääliä, että hän kirjoitti vastauksen uudelleen ja lähetti vasta tämän eteenpäin (TKU/O/99/51). Muiden kirjoittajien kohdalla ei pääasiassa ole tietoa siitä, onko vastausta tietoisesti suunniteltu, kirjoitettu useaan otteeseen, muokattu vai onko se kirjoitettu suoraan ”yhdeltä istumalta”.

Aineistoni tekstit ovat aikamuotojen käytön suhteen hyvin perinteisiä, menneestä kerrotaan imperfektissä ja perfektissä, nykyisyydestä preesensissä. Ainoastaan yksi kertoja viittaa menneeseen preesensissä olevalla lauseella ”No, elämä kuljettaa” (TKU/O/99/62, nainen 56-v.). Kerronnassa käytetään paljon ensimmäistä persoonaa, niin että kerronnan päähenkilö on ”kerrottu minä” eli kirjoittaja tai ”kerrottu me” eli kirjoittaja puolisoineen (esim. TKU/O/99/13, 19, 27, 42, 46 & 50). Kerronta on pääasiassa läheistävä, eli asioista kerrotaan yksilötasolla. Kerrontaa etäistetään yleiselle tasolla eniten kuvailtaessa ympäristön suhtautumisesta lapsettomuuteen ja lapsettomiin. Etäistäessä kerronta saattaa myös muuttua aktiivista passiivimuotoon. (mm. TKU/O/99/36, 50, 61 & 69, ks. myös Latvala 2005 65–66.) Läheistävän ja etäistävän kerronnan vaihtelua voidaan käyttää myös kommentoidessa asioita tai suhteutettaessa yleistä yksityiseen:

[läheistävä] Kun kavereille, (toinen toisensa perästä ’hyvät ryppykaverit’ vähenee) syntyy vauvoja, he jotenkin varovat minua. Olenkin ollut varmaan tuskainen vaippajuttuja kuunnellessani, ja erityisesti silloin jos tulee valitus: vauva valvottaa tms. Pitäisihän minun yrittää asettua siihen asemaan...mutta...

[etäistävä] Joillakin se käy niin helposti, kaikilla ei ole edes isää tarvittu. Mahat kasvaa ja beibejä putkahtelee.

[läheistävä] No eipä hätää. Tänä keväänä olen huomannut että pystyn ottamaan vauvat ’normaalimmin’. (TKU/O/99/22, nainen 41-v.)

[etäistävä] Ei kaikkien naisten tarvitse tätä maata täyttää, vaikka raamatussa niin sanotaankin että lisääntykää ja täyttäkää maa.
 [läheistävä] En ole niin uskonnollinen, että uskoisin raamattua näin kirjaimellisesti. (TKU/O/99/26, nainen 47-v.)

Etäistäminen on vahvinta vastauksessa, jossa lähes koko kerronta kuvaa kirjoittajan mielikuvaa lapsiperheen elämästä. Ainoastaan alussa ja lopussa kirjoittaja liittää kerronnan itseensä muutamalla lauseella. (TKU/O/99/42.)

Ajallisesti lapsettomuudesta kerrotaan eri strategioilla. Usein toistuva tapa on aloittaa kerronta puolison kohtaamisesta, avioliitosta, lapsettomuuden aktuaalistumisesta tai vapaaehtoisen lapsettomuuden ajatuksen syntymisestä. Kirjoittaja voi myös aloittaa kerronnan jo lapsuus- tai nuoruusajasta, josta tullaan kohti nykypäivää. Kirjoittaminen ei ole välttämättä kronologista, vaan ajassa voidaan liikkua edes takaisin, aikuisuudesta voidaan palata lapsuuteen ja sieltä taas takaisin nykyhetkeen. Osa kirjoittajista aloittaa kerrontansa nykyhetkestä ja sen kuvauksesta siirtyen siitä ajassa taaksepäin lapsuuteen tai aiempaan aikuisuuteen. Pelkästään nykyhetken asioista, ajatuksista ja tunteista kertoo muutama kirjoittaja. (mm. TKU/O/99/22, 26, 32, 33, 39, 47, 59, 67, 69 & 83.) Tulkitseen, että kerronnan liikkuminen ajassa epäloogisesti tuntukseltaan liittyy kokemuksellisen kerronnan muisteluprosessiin. Kirjoittaessaan lapsettomuudestaan kertojat ovat samanaikaisesti muistelleet sekä jäsentäneet omaa elämäänsä ja poimineet siitä lapsettomuuteen liittyviä asioita kerrottavaksi (ks. Ukkonen 2000b, 2). Yhden asian kirjoittaminen on voinut tuoda miellelyhtymän tai muistikuvan toiseen, ja nämä ulkopuolisen silmissä ehkä irralliset asiat on liitetty paperilla peräkkäisiksi kerronnan osiksi. Tähän viittaa yksi kirjoittajista:

Tämä kirjoitus on varmaankin aika sekalainen ja epälooginen, sillä olen kirjoittanut sitä vaan omasta päästäni sen kummemmin asiajärjestystä pohtimatta ja puhtaaksikaan en jaksa tätä kirjoittaa... Ehkä suurinpiirtein tärkeimmät asiat tulivat mainittua. Tämä oli minun tarinani. (TKU/O/99/40, nainen 35-v.)

Muistellessaan ja kirjoittaessaan omasta elämästään kirjoittaja elää mielessään asioita uudelleen. Tämä voi selventää asioita itselle ja jäsentää omaa minä-kuvaa, mutta mieleen palauttaminen voi olla myös tuskallista.

Kun kirjoitan tätä alkaa vieläkin itkettää, vaikka tämä suru on jo hellittänyt hieman. Luulen että täysin en pääse tästä taakasta koskaan. Jokaisella on kai oma taakkansa? (TKU/O/99/57, nainen 44-v.)

Muisteluprosessin myötä voi mieleen palautua asioita tai mielessä syntyä aiheeseen liittyviä ajatuksia vähitellen, osa vasta kun kirjoituksen on ajateltu olevan jo valmis. Tähän viittaavat esimerkiksi allekirjoituksen jälkeen lisätyt kerrontajaksot tai kommentit (mm. TKU/O/99/74).

Keruvastausten dialogisuus

Kirjoittamalla kerätyt aineistot ovat luonteeltaan dialogisia, vaikka tutkija ja aineiston kirjoittaja eivät koskaan henkilökohtaisesti tapaisikaan. Dialogin aloittaa tutkija tai taho, joka keruun laittaa alulle ja suuntaa keruun teeman sekä kysymykset potentiaalisille vastaajille. Teeman valinta sekä ohjeen johdantotekstit kysymyksineen voivat antaa suuntaa muodostuvalle dialogille ja johdattaa tietoisesti tai tiedostamatta tietyn tyyppiseen kerrontaan. Dialogi etenee, kun kertoja päättää vastata ja kirjoittaa keruun teemasta. Jos muodostunutta keruuaineistoa analysoi tutkija, joka ei ole ollut mukana keruun toteuttamisessa, saa kirjoitetun aineiston dialogisuus uuden osapuolen. (Olsson 2016, 159–162, 164–169, 175.) Kun aineistoa analysoi keruun toteuttamisessa mukana ollut tutkija, palautuu puheenvuoro dialogin aloittajalle. Keruun ja kertojan välinen vuorovaikutus voi näkyä teksteissä suorina viittauksina, kuten kertojan liittäessä vastaukset suoraan kysymyksiin tai kommentoimassa keruun sisältöä (Olsson 2016, 177). (Ks. myös Kaarlenkaski 2012, 126.)

Lapsettomuuskerronta-aineistoni vastaamisen motiiveja olen käsitellyt luvussa *Miksi kertoa lapsettomuudesta?* Nyt lähestyn aineiston dialogisuutta teksteissä olevien suorien viittausten kautta, joista osa tosin on päällekkäisiä vastaamisen motiivien kanssa. Selkeimmin keruun ja vastaajan dialogi näkyy kirjoituksissa, joissa koko teksti rakentuu kysymysten ja vastausten varaan. Kirjoituksissa voi olla myös sekä itse jäsenneiltyä kerrontaa että kysymyksiin liitettyjä vastauksia. (esim. TKU/O/99/26, 51, 76, 92.) Näistä teksteistä on pääteltävissä, että kirjoittajat ovat mieltäneet oman kerrontansa vastaukseksi tutkijan esittämään kysymykseen eikä pelkästään kirjoitukseksi lapsettomuudesta.

Dialogisuus tulee ilmi myös vastausten alussa ja lopussa olevissa saatesanoissa. Piret Paal (2011, 171) kutsuu kirjoitusprosessia kuvaavia ja vastauksia kommentoivia sekä

arvioivia saatekirjeitä *metanarratiiveiksi*. Omassa aineistossani ei juuri ole erillisiä saatekirjeitä, vaan kommentoinnit ovat suoraan kirjeen yhteydessä. Saatesanoissa voidaan esimerkiksi analysoida vastaamisen antamaa mahdollisuutta jäsenellä lapsettomuusasiaa tai kuvata vastaamisen yllättävää vaikeutta ja asioiden ”pistämistä paperille” (TKU/O/99/50, 66, 71). Lähes kaikki vastaajat liittävät kirjoituksensa keruupyyntöön esimerkiksi viittaamalla lehteen, jossa pyynnön näkivät, otsikoimalla kirjoituksensa keruun otsikon mukaan tai kertomalla kirjoittavansa aineistoa tutkimustani varten. Vastata voidaan kuitenkin myös viittaamatta mitenkään keruuseen. (mm. TKU/O/99/18–20, 29, 32, 41, 43, 52, 67, 77 & 88; ks. myös Mikkola 2009, 127.) Keruupyyntöni nimi oli *Elämää ilman lapsia?*, joten yhden vastaajan nimimerkki ”Kyllä elämää on” (TKU/O/99/25, nainen 41-v.) sekä toisen lopputoteamus ”Mutta usko tai älä, ilman lapsiakin on elämää!” (TKU/O/99/82, nainen 38-v.), ovat nekin suoria viittauksia keruuseen. Tulkitseen myös alku- ja lopputervehdysten, suoran puhuttelun sekä opinnäytteen kohdistuvien onnentoivotuksien perusteella keruuvastaukset osaksi aloittamaani vuoropuhelua. (mm. TKU/O/99/18, 43, 51, 66, 70, 75, 80 & 87–89.) Pääasiassa alkupuhutteluissa käytetään nimeä, mutta virallisemmatkin ilmaisut, kuten ”Hyvä tutkijanalku” (TKU/O/99/50, nainen 44-v.) tai ”Arvoisa kulttuurien tutkimuksen opiskelija” (TKU/O/99/69, nainen) ovat mahdollisia. Tutkielman tekijälle voidaan puhua kirjoituksen alun ja lopun lisäksi lapsettomuuskerronnan lomassa:

Sen myös haluan tässä sanoa, että en koe olevani yhtään sen huonompi nainen, kuin ne joilla lapsia on. – – Näin lopuksi haluan vielä sanoa, jotta sinulle ei jää minusta kovin huono kuvaa sen, että olen vilpittömästi surullinen niiden naisten puolesta, jotka kärsivät lapsettomuudesta ihan oikeasti. (TKU/O/99/18, nainen 36-v.)

Kysytte, miksi minulla ei ole lapsia. – – Kysytte myös miten ympäristö suhtautuu lapsettomaan aikuiseen. (TKU/O/99/49, nainen 34-v.)

En muuten tuossa alussa heti edes muistanut esitellä itseäni ja puolisoani. (TKU/O/99/68, nainen 36-v ja mies 35-v.)

Osa kirjoittajista esittää vastauksessaan myös kysymyksiä tai toiveita kirjoitusten vastaanottajalle (TKU/O/99/30, 36, 38 & 68). Puhuttelut, kysymykset, kommentit ja toiveet viittaavat siihen, että kirjoittaja on osoittanut mielellään vastauksensa opinnäytettä tekeväälle opiskelijalle, konkreettisesti olemassa olevalle henkilölle eikä vain yliopistolle tai yliopiston arkistolle instituutiona.

Lapsettomuudesta kertomisen kerronnallisuus

Lapsettomuudesta kertova aineisto on keruuvastauksille tyypilliseen tapaan monimuotoista eikä sitä voi sovittaa yksiselitteisiin raameihin. Jotkut kertojat referoivat elämästään ja lapsettomuudestaan sopiviksi katsomiaan kohtia. Kirjoitus voi koostua myös luettelomaisesti lauseista, joilla vastataan keruupyynnön kysymyksiin, kerrotaan omasta lapsettomuudesta sekä kommentoidaan ja argumentoidaan käsiteltävää teemaa. Aineistotani löytyy myös tajunnanvirtamaista kerrontaa, joka vaikuttaa siltä, että mieleen tulevat asiat on vain laitettu peräkkäin:

On poutapilvinen päivä. Elämästäni on puuttunut lapsia. En ole saanut heihin mitään kontaktia viime aikoina koska lähipiirissäni ei ole ollut lapsia. Nyt tämä hiljainen talo on täytynyt lapsista. Siitä on tullut elävä. Olen aina pitänyt kaikenikäisistä lapsista, koska heissä on tulevaisuus. Koska minulla ei ole omia lapsia, tuntuu kuin elämästäni puuttuisi jotain olennaista. – – Joskus tämä maailma näyttää niin julmalta ja epäoikeudenmukaiselta kaikine pelottavine asioineen. Siksi en haluaisi omaa lasta. – – Maailman väkiluku muutenkin lisääntyy kiihtyvällä vauhdilla. Olen tehnyt oman valintani lapsettomuudesta. Kun en jaksa aina itsekkään ... niin miten minä voisin ottaa vastuun lapsesta. (TKU/O/99/54, nainen 30-v.)

Tajunnanvirtamaiset kirjoitukset kuvaavat kokonaisvaltaista olotilaa. Lapsettomuuden syyt jäävät maininnan tasolle eikä keruuviestissä olleita kysymyksiä kommentoida.

Yksi kirjoittaja nimitti vastaustaan ”Lapsettoman puheenvuoroksi” (TKU/O/99/71), muutama käytti kirjoituksestaan nimitystä ”tarina” tai ”elämäntarina” (esim. TKU/O/99/21, 39 & 40). Tarinoita kirjoitukset eivät folkloristisesti määriteltyinä ole. Kertomuksiksi tekstit voi määritellä, jos kertomuksella tarkoitetaan kokemuksen tulkin-
taa ja merkityksenantoa. Jos taas tapahtumaa eteenpäin kuljettavaa juonta pidetään kertomuksen tuntomerkinä, eivät kaikki vastaukset täytä kertomuksen kriteereitä. (ks. Koski 2007.) Kertomusmuotoista kerrontaa on eniten haluamattaan lapsettomien vastauksissa. Osassa niistä erottuu joko kokonaan tai osittain henkilökohtaiselle kerronnalle tyypillinen kerronnan funktioihin perustuva rakenne.¹⁷

¹⁷ Henkilökohtaisen kerronnan rakenneosiksi voidaan nimetä tiivistelmä (*abstract*), alkutilanne (*orientation*), itse tapahtuma (*complication*), lopputulos (*resolution*) ja paluu alkutilanteeseen (*coda*) sekä kertojan omat kommentit ja arviot kertomuksesta/asiasta (*evaluation*). Kertomuksen osien järjestys voi vaihdella tai kertomuksessa voi esiintyä vain osa niistä. (Esim. Abrams 2010, 112; myös Kaivola-Bregenhøj 1988; Siikala 1984.)

Aineistoni kerronnallisuuden määrittelyssä pidän hyödyllisinä Jyrki Pöysän esittämää *kertomuksellisuuden monitasomallia* sekä Taina Ukkosen tekemää erottelua kertomuksen ja kuvauksen välillä. Kirjoitetussa muistelukerronnassa on tunnistettavia kertomusjaksoja, jonka lisäksi se yleensä sisältää runsaasti vaikeasti tunnistettavia ja luokiteltavia kertovia muotoja. Kertomuksellisuuden monitasomallin ajatus on, että kirjoitusten kertomuksellisuus toteutuu usealla eri tasolla, jotka yhdessä muodostavat aineiston kertomuksellisen aineksen. Tapausmuotoisten kertomusten lisäksi kertomuksellinen aines voi koostua esimerkiksi toistuvan toiminnan kuvaamisesta tai kuvauksista, jotka eivät täytä kertomuksen kriteerejä. Kertomuksia ja epätyypillisiä kertomuksia yhdistää kirjallinen muoto. Teksti voidaan silloin kokonaisuudessaan nähdä kertomusmuodoista koostuvana kertomuksena. (Pöysä 2006, 236–238.) Suureen osaan omaa aineistoani tämä monitasomalli sopii. Sen ulkopuolelle jäävät kuitenkin ne vastaukset, joissa näitä tunnistettavia kertomusjaksoja ei esiinny.

Taina Ukkonen (2000, 113) määrittelee kuvauksen seuraavasti: ”Koska kuvaus on vapaamuotoista, sillä ei ole selviä rajoja (alkua tai loppua) tai selkeää rakennetta, ei myöskään ydinosa eikä välttämättä kronologista jäsennyttä.” Määritelmä on muotoiltu haastatteluaineiston perusteella, mutta se sopii myös kirjoitettuun muistelukerrontaan. Kuvaus on joustavampi ja helpompi käyttää kuin kertomusskeema ja se on myös temporaalisesti riippumaton tapahtumien järjestyksestä. Kuvaus liittyi Ukkosen haastatteluaineistossa (2000, 113–114) nimenomaan mieleen palauttamiseen. Samalla tavalla ajattelen oman kirjoitetun aineistoni kohdalla.¹⁸ Kun teksteissä on selkeitä kokemuskertomuksia lapsettomuudesta, kirjoittajat ovat todennäköisesti kertoneet kokemuksistaan aiemmin tai jäsentäneet sekä merkityksellistäneet lapsettomuuttaan mielessään. Näin lapsettomuuden tulkinta on saanut kertomuskonventioita noudattavan rakenteen. Jos taas kirjoittajat eivät ole aikaisemmin lapsettomuuttaan erityisemmin analysoineet tai siitä kertoneet, toimii kirjoittamishetki muistelutilanteena, jonka tuloksena syntyy enemmän kuvauksen kaltaista kerrontaa kuin selkeitä kokemuskertomuksia. Tulkitsen aineistoni lapsettomuuskerronnan sisältävän siis rakenteellisesti yhtenäisiä kokemuskertomuksia; monitasoista kertomuksellisuutta, jossa kertomusjaksot yhdistyvät vapaamuotoisempaan kertomukselliseen ainekseen sekä muisteluprosessin synnyttämää kuvausta.

¹⁸ Luvussa *Lapsettomuuskerronnan strategiat* puhun kerronnan liikkumisesta ajassa ja tämän yhteydestä muisteluprosessiin.

6. LAPSETTOMUUSKERRONNAN SISÄLTÖ

Kirjoituspyynnön avulla muodostetussa aineistossa näkyy yleensä keruupyynnön vaikutus. Kirjoittajat kertovat usein siitä, mitä on kysytty tai ainakin siitä, minkälaisia ajatuksia keruun aihe ja kysymykset ovat synnyttäneet (Hatakka 2011, 44; TKU/O/99/72). Aineistoni vastauksien muotoon ja sisältöön on vaikuttanut myös se, millaisena keruupyynnö on eri lehdissä julkaistu (ks. liite 3). Vaikka kirjoitettu kerronta noudattelisikin keruupyynnön kysymyksiä, tulee kirjoitetussa materiaalissa esille kirjoittajan omat tavat jäsentää tutkimuskohdetta (Apo 1993, 13; Apo 1995, 176, myös Laurén 2006, 78). Kun kirjoituspyynnön vastaaja kertoo elämästään annetun teeman puitteissa, hän ei käsittele kaikkia siihen liittyviä elämänsä tapahtumia, vaan tekee valikointia (Savolainen 2015, 152). Elämän tapahtumista kerrotaan aina nykyisyydestä käsin (Abrams 2010, 7). Nykyhetki vaikuttaa siihen, miten kertoja elämäänsä tulkitsee ja mitä hän siitä valitsee kerrottavaksi. Samalla tavalla tein itse valikointia ja tulkintaa jäsennellessäni lapsettomuuskerronnan sisältöä, sisällön teemoittelussa ei voi käsitellä kaikkea. Aineistossa toistuvat teemat ja aiheet olen tunnistanut aineiston lähiluvulla. Teemojen sisällöt eivät nouse aineistosta omia aikojaan, vaan niitä pitää sieltä etsiä, haravoida tekstiä yhä uudelleen ja uudelleen. Tätä etsimistä tein jaottelemalla tekstien sisältöjä eri otsikoiden alle, lukemalla näitä katkelmia, tekemällä niistä omia huomioitani ja palaamalla välillä alkuperäisiin teksteihin. Tekstien sisältöjen merkitykset eivät nekään muodostu itseltään, vaan tulkinta on tekstin tutkijan tehtävä.

Aineistoni kerronnan sisällön pääteemat (ei välttämättä tässä järjestyksessä) koskivat lapsettomuuden syitä ja niihin liittyvien asioiden kuvausta, selittämistä ja pohdintaa; lapsettoman elämää, ympäristön suhtautumista lapsettomiin sekä perheen olemassaoloa ilman lapsia. Näiden lisäksi kirjeet pitivät kertojasta riippuen sisällään tietoja kirjoittajien lapsuudesta, elämäkulusta ja ihmissuhteista sekä kannanottoja lapsettomuuteen ja lapsiperheiden elämään omaa elämää laajemmin. Lapsettoman elämän kuvaus koostui monenlaisista asioista, jotka liittyivät lapsettomuuden kokemisesta. Kirjoittajat kertoivat lapsettomuuden iloista ja suruista, lapsettomuuden ”tunnoista” yleensä sekä lapsettomuuden vaikutuksista työelämään ja vapaa-aikaan. Vaikka lapsettomien suhde lapsiin ja omaan lapsettomuuteensa ovat nekin osa lapsettoman elämää, päädyin nostamaan ne omiksi teemoikseen. Lapsettomuuden syistä olen kertonut luvussa *Lapsettomuuden mo-*

net kasvot jakaessani vastaajat eri ryhmiin lapsettomuuden luonteen mukaisesti. Tässä luvussa käsittelen muita sisällön teemoja. Teemat eivät ole yksittäisiä ja selvärajaisia, vaan ne lomittuvat toisiinsa ja voivat olla osittain upotettuna toistensa sisälle. Analyysia varten olen rajannut teemat ja irrottanut ne toisistaan. Näiden merkitysrakenteiden erottelun myötä rakennan lapsettomuuskerronnan merkityksenantojen moninaista verkostoa (ks. Moilanen & Räihä 2015, 62). Aineistositaattien avulla pyrin tekemään näkyväksi sekä kirjoittajien omia käsityksiä ja tulkintoja omasta lapsettomuudestaan sekä sitä perustaa, mille rakennan tutkimukseni tulkintani.

Lapsettoman elämä: lapsettomuuden ilot ja surut

Aineistossani kerrottu lapsettoman elämä pitää sisällään lapsettomuuteen liittyviä tunteita, lapsettomuuden hyviä ja huonoja puolia sekä lapsettoman arkipäivään liittyviä asioita. Vaikka lapsettomuuskerronta sisältää useita negatiivisten tunteiden ilmaisuja, kuvastuu lapsettoman elämän hyvät puolet aineistoni vastauksista suurimmassa osassa. Kahdeksan vastaajaa kymmenestä kertoi lapsettomuuteen liittyvistä hyvistä asioista. Näistä vastaajista noin puolet kuvasi ainoastaan positiivisia asioita ja puolet sekä positiivisia että negatiivisia asioita. Ainoastaan lapsettomuuden negatiivisia puolia kuvasi 11 vastaajaa. Heistä kukaan ei ollut vapaaehtoisesti lapseton. Se, että lapsettomuudesta kerrotaan vain joko hyviä tai huonoja puolia ei tarkoita sitä, että kirjoittaja kokisi lapsettomuuden ainoastaan positiivisesti tai negatiivisesti. Vastaus kertoo ainoastaan sen, mitä kirjoittaja on katsonut kertomisen arvoiseksi ja merkitykselliseksi tai mitä puolia hän lapsettomuudestaan tulee juuri tässä aika- ja kirjoituskontekstissa kertoneeksi. (esim. Abbot 2008, 69, ks. myös Marander-Eklund 2000, 194–195; Hynninen 2011, 265–268 & Hynninen 2017, 263–267, 356–357.) Esimerkiksi parissa kirjoituksessa, jossa lapsettomuuteen liittyvistä asioista kerrotaan vain negatiivisia puolia (pettymys, yksinäinen vanhuus, vaikeus kuunnella muiden lapsijuttuja), ei lapsettomuutta pidetä elämän kokonaisuudessa kuitenkaan suurena ongelmana (TKU/O/99/39, 52). Kirjoitusten sävy on lähinnä toteava. Kerrotuksi valitut asiat voivat olla tietoista harkintaa, yksi vastaaja esimerkiksi kertoo lähettäneensä kirjoituksen toisen version, koska ensimmäinen oli niin täynnä itsesääliä (TKU/O/99/51). Valikointi on voinut ohjautua myös alitajuisesti kertojan sitä itse tiedostamatta.

Lapsettomuuden parhaimpana puolena pidetään sen tuomaa vapautta, huolettomuutta ja helppoutta verrattaessa omaa elämää lapsiperheiden elämään (mm. TKU/O/99/12, 34, 36, 48, 55, 70 & 74). Lapsettomalla on vapaus mennä ja tulla miten tahtoo sekä jakaa aikansa haluamallaan tavalla. Hän voi valita asuinpaikkansa vapaammin kuin lapsiperheelliset sekä tehdä halutessaan äkkinäisiä päätöksiä tai elämänmuutoksia. Lapsettomalla ei ole lapsenhoito-ongelmia eivätkä lapset valvota häntä öisin. Hän voi kotonaan nauttia rauhasta, omasta olostaan ja ”laiskottelusta” toisin kuin vanhemmat, joita kotona odottavat työpäivän jälkeen uudet tehtävät, velvollisuudet ja vaatimukset. Lisäksi lapseton on vapaa lapsien tuomista huolista ja vastuusta, riittää kun hän huolehtii itsestään.

Ajattelen pääseväni elämässä helpommalla ilman lapsia. Olen tyytyväinen siihen ettei tarvitse käydä kilpajuoksua muiden tuttavien kanssa siitä miten omat lapset pärjäävät tai minkälaisen kumppanin löytävät. Varsinkin kun omalle lapselle ei mikään kumppani ole kyllin hyvä. Minulla ei ole tässä asiassa mitään muuttamisen tarvetta. (TKU/O/99/42, nainen 43-v.)

Vapaaehtoisesti lapsettomuuden valinneet eivät juuri löytäneet huonoja puolia elämäntavastaan. Lähestulkoon ainoiksi häiritseviksi asioiksi osa kokee ympäristön suhtautumisen tai korkeat verot (ks. luku *Suhde ympäristöön ja ympäristön suhtautuminen lapsettomiin*). Muutoin he kuvaavat elämänsä kivaksi, mukavaksi, ihanaksi, nautittavaksi, tyydyttäväksi ja itselle sopivaksi (TKU/O/99/23, 26, 27, 28, 41, 49 & 53). Haluamattaan lapsettomat taas voivat kaivata elämäänsä sisältöä ja jatkuvuutta, joita ajattelevat lapsien vanhemmilleen tuovan (TKU/O/99/16, 51, 57 & 73).

Lapsettomuuteen liitettäviä negatiivisia tunteita ovat suru, tuska, viha, katkeruus, ahdistus ja masennus. Jotkut puhuvat pitkäaikaisesta surutyöstä. Lapsettomuus voidaan kokea ”tautina”, ”syöpänä”, joka kaluaa pala palalta, tai sisällä olevana kipeänä möykkynä, ”joka täytyy hyväksyä niinkuin vammaisuuskin mikä hyvänsä, jolle ei voi mitään” ja joka on kirjoittajan osaksi tullut (TKU/O/99/88, nainen 72) (TKU/O/99/43, 61). Kaksi vastaajaa vertaa tunteitaan lapsen kuoleman jälkeiseen surutyöhön (ks. myös Miettinen 2016):

Joku on joskus sanonut, että oman lapsen kuolema on suurin suru, mitä ihmiselle voi tulla. Lapsettomat viettävät hautajaisia jo ennen lapsen syntymää. (TKU/O/99/80, nainen 40-v.)

Luin jostakin, että lapsettomuuden sureminen on kuin surisi menetettyä lastaan. Siis olet haaveissasi saanut lapsen, jonka menetät. Piti paikkansa ainakin minun kohdallani! Onneksi ympärilläni on ollut hyviä ystäviä ja erittäin ymmärtäväinen aviomies, joiden kanssa olen saanut käydä tämän prosessin

pohjamutia myöten läpi. Nyt jälkeinpäin ajatellen ammattiauttajan kanssa olisin ehkä päässyt ahdistuksestani nopeammin eroon. (TKUO/99/82, nainen 38-v.)

Oman lapsettomuuden lisäksi surua tuo se, että aiheuttaa puolisolleen lapsettomuutta (TKUO/99/22, 68, 82; myös Mäenpää-Reenkola 1998, 56). Osa vastaajista pystyi näkemään surussa myös hyviä puolia. Lapsettomuus opettaa, ettei elämässä voi saada kaikkea mitä haluaa. Itsetunto vahvistuu, kun huomaa, että vaikeistakin asioista voi päästä yli. (TKUO/99/71, 82.) Yksi vastaajista kuvasi lapsettomuuden surua näin: ”Suru on tullut ja vallannut yhden nurkan minusta, mutta olen silti sama ihminen, kuin ennen sen tuloa. – Suru myös opettaa. On hyvä huomata hengittävänsä vielä sen jälkeenkin.” (TKUO/99/45, nainen 30-v.)

Useiden lapsettomien arkipäivää leimaa työn ja opiskelun tärkeys. (TKUO/99/19, 33, 47, 48, 66, 70, 82 & 83). Kun voimavaroja ei tarvitse käyttää lasten hoitamiseen, niitä voidaan suunnata itsensä kehittämiseen ja työelämään.

Itse olen suhteellisen tyytyväinen elämääni. Työ ja siinä eteneminen on ollut minulla ykkössijalla. Yhteiskunnalliset asiat ja niiden hoitaminen ovat kiinnostaneet minua kuusitoistavuotiaasta asti. Niissä on minulla elämäntehtävää. Edellisissä asioissa otan liiankin suuren vastuun. Olen melkoinen perfektionisti. Työasioissa epäonnistuminen saa maailmani kaatumaan. (TKUO/99/58, nainen 39-v.)

Eteneminen ja työlle antautuminen voi lapsettomalle olla muita helpompaa. Työ saattaa täyttää lapsettomuuden jättämää tyhjää aukkoa elämässä. Osa arvelee, että joidenkin töiden tai työtilanteiden hoitaminen ei olisi äitinä/isänä onnistunut yhtä hyvin. Työn ja opiskelun lisäksi korostetaan harrastamisen ja matkustelun mahdollisuuden merkitystä: niihin voidaan panostaa enemmän kuin todennäköisesti lasten kanssa olisi mahdollista (esim. TKUO/99/28, 34, 45, 50, 74 & 78, ks. myös Miettinen 2016). Anneli Miettinen (2010, 20) toteaa tutkimuksessaan, että vastoin oletuksia korkeakoulutuksella sekä vahvalla suuntautuneisuudella työhön ei ole Suomessa juurikaan yhteyttä vapaaehtoiseen lapsettomuuteen. Omassa aineistossani keskittyminen työhön ja opiskeluun näkyivät sekä lapsettomuuden perusteluissa (ks. luku *Lapsettomuuden omasta tahdostaan valinneet*) että lapsettoman elämän kuvauksessa. Kaikki työhön panostavat lapsettomat eivät ole lapsettomuuttaan valinneet, joten se ei ole lapsettomuuden syy. Lapsettomien on kuitenkin mahdollista käyttää aikaa ja energiaa työhön eri tavalla kuin vanhempien, joten tämä luo stereotyyppistä kuvaa työorientoituneesta lapsettomasta aikuisesta.

Lapsettomien vastauksissa tuodaan esille ihmissuhteiden, ystävien ja erityisesti parisuhteen, merkitys arkipäivän elämässä. Yksi vastaajista kirjoittaa: ”Elämänsisältö tulee parisuhteesta; yhdessä tekemisestä, asioiden ja ajatusten jakamisesta” (TKU/O/99/73, nainen 32-v.). Lapsettomuus koetaan parisuhteen kannalta hyvin harvoin hajottavana tekijänä. Päinvastoin sen ajatellaan syventävän liittoa; suhdetta on pakko hoitaa, koska yhdessä ollaan nimenomaan toistensa takia. Tunteita on opittava käsittelemään ja asioista puhumaan. Kriisin voidaan nähdä vahvistavan parisuhdetta ja lähentävän puolisoita. (TKU/O/99/17, 18, 28, 31, 50, 63, 66 & 71.) Myös eläimet koetaan tärkeiksi, niille annetaan hellyyttä ja niiltä saadaan vastarakkautta. Eläin saattaa täyttää lapsettomuuden jättämää tyhjää aukkoa. (TKU/O/99/35, 38, 49, 64, 66, 73–75 & 82.)

Tulevaisuutta käsitellään kirjoituksissa lähinnä lapsettoman vanhuuden kannalta. Osa lapsettomista pohtii, millainen vanhuus tulee olemaan, onko se yksinäistä, käykö kukaan katsomassa ja jääkö ilman huolenpitoa, kun omia lapsia ei ole (TKU/O/99/25, 26, 44, 60, 61, 63, 68 & 69). Osa ilmoittaa suoraan, ettei lapseton vanhuus pelota (TKU/O/99/35, 62). Lapsettomuuden ja vanhuuden pohdintoihin liittyvät huomiot siitä, etteivät lapset ole itsestään selvä vanhuudenturva: ”eihän lasten tekeminen ole tae sille, että he kävisivät vanhuksiaan katsomassa” (TKU/O/99/70, nainen 35-v.). Ihmissuhteita voi vanhana olla ilman omia lapsia, ja hoivankin voi saada muuta kautta: ”Vanhuus ei ole yksinäisempi kuin muilla. Uskon, että sukulaislapset ovat ystävinä ja viihtyisä palvelutalo takaa elämänlaadun.” (TKU/O/99/28, nainen 30-v.) Näitä kymmenkuntaa vanhuuden elämän järjestymiseen liittyvää pohdintaa lukuun ottamatta lapsettoman elämän kuvaukset keskittyvät pääsääntöisesti nykyhetken sekä jo eletyn elämän kuvauksiin.

Suhde ympäristöön ja ympäristön suhtautuminen lapsettomiin

Lapsettomuus on fyysisen tilan ohella myös kulttuurisesti ja sosiaalisesti jäsentävä, aikaan, paikkaan ja yhteiskuntaan sidoksissa oleva ilmiö (ks. Kangas & al. 2000, 7). Lapsettomuuden kokemiseen vaikuttaa millainen suhde lapsettomalla on ympäristöönsä ja millaiseksi hän tuntee ympäristön suhtautumisen itseensä ja lapsettomuuteensa; eli millaista hänen *sosiaalinen lapsettomuutensa* on (ks. Pendolin 2011, 62). Ympäristöllä tarkoitan tässä sekä yhteiskuntaa että muita ihmisiä. Ympäristön kommentteihin suhtautu-

minen vaihtelee vastaajittain, osa kokee hyvinkin negatiiviseksi sellaisen, mihin toinen ei juuri kiinnitä huomiota. Lapsettomille sanottuja kommentteja ei voi suoraan jakaa joko negatiivisiin tai positiivisiin, vaan suhteessa ympäristöön on kyse henkilökohtaisen kokemisen laadusta, siitä miten asiat ymmärretään. Muutamaa kirjoittajaa lukuun ottamatta (TKU/O/99/53, 54, 59, 79, 85 & 89) vastaajat kommentoivat jollain tavalla suhdettaan ympäröivään yhteiskuntaan ja ihmisiin. Lyhimmillään sitä kuvataan vain parilla lauseella. Pisimmillään suhdetta ympäristöön analysoidaan puolentoista sivun verran.

Yhteiskunnan ja lapsettomuuden välistä suhdetta kommentoidaan kirjoituksissa huomattavasti vähemmän kuin kanssaihminen suhtautumista lapsettomuuteen. Puheenaiheiksi nousevat lähinnä lapsettomien korkeat verot sekä lapsiperheiden saamat tulonsiirrot ja etuudet. Lapsettomat tuntevat välillä joutuvansa osallistumaan kohtuuttoman suurilla kustannuksilla toisten ihmisten lasten päivähoiton, koulutuksen ja terveydenhuollon maksuihin. (TKU/O/99/23, 30, 44, 70, 74, 77 & 86; ks. myös Engwall 2010, 296, 312–317.) Työhaastatteluissa lapsettomat ovat kohdanneet asenteellisuutta: lapsettomuus poikkeaa elämänkulun kulttuurisista odotuksista ja aiheuttaa hämmennystä. Osa vastaajista tuntee, että työelämässä lapsetonta ei arvosteta, vaan hän on itsestäänselvyys, jonka odotetaan aina jaksavan ja olevan käytettävissä. Loma-aikoja jaetaan paljolti lapsiperheiden ehdoilla ja lapsettomille osuu usein työvuoroja juhlapyhiksi. (TKU/O/99/46, 51, 70, 71, 73, 74 & 83.)

Suhtautuminen lapsettomiin vaihtelee, samoin se, miten lapsettomat itse kohtaavat muut ihmiset. Suurin osa ei kuvaa sitä, kertovatko he lapsettomuudestaan ulkopuolisille tai miten itse suhtautuvat muihin. Kirjoittajista seitsemän mainitsee, että eivät useinkaan lapsettomuudestaan kerro tai että siitä on vaikea puhua (TKU/O/99/23, 25, 31, 38, 57, 63 & 88). Yksi kirjoittaja kuvaa, etteivät he miehensä kanssa koskaan vältelleet lapsiperheitä eivätkä lapsiperheet heitä. Lapsirakkaina he eivät sulkeneet itseään eikä kukaan muukaan heitä sulkenut perheiden ulkopuolelle. Kaksi vastaajaa sanovat kertoneensa aina asiasta avoimesti, ja kolmas oppineensa vanhempana puhumaan lapsettomuudestaan. (TKU/O/99/21, 34, 76 & 90.) Työpaikalla negatiivisia kommentteja lapsettomuudesta kuullut nainen kuvaa tilanteen muuttuneen, kun hän kertoi avoimesti vaikeuksistaan saada lasta. Tämän jälkeen suhtautuminen oli ollut myötätuntoista. (TKU/O/99/82.) Avoimuus ei välttämättä kuitenkaan ole tae ymmärtäväisestä suhtautumisesta, vaan rehellisyyttä voidaan käyttää myös lapsetonta vastaan:

Kahdella työpaikalla olen saanut aika tavalla 'naamalleni', kaksi melkein samanlaista tapausta, naista. Olen tullut kertoneeksi että minä en saa lapsia. Jonkin ajan kuluttua kuuluu: 'no jokos sinulla on vauva tulossa', 'kyllä sinunkin tarvis vauva tehdä'. Tulee sitä aika varovaiseksi. (TKU/O/99/22, nainen 41-v.)

Vastaajista neljä kertoo tunteneensa kateellisuutta tai jopa vihaa lapsia saaneita kohtaan (TKU/O/99/45, 57, 71 & 80). Monet lapsettomat kuvaavat tuntevansa ulkopuolisuutta lapsettomuutensa takia, siteet ystäviin ovat saattaneet katketa eikä kutsuja juhliin välttämättä tule samalla tavoin kuin lapsiperheille. Lapseton voi jäädä syrjään juhlahyhinä. (TKU/O/99/61, 63, 65 & 87.) Ulkopuolisuuden tunnetta aiheuttaa varsinkin se, että yhteistä puheenaihetta perheellisten kanssa on vaikea löytää, kun keskustelussa keskitytään usein lapsiin liittyviin asioihin (myös Heikkinen 2007, 46; Miettinen 2016.).

Ympäristön suhtautumista kommentoineista vastaajista melkein kolmasosa kokee lapsettomuutensa aiheuttaneen hyvin monenlaista käytöstä heitä kohtaan. Negatiivisen suhtautumisen lisäksi monet ovat kokeneet kohdanneensa myös ymmärrystä, tukea tai melko neutraalia suhtautumista.

Olen kokenut, että ympäristö suhtautuu lapsettomaan aikuiseen äärimmäisen vaihtelevasti. Kieltämättä suurin osa ihmisistä on koko ajan ottanut asian todella hienosti, sanonut vain, että se on kunkin oma asia, ja suhtautunut meihin samoin kuin muihinkin. Monet ovat pitäneet suorastaan itsestään selvänä, etteivät kypsässä iässä avioituneet ajattelekaan lasten hankkimista. Muutama ihminen, jolle itselleen lapset ovat kaikki kaikessa, ei ymmärtänyt ratkaisuamme. (TKU/O/99/50, nainen 44-v.)

Osa vastaajista katsoo suhtautumisen olleen pääasiassa neutraalia. Muiden asennetta kuvataan tällöin "normaaliksi", "tavalliseksi" ja "ei erilaiseksi". Neutraalisti suhtautuvat pitävät lapsettomuutta "luonnollisena" tai "ei kummallisena". Olen tulkinnut neutraaliksi suhtautumisen kokemiseksi myös kommentit, että lapsettomia ei ole painostettu, moitittu tai asiasta ei ole heiltä kysely tai sitä ei ole ihmetelty. (esim. TKU/O/99/16, 36, 46, 62, 76, 84 & 88.) Useat vastaajista sanovat lähipiirin hyväksyvän lapsettomuuden ja suhtautuvan lapsettoman elämään hyvin (mm. TKU/O/99/18, 22, 38, 49, 74 & 81). Arvelepa yksi kirjoittaja muiden surevan heidän lapsettomuuttaan enemmän kuin he itse. Joskus pahin painostus tulee kuitenkin oman perheen piiristä. (TKU/O/99/17, 40.) Vastaajista yksi kertoo ainoastaan positiiviseksi kokemastaan suhtautumisesta: "Eikä kukaan ollut lisäkseni niin iloinen lapsettomuudestani kuin äiti" (TKU/O/99/35, nainen

57-v.). Lauseesta ei käy ilmi, olivatko äidin lisäksi muutkin myötämielisiä lapsettomuudelle. Jos kertoja kohtasi myös negatiivista suhtautumista, hän ei siitä kerro.

Noin kaksi kolmannesta ympäristön suhtautumisesta kertoneista vastaajista kuvaa negatiivisia kokemuksiaan. Ympäristön suhtautumisessa tuotiin esille parisuhteen kulttuurinen malli ja siihen liittyvät elämäntapojen odotukset.

Päällimmäiseksi kuitenkin on jäänyt tunne, että jos et ole parisuhteessa ympäristö on huolestunut, sitten kun olet parisuhteessa aletaan odottaa perheellisyyttä, taas on huoli että milloin perhe kasvaa jos ei ensimmäisen vuoden aikana mitään merkkejä siihen suuntaan ilmaannu. (TKU/O/99/38, nainen noin 50-v.)

Lapsettomuuteen kohdistuvat kyselyt, neuvot ja mielipiteet koetaan kielteisesti, ja niiden kuuntelemista pidetään kyllästyttävänä ja rankkana eikä kyselyihin mielellään vastata. Tungetteleviksi koettuja kysymyksiä tekevät usein vieraat ihmiset. Kyselyt suuntautuvat enemmän pariskuntiin kuin yksieläviin. Iän karttuessa kyselyt lapsista ja vihjailut perheellisyyksestä alkavat vähetä. (mm. TKU/O/99/14, 20, 25, 38, 43 & 73.) Vapaaehtoisesti lapsettomat joutuvat perustelemaan valintaansa ja kohtaamaan sen, etteivät kaikki hyväksy heidän elämäntapaansa.

Joskus miehiltä kuuli ikäviä kommentteja lapsen teosta, tehdään lapsi sinulle, olisit ihanteellinen äiti jne. jne. – – Olen ollut sanavalmiskin puolustautumaan ympäristön ivallisuuteen lapsettomuudestani. Yleensä ensimmäinen kommentti varsinkin miehiltä on ollut, että onko sinussa jokin vika. Selitystä, ettei halua lapsia on vastapuolen ollut vaikea hyväksyä useimmiten. Joskus tuntuu viisaammalta olla kommentoimatta enemmän lietsomisen välttämiseksi. Tuntuu kuin suuri osa näistä kyselijöistä olisi pelkästään kateellisia, ja saavat usein puheillaan tuntemaan minut epänormaaliksi. (TKU/O/99/26, nainen 47-v.)

Lapseton elämäntapa vaatii vakuutteluja ja puolusteluja. Muut uskovat lapsettoman muuttavan ajan kuluessa mielensä, he voivat myös yrittää saada lapsettoman mielen muuttumaan tai vakuuttavat lapsettoman ymmärtävän asiat sitten, kun hänelläkin on lapsia. (TKU/O/99/28, 48, 49, 50 & 67; ks. myös Mäkinen 2008, 226, 229.) Monesti lapsettomat saavat tuntea, että muut ajattelevat tietävänsä heidän asiansa ja tarpeensa paremmin kuin he itse. Elämän valintoja ja ajatuksia kyseenalaistetaan myös iän perusteella. Kun 22-vuotias nainen haluaa lapsen, sitä ei oteta todesta (TKU/O/99/13). Vastaavasti annetaan ymmärtää, ettei nuorena vielä voi päättää elää elämänsä lapsettomana: ”Koska olen näinkin nuori, useinkaan vakaata päätöstäni ei hyväksytä: sille naures-

kellaan, hymähdetään ylimalkaisesti ja se pistetään tietämättömän nuoruuden syyksi.” (TKU/O/99/55, nainen 20-v.)

Tutkiessaan vapaaehtoisesti lapsettomien naisten kokemuksia Rosemary Gillespie törmäsi hyvin samanlaisiin suhtautumistapoihin kuin omassa aineistossani ilmenee. Kun vapaaehtoista lapsettomuutta ei ymmärretä, siihen suhtaudutaan pääasiassa kolmella tavalla: Lapsettomuuden vapaaehtoisuutta ei uskota, vaan mieluummin arvellaan lapsettoman olevan hedelmätön tai joutuneen valitsemaan lapsettomuuden uran takia. Lapsettoman omista perusteluista ei piitata, vaan hänen uskotaan muuttavan mielensä, kunhan kasvaa ”kunnon aikuiseksi”. Kolmas suhtautumistapa on leimata lapseton poikkeavaksi. (Gillespie 2000, 227–230; ks. myös Edwards 2015, 188–189.) Aineistoni kirjoittajista ainakin kaksi on saanut tuntea olevansa ”kummajainen”, koska ei sovi perinteiseen äitiyteen pyrkivän naisen muottiin (TKU/O/99/58, 74).

Lapsettomien mielestä heitä voidaan pitää vajaina, epätäydellisinä, yhteiskunnan hylkiöinä, laiskoina, itsekkäinä ja mukavuudenhaluisina (TKU/O/99/12, 27, 29, 30, 70, 77 & 86; ks. myös Gillespie 2000, 230; Miettinen, 2016; Mäkinen 2008, 226). Vanhemmat saattavat suhtautua lapsettomiin aikuisiin ”ikuisina lapsina”, eivätkä kaikki huomaa, että myös lapseton pari vanhenee ja suhde kehittyy ajan kuluessa. Hyvin usein lapseton saa kuulla, ettei voi ymmärtää elämästä tai ainakaan lapsista yhtään mitään. Lapsettoman mielipiteet eivät ole yhtä arvokkaita kuin lasten vanhempien. (mm. TKU/O/99/17, 43, 71–73 & 87; ks. myös Engwall 2010, 306–307; Heikkinen 2007, 46–47.) Tosin siihenkin yksi vastaaja on oppinut oikeat ”keskustelutavat”: kunhan ei neuvo lasten vanhempia asioissa, joista ei ole omakohtaista kokemusta, heitä ei kiinnosta onko toisella lapsia vai ei (TKU/O/99/66).

Ulkopuoliset voivat tehdä lapsettoman elämästä johtopäätöksiä tietämättä hänen tilanteestaan tai omista ajatuksistaan tosiasiallisesti oikeastaan mitään. Lapsettomilta voidaan myös kadehtia heidän vapauttaan ymmärtämättä, että lapseton saattaisi mielellään vaihtaa vapautensa lapsiin. Vapaaehtoisesti lapsettomatkin pitivät elämäntapaansa kohdistuvia huomautuksia negatiivisina, eiväthän heidän huomauttele muille lasten määrästä. Suurin osa vastaajista piti juuri ”tyhmiä” ja ajattelemattomia lausahduksia satuttavina, kuten ”huumorin varjolla heitellyt naapurin miesten letkautukset ’talkoisiin tulosta’ ja

muut vastaavat kommentit” (TKU/O/99/71, nainen 48-v.). Haluamattaan ilman lapsia eläviä loukkaa erityisesti se, kun puhutaan ”lasten tekemisestä”.

Saamme aina kuulla uteluita lasten tekemisestä ja siitä olemmeko niin itse-riittoisia, ettemme tee lapsia. Vastustan tehdä- sanan käyttöä tässä yhteydessä. Lapsia ei tehdä, niitä saadaan. Lapsi on kallisarvoinen lahja, joka suodaan vain toisille. Se on ilmeisesti unohtunut ihmisten mielistä. Kerran anoppi jopa suuttui minulle. Sanoi minun olevan huono miniä kun en anna hänelle lapsenlapsia. Aina kun joku saa vauva, meidän käsketään ottaa mallia. –Kai tekin nyt osaatte tuollaisen tehdä? Miehet, joilla on lapsia, naureskelevat miehelleni hänen ”kyvyttömyyttään ” siittää lapsia (vaikka vika on minussa) ja he tarjoavat apua. Lapseton aikuinen on yleinen sylkykuppi. Sellaisetkin ihmiset, joita emme näe kun kerran vuodessa tai jopa harvemmin tivaavat, miksei meillä ole lapsia. Ihan kuin se asia heille kuuluisi yhtään. (TKU/O/99/51, nainen 28-v.)

Negatiivinen suhtautuminen lapsettomuuteen voidaan kokea myös hyvin kokonaisvaltaiseksi asuinalueen kulttuuriin sisään juurtuneeksi ajattelumalliksi, jota on vaikea vastustaa. Ja vastustaessaan ei ainakaan saa elämäntavalleen tukea.

Ympäristön suhtautuminen lapsettomuuteen on surkeaa. ”Pane jo se akkas paksuksi, jotta lakkaa laukkomasta pitkin maailmaa ja alkaa kotona pysymää!” hokevat muut miehet minun miehelleni. (TKU/O/99/47, nainen 33-v.)

Se, miten lapseton tulkitsee ympäristön suhtautumisen, on kiinni hänestä itsestään. Lausehdus, joka toiselle ei merkitse juuri mitään, voi satuttaa toista syvästi ja pysyä mielessä koko elämän. Esimerkiksi lapsettomuutta koskevat kyselyt ovat toisille hyvin vaikea ja kipeä asia, mutta toiset taas toteavat sivuuttavansa kysymykset lyhyesti, tai kommentoivat että ”Riesaksi asti ei ole ollut kyselijöitä siitä, miksi meidän perheessämme ei ole lapsia” (TKU/O/99/25, 31 & 33, nainen alle 50-v.). Ympäristön suhtautumisesta kerrotaan siis aina omasta näkökulmasta ja tilanteesta käsin. Suhtautumisen kokeminen ei jakaudu selkeästi lapsettomuuden luonteen mukaan, sekä positiivisia että negatiivisia kokemuksia löytyy kaikista ryhmistä. Pelkästään kielteistä palautetta kokeneista suurin osa oli haluamattaan lapsettomia. Kirjoitusten perusteella ei kuitenkaan voida suoraan sanoa, millainen on lapsettomien suhde ympäristöönsä. Kirjoituksista välittyy se, minkä kirjoittajat asiasta ovat valinneet kerrottavaksi tässä aineistokeruussa. Yhtymäkohtia yleisempään lapsettomien ja ympäristön suhteeseen aineistoni kerronnalla uskoakseni kuitenkin on.

Lapset lapsettoman elämässä

Lapsettoman elämä ei välttämättä ole lapsetonta elämää. Ainakin oman aineistoni valossa näyttää siltä, että osalle lapsettomista elämä on omien lasten puuttumisesta huolimatta lapsirikasta. Lähes kaikki kirjoittajat kertovat ainakin jonkin verran lasten osuudesta ja asemasta omassa elämässään. Kristina Engwall (2010) jakaa keskustelun vapaaehtoisesti lapsettomien suhteesta lapsiin kolmeen päätyyppiin. Ensimmäinen on lapset julkisessa ympäristössä. Tällä Engwall tarkoittaa lasten kohtaamista esimerkiksi ravintoloissa ja matkoilla, sekä näihin kohtaamisiin liittyvää esimerkiksi tiedotusvälineissä käytävää keskustelua ”lapsivapaista vyöhykkeistä”. Toinen päätyyppi on lapsettomien suhde muiden lapsiin. Tällöin puhutaan sukulaisten ja ystävien lapsista ja mietitään, onko olemassa lapsia, jotka olisivat vapaaehtoisesti lapsettomille erityisen merkityksellisiä. Myös työ lasten parissa lasketaan tähän toiseen tyyppiin kuuluvaksi. Kolmas tyyppi koskee lapsettomana elämistä lapsimyönteisessä yhteiskunnassa, ja lapsettomien osallistumista lapsiin liittyvien menojen kustantamiseen. Omassa tutkielmassani käsittelem lapsettomien (rajaamatta lapsettomuutta luonteen mukaan) suhdetta lapsiin lähinnä Engwallin toisen päätyypin mukaisesti, eli tarkastelen lapsettomien ja lasten välistä henkilökohtaista suhdetta. Ensimmäiseen tyyppiin eli lasten kohtaamiseen julkisessa ympäristössä luen lähinnä maininnan, että miesystävä on tilannut ravintolassa kaukana lapsista olevan pöydän (TKU/O/99/81) sekä viittaukset lasten sopimattomalta tuntuvaan käytökseen (TKU/O/99/12, 40). Kolmanteen tyyppiin kuuluva osallistuminen yhteiskunnan kuluihin tuli esille tutkielmani edellisessä luvussa.

Vastaajat käsittelevät lasten asemaa elämässään lähinnä henkilökohtaisten kontaktien tasolla, yleisesti lasten kohtaamista julkisissa tiloissa kommentoidaan melko vähän. Muutamilla vastaajilla on lapsi tai heidän puolisoillaan on lapsia. Lasten kanssa voidaan olla tekemisissä työelämässä esimerkiksi kouluissa, päiväkodeissa, sairaalassa, seurakunnassa, kirjastossa ja kodeissa (mm. TKU/O/99/13, 18, 43, 50, 65, 86 & 87).

En tiedä, voinko sanoa olevani uskovainen, mutta ajoittain olen tuntenut olevani lähellä Jumalaa. Olimme kerran ehtoollisella mieheni kanssa. Siinä vuoroamme odotellessa tunsin, kuin joku olisi sanonut minulle: ”Ethän sinä tarvitse omaa lasta. Ajattele, kuinka monesta lapsesta on sinulle iloa työssäsi.” Sen jälkeen jotenkin rauhoituin. – – Hassua, minä lapseton nainen, toimin opettajana ala-asteella 38 vuotta. Tuskin olin mikään malliopettaja, mutta parhaani yritin. Varmasti olisin onnistunut paremmin, jos minulla olisi ollut omia lapsia. (TKU/O/99/39, nainen 65-v.)

Sosiologiassa käytetään termiä *yhteiskunnallinen äitiys*. Termi on liitetty ajallisesti erityisesti 1800–1900-luvun vaihteeseen, jolloin naisista tuli kotipiirissä toimimisen lisäksi poliittisia kansalaisia. Naisten tehtäväksi katsottiin hoiva ja kasvatustyö, mutta se ei rajoittunut enää ainoastaan yksilölliseen äiti-lapsi-suhteeseen, ja seinien määrittämään kotiin. Yhteiskunta alettiin käsittää feminiinisen elämänpiirin määrittämänä kotina, ja naisen tehtäväksi tuli ottaa vastuu tästä laajemmasta kodista. Tämä hoivatyötä korostava äitiyden laaja määrittely vaikutti myös naiseuden konstruointiin. (Rantalaiho 1994, 22.) Tällaista yhteiskunnallista äitiyttä tulkitseen osan vastaajistani toteuttaneen. Osa toteaaakin, että saa suunnata hoivaviettinsä työhön ja tyydyttää sen siellä. Yksi vastaaja viittaa myös kasvattamiseen työnään: ”Joskus aikoinaan tuntui, että minussa menee hyvä kasvattaja hukkaan, mutta toiminhan kuitenkin kasvattajana työssäni.” (TKU/O/99/81, nainen 39-v.) (Ks. myös Mäenpää-Reenkola 1998, 52.)

Halu elää lapsettomana tai tyytyväisyys omaan lapsettomaan elämään ei tarkoita sitä, että vihaisi lapsia tai muiden lapsia (TKU/O/99/23, 53, 55, 58 & 90). Vain yksi vastaaja toteaa, ettei halua hellyyttä korvikkeena vierailta lapsilta eikä suostu muiden lasten hoitajaksi (TKU/O/99/61). Useissa kirjeissä sitä vastoin kerrotaan, että suhteita lapsiperheisiin halutaan pitää yllä. Silloin kun oma lapsettomuus on hyvin kipeä asia, voi lapsien tapaaminen olla vaikeaa, ja kontaktit uusiin sukupolviin jäävät vähäisemmiksi. Monet vastaajat korostavat tuttavapiirin sekä kummi- ja sukulaislasten tärkeyttä (esim. TKU/O/99/21, 27, 29–31, 34, 52, 59, 69 & 86; ks. myös Engwall 2010, 304, 308). Muiden lapsille annetaan sydäimestä sija, jota omat lapset eivät ole täyttämässä.

Se, miksen tunne tunnetta, että minulla pitäisi olla omia lapsia johtuu siitä, että vietän niin paljon aikaa siskojen lasten kanssa. Jokapäiväiseen elämään kuuluvat lapset. Ehkä lapsille minun kanssa viettämä aika ei ole arkea, mutta ei jatkuvaa juhlaakaan. Minä olen kuitenkin vanhempien lisäksi aikuinen joka on läsnä aina. Olen ikään kuin saanut kokea kaiken sen lapsen kehittymisen ja kasvamisen, olen ollut mukana kaikissa juhlissa ja harrastuksissa, ilossa ja suruissa. Tällä hetkellä elämässäni on vaihe, että olen aina käytettävissä kun minua tarvitaan, vanhempien tarpeet ja lasten pyynnöt menevät kaiken edelle. Olen tietoisesti pyrkinyt rakentamaan roolia tädistä, joka tekee kaikkea mitä lapset haluavat eli olen se henkilö, joka ei aina kiellä tai vaadi tai moiti. Olen se henkilö johon lapsi voi aina luottaa saadakseen haluamansa. – – Minulle lasten saanti tai lasten kanssa oleminen ei merkitse omia lapsia vaan minua ilahduttaa kaiken maailman lasten hymyt. Ehkä siksi en ole kokenut lapsettomuutta vaikeana asiana. (TKU/O/99/32, nainen 38-v.)

Lapseton voi olla tärkeä tukihenkilö esimerkiksi naapurin tai sisaruksen lapselle, joka on jäänyt ilman äidin hoivaa. Osa kertoo toteuttavansa lapsetonta äitiyttä olemalla ystävien tai sukulaisten lapsille ”vara-äitinä”, ”toisella tavalla äitinä” tai perheenä loma-aikaan. Osa lapsettomista kokee myös olevansa toivottu vieras lapsiperheessä ja lasten suosikkilapsenvahti, koska lapsettomana jaksaa perehtyä lasten maailmaan ja leikkiä heidän kanssaan. (TKU/O/99/49, 60, 65, 74, 76, 78 & 92.) Lapsettomalle voi näin tarjoutua tärkeä rooli tuttuna aikuisena vanhempien rinnalla. Lapseton voi antaa rakkautta, läsnäoloa ja huolenpitoa muiden lapsille, ja samalla hän voi kokea itse lapsen antamaa vastarakkautta ja luottamusta sekä tuntea itsensä ja elämänsä tärkeäksi.

Onko perhettä ilman lapsia?

Perinteinen perhekäsitys, ”ehjä ydinperhe”, johon kuuluvat äiti, isä ja heidän yhteiset lapsensa, lepää vanhempien heteroseksuaalisen parisuhteen varassa. Tämä moderni ydinperhemalli tuli porvarillisen elämäntavan ihanteeksi 1800-luvun lopulla ja vakiintui koko kansalle tarjotuksi elämäntavan malliksi 1920–1930-luvuilla. Porvarillinen perheihanne ei tosin ehtinyt kunnolla edes vakiintua, kun se jo kyseenalaistettiin. (Nätkin 2003, 16, 18.) Tultaessa 1900-luvun alkuvuosikymmenistä kohti nykypäivää, ovat erilaiset perhemuodot sekä tavat määritellä perhettä moninaistuneet, ja perhekäsitys sirpaloitunut.

Kirjoituspyynnössäni yksi kysymys koski perheen olemassaoloa ilman lapsia. Kaikki vastaajat eivät kysymykseen tarttuneet, mutta puolet kommentoi sitä jossain määrin. Tunteita asia ei myöskään herättänyt samalla tavalla kuin esimerkiksi ympäristön suhtautuminen lapsettomiin. Lyhyimmillään vastaukset perhe-kysymykseen ovat ainoastaan kieltäviä tai myöntäviä. Osa vastaajista on pohtinut asiaa tarkemmin, pisimmillään aihetta on analysoitu puolentoista sivun verran. Tehdessäni tulkintaani kirjoittajien perhekäsityksistä olen ottanut huomioon sekä selkeät myöntävät että kieltävät kommentit tai selostukset, ja niiden lisäksi sellaiset kerronnan kohdat, joissa perheestä puhutaan vaikka ei suoranaisesti kysymykseen vastattaisikaan. Esimerkiksi jos kirjoittaja on käyttänyt itsestään ja aviomiehestään termiä ”meidän perhe” (TKU/O/99/33), olen tulkinut sen niin, että perhe ei tarvitse lapsia ollakseen perhe. Kolme kirjoittajaa ei osannut ky-

symykseen vastata, ja kahden kohdalla en osannut tulkita mitä mieltä he olivat. Suurin osa perhekysymystä pohtineista (34) on sitä mieltä, että lapset eivät ole ehdoton edellytys perheen olemassaololle. Yksi vastaajista kirjoittaa:

Mielestäni lapsetonki pari muodostaa perheen. Lapsi ei välttämättä luo perhettä, sehän voi myös sen hajoittaa, jos lapsia hankitaan vain jomman kumman tahdosta tai yrityksenä vain paikata rakoilevaa suhdetta.
(TKU/O/99/70, nainen 35-v.)

Muutamit kirjoittajat esittävät omia määritelmiään perheelle. Vastaajien mukaan perhe voi muodostua muun muassa kahdesta aikuisesta tai aikuisista ja lemmikkieläimistä (esim. TKU/O/99/16, 18, 26, 38, 43, 56, 71, 73 & 82).

Onko perhettä ilman lapsia? Riippuu kenen silmin asiaa tarkastellaan. Yhteiskunta määrittää perheen lasten mukaan. On ydinperhettä, suurperhettä, uusioperhettä jne. Aina lasten mukaan. Ihmisten puheissa käytetään perheen perustaminen kun puhutaan lasten saamisesta. Minun perheeni on minä ja mieheni (+ kissani). Vaikka meille ei koskaan tulisi lapsia, olemme perhe. Ja tiivis perhe. (TKU/O/99/51, nainen 28-v.)

Yksi vastaajista kommentoi, että oma syntymäperhe säilyy aina perheenä, ja sen lisäksi perhe merkitsee läheisten ihmisten yhteisöä. Hän painottaa, että lemmikkejä ei koskaan voi laskea perheenjäseniksi, koska ”Eläin on kuitenkin vain eläin”. (TKU/O/99/84, nainen.) Perhe voidaan ymmärtää myös hyvin laajaksi käsitteeksi, jolloin perheenjäseniksi luetaan esimerkiksi vanhemmat, isovanhemmat sekä sisarukset puolisoineen ja lapsineen (TKU/O/99/17, 19, 24, 27, 55 & 86; myös Heikkinen 2007, 52). Perheenjäsenten ei välttämättä tarvitse olla sukua keskenään, kyseessä voi olla myös kommuuni tai ”ystävyyssperhe” (TKU/O/99/64, 83). Myöskään saman katon alla asuminen ei ole perheen edellytys. Tällöin perheeseen kuulumista määrittää pääasiassa kiintymyksen tunne (ks. Jallinoja 2000, 196–197). Ajatukset erilaisista perhetyypeistä eivät sulje toisiaan pois, vaan erilaisia käsityksiä perheestä voidaan puoltaa samanaikaisesti. Yksi kirjoittaja määritteli itsensä ja kissansa sanoilla ’perhe’ ja ’talous’. Miesystävänsä hän ei katsonut kuuluvan perheeseen vaan olevan ”rakas ja läheinen”. (TKU/O/99/58.) Aineistoni vastaajat määrittelevät perhettä muun muassa seuraavin tavoin:

Onko perhe perhe ilman lapsia? Siinäpä kysymys. Miksi ei olisi. Perheen muodostavat yhdessä elävät ihmiset ja eläimet. Sillä ei liene väliä onko perheessä lapsia vai ei. Perhe on tunne kuulumisesta yhteen eikä yhteinen jääkaappi, TV, vessajono ja olohuone. Minun perheeni muodostuu vanhemmistani, veljestäni, miehestäni ja ystäväistäni. Me kuulumme yhteen vaikka asumme erikseen. Tämä ei liene perinteinen määritelmä perheestä, mutta näin minä sen näen. (TKU/O/99/74, nainen 34-v.)

Mielestäni perheen käsite on nyky-Suomessa vieläkin liian kapea. Standardiydinperhe – isä, äiti, poika ja tytär – ei liene ruokakunnan yleisin muoto, ja vaikka joku sellaisen onnistuu hankkimaan, ei perhe tuossa kokoonpanossa pysy kuin murto-osan ihmisen elinkaaresta. – – Mitä tulee täysikasvuisiin, voi perheen tehtävät täyttää melkein mikä tahansa läheisten ihmisten joukko, joka on riittävän sitoutunut toisiinsa. Vaikka ei voi kieltää, etteikö klisee ”Veri on vettä sakeampaa” sisältäisi totuuden siemenen: siskonsa suusta sietää enemmän sammakoita kuin muiden ystävien ilman että side katkeaa. (TKU/O/99/67, nainen 33-v.)

Itsensä homoksi mainitseva mies kuvaa käsitystään perheestä seuraavasti: ”Perhe on mielestäni yhteenkuuluvuuden tunnetta, joka näkyy jotenkin käytännön tasolla. Olenaista ei siis ole, kuuluuko siihen lapsia.” (TKU/O/99/77, mies 33-v.) Koska vastaaja ei näe mahdollisuutta siihen, että hänellä olisi lapsia, on luonnollista määritellä perhettä muuten kuin lapsien kautta. Tutkittaessa homoseksuaalien käsityksiä perheistä on tultu siihen tulokseen, että melkein kaikille parisuhde tarkoittaa perhettä. Perinteistä perhekäsitystä ei kyseenalaistettu, vaan sitä pidettiin ideaalina, joka ei toteudu edes heteroseksuaalisilla pareilla. Perhe merkitsee homoseksuaaleille turvapaikkaa ja yhteisöllisyyttä, lisäksi se on sekä itsestäänselvyys että ihmisoikeus. (Kyyrönen 2003, 22–23 & 49.)

Vastaajista seitsemän ilmoittaa suoraan, ettei perhettä tai ”oikeaa perhettä” ole ilman lapsia. Perheen kriteereinä pidettiin esimerkiksi yhtä lasta tai vähintään kolmea jäsentä. (mm. TKU/O/99/36, 37, 48 & 76.) Lapset oleellisena osana perhettä tuodaan esille eri tavoin:

Meillä on parielämä, ei perhe. Perhe on lapsijuttu. Leikitään kasvattajia ja raadetaan. (TKU/O/99/28, nainen 30-v.)

”Perhe” on mielestäni käsite, johon kuuluu vähintään kolme jäsentä. Kaksi aikuista yhdessä on pariskunta ja se on aivan hyvä nimitys. Yhtälailta minun on vaikea määritellä pelkkä äiti/isä yhden lapsen kanssa ”perheeksi”. Vaikeaa tosin keksiä parempaakaan nimitystä. Mutta noin yleisesti perheellä tarkoitetaan nimenomaan lapsiperhettä. (TKU/O/99/40, nainen 35-v.)

Minä ymmärrän perheen vähintään yhden vanhemman ja yhden lapsen joukoksi, eli perhettä ei mielestäni ole ilman lapsia. Me olemme aviopari. Perhe, pariskunta ja yksineläminen ovat erilaisia, täysin samanarvoisia elämisenmuotoja. On kunkin oma asia, minkä niistä tai niiden välimuodon valitsee. (TKU/O/99/50, nainen 44-v.)

Väestöliiton Väestöntutkimuskeskuksen ensimmäisessä perhebarometrissa vuonna 1997 tutkittiin suomalaisten käsityksiä perheestä, eli mitä perhe suomalaisille merkitsee ja

ketkä perheen muodostavat. Tutkimuksen keskeiset kysymykset toistettiin vuonna 2007, ja tutkimusten tuloksia vertailtiin keskenään. Molempina vuosina perheen merkityksekksi nousivat läheisyys, vastuu muista ihmisistä, yhdessä oleminen ja henkinen tuki. (Paajanen 2007, 7, 23–24 & 75–76.) Käsitteet ovat melko vastaavia kuin omassa aineistossani esiintyneet määrittelyt eli tunne siitä, että kuulutaan yhteen, läheisyys, sitoutuneisuus sekä toistensa rakastaminen ja kunnioittaminen. Perhebarometrin molempina vuosina suurin osa vastaajista piti perheenä avioparia ja lapsia, yksihuoltajaa ja lapsia, avoparia ja lapsia sekä kolmen sukupolven perhettä, jossa on lapsia. Seitsemän kymmenestä vastaajasta piti vanhempia ja kotoa pois muuttaneita lapsia perheenä kumpanakin tutkimusvuonna. Hieman suurempi osa vastaajista käsitti muualla asuvat isovanhemmat perheenjäseniksi vuonna 2007 kuin kymmenen vuotta aiemmin. Sen sijaan vanhemmuus ja lasten osuus perheen määrittäjänä näyttää kasvaneen kymmenessä vuodessa. Vastaajien elämäntilanne vaikutti selvästi perhekäsityksiin: lapsettomat vastaajat käsittivät lapsettoman avo- tai avioparin useammin perheeksi kuin vastaajat, joilla itsellä oli lapsia. (Paajanen 2007, 26–28 & 76–77.) Omassa aineistossani yleisin perhekäsitys on, että perheen olemassaolo ei ole riippuvainen lapsista. Tulos ei ole kuitenkaan verrattavissa perhebarometrien tuloksiin, koska kaikki vastaajani ovat lapsettomia.

Aineistoni vastaajat käsittelevät perhe-kysymystä näkökulmasta ”onko perhettä olemassa ilman, että siinä on omia lapsia?” ”Lapset” käsitetään ikäryhmäksi, aikuisten vastakohdaksi. Samoja ratoja kulkivat omatkin ajatukseni kysymystä laatiessani. Sen lisäksi, että yksi vastaajista määrittelee perheeseen puolisonsa, vanhempansa ja sisarustensa perheen, hän toteaa, että ilman lapsia ei voi olla perhettä, koska jokainen on aina jonkun lapsi (TKU/O/99/17). Tästä näkökulmasta perheen olemassaolo täysin ilman lapsia on mahdotonta. Kukaan ei lakkaa olemasta biologisesti tai sosiaalisesti jonkun lapsi siitä syystä, että vanhenee ja kasvaa aikuiseksi. Asia ei siis ole aivan yksinkertainen, sitä voidaan tarkastella ja lähestyä eri puolilta.

Aineistossani tulee esille hyvin monenlaisia tapoja käsittää ja määritellä sitä, mikä on perhe. Nykypäivänä me elämme tilanteessa, jossa yhden hallitsevan perhemallin rinnalle on noussut useita erilaisia kulttuurisesti hyväksytyjä perhemuotoja. Perhettä ei voi enää määritellä yksiselitteisten ja yleispätevien kriteerien pohjalta. (Virkki 1994, 6; Jallinoja 2000, 193.) Yhteiskunnan näkökulmasta käsin perhe on ilmiö, joka syntyy ja saa erilaiset muotonsa yhteiskunnan jäsenten vapaan tahdon ilmaisuna. ”Perheen” jokaisella

jäsenellä voi olla omanlaisensa perhe. Perhe on silti edelleen olemassa läheisinä ihmis-suhteina, eri sukupolvina, verisiteinä ja kotina. (Marin 1994, 18, 22.) Vastaavanlaiset ajatukset tulevat esille omassa aineistossani ja sen moninaisissa tavoissa käsittää ja määritellä perhe.

Lapsettoman suhde lapsettomuuteensa

Lapsettomat paikantavat itsensä lapsettomuuteensa eri tavoin. Oma suhde lapsettomuuteen ei ole riippuvainen siitä, onko lapsettomuuden positio valittu, vastentahtoinen vai kohtalon oikku. Lapseton paikantaa itseään suhteessa lapsettomuuteen muun muassa miettimällä omaa ihmisarvoaan, naisen tehtävää ja lapsetonta naiseutta sekä elämän ja lapsettomuuden tarkoitusta. Suurin osa vapaaehtoisesti lapsettomista on tyytyväisiä valintaansa ja elämäänsä, vastaavasti enemmistö haluamattaan lapsettomiksi jääneistä kokee edelleen kaipaavansa lasta. Kohtalon oikusta lapsettomien suhtautuminen tilanteeseensa on lähinnä asian hyväksymistä.

Lapsettoman naisen naiseutta ja naisen tehtävää pohditaan muutamissa vastauksissa. Lapsettomuus voi aiheuttaa tunteen, että on erilainen kuin toiset, ”ei nainen naisten joukossa”, naisena vajaa, huono, maho tai kykenemätön täyttämään naisen tehtävää (TKU/O/12, 37, 38, 63 & 76). Lapsien saaminen liittyy erityisesti naiseuteen, sillä äitiyden kulttuurista merkitystä pidetään vahvempana kuin isyyden. Koska äitiys on sekä henkilökohtaisesti merkityksellinen että kulttuurisesti hyvin tärkeä tunne- ja vastuusuhde, joutuu länsimainen nainen jossain vaiheessa elämäänsä miettimään omaa suhdettaan äitiyteen tai äidiksi tulemiseen. (Malin 2006, 14–15, myös Mäenpää-Reenkola 1998, 57.) Jos naisen ajatellaan tulevan näkyväksi nimenomaan äitiyden kautta, tekee lapsettomuus hänestä näkymättömän (Mäkinen 2008, 231). Lapsettomuuden kokemus on siis pitkälti sukupuolittunut ja sitä voi ajatella nais erityisenä kokemuksena (Malin 2006, 74; myös Pendolin 2011, 3). Lapsettomuus tai lapseton naiseus eivät ole läheskään kaikilla jatkuvasti mielessä olevia asioita, monille ne ovat vain osa omaa elämää. Elämään mah-tuu kuitenkin tilanteita, jolloin asia tulee korostetusti esiin, esimerkiksi kun lähipiiriin syntyy lapsia, joita pitäisi mennä katsomaan. Omien lapsien puuttuminen koetaan ehkä voimakkaimmin juhlapyhinä, sillä monien juhlien ajatellaan saavan merkityksensä ni-

menomaan perhejuhline (TKU/O/99/17, 64, 76 & 87). Muiden juhliessa voi lapseton nainen tuntea itsensä arvottomaksi (myös Miettinen 2016):

Äitienpäivät ovat kaikkein pahimpia. Silloin en pääse pariin viikkoon mihinkään pakoon omaa puutteellisuuttani. TV, radio, lehdet, mainokset ja muut ihmiset paaskaavat naamalleni äitiyden myytin kaikessa raakuudessaan. Äitienpäivänä naisen arvo mitataan vain ja ainoastaan äitiyden sädekehän läpi. Silloin sivullisuuden ja osattomuuden tunne on kaikkein pohjattomin. Eikä minulla ole enää suojakilpeä, josta suru kimpoaisi minuun koskematta pois. Siispä sen kanssa on elettävä ja tulevaisuus näyttää, miten tunteet tällä alueella kehittyvät. Olen varautunut siihenkin, että lapsettomuuden surusta en saata päästä koskaan kokonaan eroon. (TKU/O/99/71, nainen 48-v.)

Beckerin (2000) termejä käyttäen naiseuteen liittyy monta dialogia, mutta niistä kulttuuriseksi ideologiaksi on noussut äitiyden ideologia. Tätä äitiyden ideologiaa ja siitä kertovaa hallitsevaa kertomusta voidaan kuitenkin myös vastustaa ja kertoa naiseudesta toisella tavalla eli esittämällä lapsettoman naiseuden vastakertomus.

Minulla on ollut tilaisuus rauhassa etsiä ja löytää omia polkujani ja rakentaa eheämpää minuutta. Joku toinen voi ehkä löytää tällaiset elämän ”syvimmät tarkoitukset” lapsistaan ja vanhemmuudesta; omalta kohdaltani minusta tuntuu hyvin vahvasti, että minun on löydettävä ne oman itseni kautta. – – Ei kaikkien tarvitse kokea kaikkea, mikä on ihmiselle on mahdollista, ja yksi sellainen asia on äitiys. Ei elämäni ole tällaisena mielestäni yhtään ”tyhjempää”, enkä minä koe olevani lainkaan vähemmän nainen – en omissa silmissäni, enkä myöskään mieheni tai muun maailman silmissä. Naisuus on minulle niin itsestään selvä asia, että harvoin edes tulen sitä tietoisesti mietti-neeksi. Tarkemmin ajatellen naiseuden ulkoiset merkit ovat minulle kyllä hyvin tärkeitä, ja omassa ajattelussani ja toiminnassani huomaan kyllä tyy-pillisesti ”naisellisina” pidettäviä piirteitä, kuten elämän aikaansaaminen ja ylläpitäminen – – minun tapauksessani nämä toiminnot tosin keskittyvät ympäristöön, eläimiin ja puutarhaan. Ehkä tarkoitus on se, että minä toteutan naiseuttani juuri tällä tavoin. (TKU/O/99/66, nainen 44-v.)

Aiemman viitteen äitienpäivän armottomuutta kuvaava kertoja ei ole antanut äitiyden kulttuurisen ideologian musertaa itseään, vaikka se saa hänet tuntemaan itsensä äitinaisia huonommaksi. Hän tulkinnut ja kertonut oman naiseutensa uudelleen, tehden siitä hyväksyttävän. Naiseuden lisäksi hän rakentaa myös tulkintaa lapsettoman kokonaisvaltaisesta ihmisarvosta.

Miten täytän naisen mitan olematta äiti? Myös tätä olen pohtinut ja tullut siihen tulokseen, että olen nainen isolla N:llä ihan tällaisenaan. Tunnen naiseuden itsessäni hyvin vahvana, ajatustavassani, vartalossani, tunteissani, seksuaalisuudessani. Naisellinen puoleni tuntuu vain vahvistuvan iän myötä. – – Ihminen miettii väkisininkin elämänsä tarkoitusta. Useille ihmisille yksi osa elämän tarkoitusta on jatkuvuus, se että heidän perimänsä jatkuu lapsis-

sa. Lapset tavallaan tekevät heistä kuolemattomia. Me emme jatku lapsisammee. Tämä tosiasia korostaa meidän ainutkertaisuuttamme. Elämämme tarkoitus on tässä ja nyt. Uskon, että meille on annettu tällä tavalla mahdollisuus oppia asioita, joita lapsiperheenä emme olisi kohdanneet. Hyvä olisi, jos voisimme olla esimerkkinä ”erilaisesta” perheestä. (TKU/O/99/71, nainen 48-v.)

Useimmat lapsia halunneet vastaajat ovat lapsettomuutensa hyväksyneet ja oppineet sen kanssa elämään. Jotkut kuvaavat, että surua tai tuskaa on ollut paljon, mutta vähitellen on elämä helpottunut ja sille on löytynyt tarkoituksensa. Osa on hyväksynyt lapsettomuuden tavallaan ”annettuna”, eli heitä ei ole heidän omasta mielestään jostain syystä tarkoitettu vanhemmiksi. Lapsettoman ihmisarvoa tämä ei vähennä. (TKU/O/99/16, 17, 29, 31, 39, 50, 57 & 92.) Vastaajista kolme kertoo kokeneensa lapsettomuuden Jumalan rangaistuksena (TKU/O/99/14, 45, 61). Kun lapsettomuus tuntuu rangaistukselta, saattaa koko elämä menettää merkitystään, osittain tai kokonaan; tai siitä voi selvitä etsimällä tarkoituksella elämäänsä ilon aiheita. Osa kirjoittajista muistuttaakin, että suhtautuminen lapsettomuuteen on oma päätös, johon voi vaikuttaa. Voi päättää selvitä eikä ”saa jäädä tuleen makaamaan ja murehtimaan osaansa”. (TKU/O/99/31, nainen 31-v.)

Mielestäni lapsettomuudesta voi tulla ongelma, jos haluaa niin. Jos hyväksyy lapsettomuuden, niin ongelma katoaa. On hyvä asia, että lapsettomille on tarjolla erilaisia hoitomahdollisuuksia, mutta siihen ryhtyvän olisi tiedettävä, mitä on edessä. – – Tällä hetkellä olen elämääni suhteellisen tyytyväinen. Olen menettänyt paljon, mutta olen myös saanut paljon. Ja mitä se vielä mahtaa tuodakaan. (TKU/O/99/21, nainen.)

Nykyisin lapsettomuusongelmasta on tullut muotiasia. Silloin oli selvää, että kun niitä ei tullut, niin ei sitten tullut. – – Meille ei lapsettomuus ole koskaan ollut niin valtavan suuri ongelma, kuin se tuntuu nykyisin olevan nuorille, että sen eteen tehdään vaikka minkälaisia konsteja. Me uskoimme, että meitä ei ole tarkoitettu vanhemmiksi ja sillä siisti. (TKU/O/99/52, nainen 75-v.)

Edellisen esimerkin kirjoittaja puhuu iän tuomalla varmuudella ja kokemuksella verratun omaa ja miehensä kokemusta kirjoitushetken aikaan lasta yrittävien elämään. Hänen ollessaan nuori ei vaihtoehtoja paljoa ollut tarjolla. Lapsettomuus on saattanut olla helpompi hyväksyä aikana, jolloin siihen ei ollut samanlaisia mahdollisuuksia vaikuttaa kuin on nuorempien kirjoittajien elämän aikana ollut.

Itsensä paikantaminen lapsettomuuteen eri vaihtoehtojen keskellä voi olla ristiriitaista: lapsettomuuden valinnut voi sisimmissään tuntea pientä toivoa saada lapsen. Lapsetto-

muuttaan sureva voi miettiä, haluaako sittenkään lapsen vai vapaan lapsettoman elämän (TKU/O/99/75). Lapsettomuuttaan ”kohtalon oikuksi” nimittävä nainen pohtii haluaako hän lapsen todella. Hän toivoo ajan kuluvan ja hoitavan asian niin, ettei hänen tarvitse sitä enää miettiä, vaan saisi vapauden olla sitä mitä on, ”täti – ei äiti”. (TKU/O/99/32.) Yksi vapaaehtoisesti lapseton kirjoittaja kertoo vahinkoraskaudesta ja abortista.

Hain aborttia ja sain sen. Kokemus oli henkisesti rankempi kuin kykenin kuvittelemaan. Sen jälkeen elämä oli pitkään kuin mustaa unta. Ihme että yleensä sain sinniteltä arkielämästäni järkeä menettämättä. Tuo abortti on eletty ja koettu ja kykenisinkin sen jo unohtamaan, jollen sattuisi olemaan koulutukseltani kättilö. (TKU/O/99/15, nainen 25-v.)

Kirjoittaja sanoo päätöstään elää lapsettomana ”tietoisesti ratkaisuksi”. Hän ei ollut tehnyt päätöstä ennen raskaaksi tuloaan, koska oli kuvitellut, että sairastamansa anoreksia oli häirinnyt hormonitoimintaa eikä hänellä olisi edes mahdollisuutta saada lapsia. Vaikka abortti oli rankka, hän ei sitä kadu. Kirjoittaja ilmaisee olevansa huolissaan muun muassa väestönkasvusta, sodista, saastumisesta ja epätasa-arvoisuudesta ja vastustaa julkisin varoin rahoitettavia lapsettomuushoitoja. Lapsista kirjoittaja ei erityisemmin pidä eikä ole koskaan kättilön työtä tehnyt. Kaikesta tästä huolimatta hän tunsi raskaana ollessaan olevansa oikea nainen ja hänen suhtautumisensa omaan lapsettomuuteensa on ristiriitaista.

Kaiken lapsiin liittyvän olen onnistunut lahjakkaasti torjumaan. – – Lapsen itkukin tuntuu vastenmieliseltä, vaikka – ristiriitaista kyllä – toivon silti josain sopukassa omaa lasta. – – Mitenkään lapsirakas en ole koskaan ollut. – – Silti jokin pienen pieni pakkomielteen poikanen tuntee joka kerran pettyymystä, kun kuukautiset alkavat. Se toivoo käsivarteni ihon alla olevien ehkäisykapselien kuitenkin peittävä. Se toivo, että saisin kokea raskauden kehossani ja pitää vauvaa edes 5 minuuttia rinnalla syntymän jälkeen ja antaa hänet sitten pois. (TKU/O/99/15, nainen 25-v.)

Lapsettomuuden omasta tahdostaan valinneissa on muitakin, jotka välillä miettivät, onko elämä lapsettomana oikea ratkaisu, tai huomaavat päätöksen tehtyään kaipaavansa lasta.

En ole koskaan pitänyt lapsista; tosin viime vuosina, kun kaverit ovat perustaneet perheitä, on ollut pakko ”tottua” ipanoihin ja suurin inhoni niitä kohtaan onkin hävinnyt. Joskus olen jopa saanut itseni kiinni miettimästä muuttaman sekunnin ajan, että jospa sittenkin olisi kiva tuottaa oma jälkeläinen ja itsekin kasvaa ja kehittyä henkisesti lapsenkasvatuksen ohella. Mutta kun uupuneena ryömin töistä kotiin, ajattelen kauhulla, miten hirveää olisi siinä alkaa hoitaa ja leikittää parkuvaa leikki-ikäistä... Silloin taas ajatus kirkastuu. (TKU/O/99/40, nainen 35-v.)

Kun katselen sisarusteni ja ystävieni tuskailua jälkikasvunsa kanssa, en useinkaan voi ymmärtää, mikä ihmeen ihanuus lapsenteossa muka on. Mutta sittenkin en voi ajoittain olla pohtimatta, mistä olen jäänyt paitsi, kun palleroiset käsivarret eivät kierry kaulaani eikä kukaan sano minulle: ”Äiti.” (TKU/O/99/67, nainen 33v.)

Noin puolitoista vuotta häidemme jälkeen kävi ilmi, että ratkaisumme oli todella oikea. Miehelläni todettiin krooninen sairaus, jonka vuoksi hän sitten pääsi eläkkeelle. – – Lapsi olisi todella ollut liikaa. Toisaalta ratkaisu oli helppo vain miehelleni. Kun se oli sanottu ääneen, minä huomasin itsessäni aika suuren alueen, joka olisi sittenkin halunnut lapsen. Jouduin tekemään vuosien mittaisen surutyön päästäkseni asian yli, ja kipu tai haikea kaipuu yllättää minut joskus vieläkin, vaikka olen vuosien mittaan ruvennut olemaan yhä enemmän sitä mieltä, että ratkaisu oli oikea. Haluaisin kokea äitilapsisuhteen ja siihen liittyvän molemminpuolisen rakkauden, tahtoisin helliä ja hoivata jotakin pientä ja avutonta ja seurata hänen kehitystään. – – Joskus kyllä tuntuu, pienen lapsen nähdessäni tai perheellisten juttuja kuunnellessani, että elämästä puuttuu jotain tärkeää. – – Tiedostan myös selvästi, että oman lapsen olemassaolo pakottaisi luopumaan paljosta muusta, ja kokisin senkin varmasti menetyksenä. (TKU/O/99/50, nainen 44-v.)

Harkiten tehty päätös elää lapsettomana ei siis tarkoita, ettei se voisi välillä tuntua vaikealta tai ettei tiedä onko se varmasti lopullinen. Aineistoni lapsettomuuden omasta tahdostaan valinneiden kriteerit eivät siis ole yhtä tiukkaan rajatut kuin Miettisen (2010) määrittelemä pysyvä vapaaehtoinen lapsettomuus, jonka valinneilla hän tarkoittaa aikuisia, jotka eivät halua lapsia, jotka pitävät lapsettomuutta parhaimpana elämänmallina ja joiden mielestä perheen ihannelapsiluku on nolla. Vapaaehtoisesti lapsettomien ristiriitaiset kertomukset ovat vastakertomuksia sille vapaaehtoisen lapsettomuuden kerronnalle, jossa vapaaehtoisuus on vakaasti päätettyä ja horjumatonta. Vastakertomukset tekevät lapsettomuuden ilmiön monimuotoisuutta näkyväksi kertojan kyseenalaistaessa omia valintojaan, perustelujaan ja tuntemuksiaan.

7. PYYNNÖSTÄ KIRJOITETTU LAPSETTOMUUS

*Syön ja juon
kuten ennenkin
herään aamulla
nukun yöni hyvin
tai huonosti*

*Vain
sisälläni velloo
ikävän hyökyaallot
lyövät tyhjyyteeni
jakautumattomuuteeni*

*myrskyä seuraa toinen
maapallon ympäri.*

(TKU/O/99/45, nainen 30-v.)

Näin kuvaa tuntojaan haluamattaan lapseton nainen opinnäytetyötäni varten muodostamassani tutkimusaineistossa. Tutkielmassani käsitelen mitä ja miten lapsettomuudesta kerrotaan kirjoittamalla. Tutkimusaineistonani käytän lehtien pyynnöstäni julkaisemaa Elämää ilman lapsia? –keruupyynnöön vuonna 1999 vastanneiden lapsettomien aikuisten kirjoituksia. Lapsettomuuden henkilökohtaista kerrontaa analysoimalla ja tulkitsemalla tuon esille lapsettomuuden eri puolia ja monimuotoisuutta. Tutkielmani on aineistolähtöinen ja luonteeltaan se edustaa pääasiassa laadullista tutkimusta. Kertojien määrällinen luokittelu tukee laadullisen tutkimuksen menetelmin tuottamaani tulkintaa. Lähtökohtana tutkielmalleni on oma esioletukseni siitä, että lapsettomuus ei ole selvärajainen ja yksiulotteinen ilmiö, vaan se koostuu monista toisiinsa liittyvistä ja limittyvistä asioista. Lapsettomat eivät ole heterogeeninen ryhmä, joten myös lapsettomuuden kokemukset poikkeavat toisistaan. Tästä syystä henkilökohtaisen kokemuksen pohjalta konstruoitu kerrottu lapsettomuus sekä sen saamat merkitykset ja tulkinnat vaihtelevat.

Tutkielmani aineiston käsittelen omaelämäkerralliseksi muistelukerronnaksi, joka on syntynyt muisteluprosessin myötä. Muistellessaan aineistoni kirjoittajat ovat palauttaneet mieleensä lapsettomuuteen liittyviä asioita, tulkinneet ja jäsentäneet niitä sekä kirjoittaneet tämän prosessin tuloksen vastaukseksi keruupyynnöni. Aineistoni muistelun ajallinen fokus voi olla lähellä muisteluhetkeä, kauempana menneisyydessä tai liikkua ajassa. Muisteluprosessi kohdistuu siis myös nykyhetkeen. Aineistoni muistelukerrontaa tarkastelen kirjoittajien omiin elämäntapahtumiin perustuvana henkilökohtaisena koke-

muskerrontana. Tutkimuksen metodeina käytän aineiston luokittelua, lähilukua ja teemoittelua.

Kirjoitettu aineisto ei välttämättä kerro kaikkia niitä asioita, joita välittää tutkijan itsensä tekemä haastattelu. Toisaalta kirjoitetussa aineistossa voi tulla esiin seikkoja, jotka saattaisivat jäädä haastattelussa mainitsematta. Kirjoittaminen tapahtuu kirjoittajan parhaaksi valitsemalla hetkellä, omassa rauhassa. ”Kasvottomalle” tutkijalle kirjoitettaessa voi tulla kerrottua vaikeitakin tunteita, häpeälliseksi koettuja tai intiimejä asioita; ne saattavat siirtyä paperille herkemmin kuin tulla sanoitetuksi haastattelussa tutkijan läsnä ollessa. Kirjoituksissa tulee esille kertojien oma tapa jäsenellä tutkimuksen aiheena olevaa asiaa. Omassa aineistossani tulee esiin voimakkaita tunteita, oman itsensä raakaa arviointia ja lähimpien ihmisten sekä ihmissuhteiden rehellistä analyysiä. Vaikka samat asiat tulisivat puheeksi haastatteluissa, niiden terävin kärki ja avoimuus saattaisivat hioutua pois, ellei informantin ja tutkijan välille olisi jo muodostunut riittävän luottamuksellinen suhde. Myös luvun alussa oleva runo olisi voinut jäädä esittämättä.

Aineistoni lapsettomuutensa kirjoittajat ovat itse valinneet itsensä tutkittaviksi ja määritelleen kuuluvansa keruupyynnön tarkoittamiin ”lapsettomiin aikuisiin”. Tutkielmani eroakin aiemmista lapsettomuustutkimuksista lapsettomiin kohdistuvan avoimen rajauksen sekä kulttuurien tutkimuksen näkökulman puolesta. Lapsettomuutensa kirjoittajat ovat pääasiassa naisia (95%). Tämä on tyypillistä, sillä useimmiten teemakirjoituksiin saadaan enemmän vastauksia naisilta kuin miehiltä. Aiheena lapsettomuus on todennäköisesti myös sellainen, joka houkuttelee naisia kertomaan kokemuksistaan, sillä lapsettomuus liittyy ja saa merkityksiä kulttuurisesti enemmän suhteessa naisiin kuin miehiin. Vastaajien ikäjakauma on suuri: nuorin vastaajista oli 20-vuotias, vanhimmat 79-vuotiaita. Myös kirjoittajien sosiaalisen aseman kirjo ja maantieteellinen jakauma ovat laajemmat kuin haastatteluilla olisin pystynyt saavuttamaan. Vaihtelu kirjoittajien iässä, sosiaalisessa asemassa ja elämäntilanteessa lisäävät aineiston monipuolisuutta. Tärkeää ei kuitenkaan ole, että kaikki potentiaaliset informantit ovat keruuseen vastanneet ja kirjoittaneet kaiken aiheeseen liittyvistä kokemuksista ja käsityksistään. Variaatiota aineistossa syntyy joka tapauksessa riittävästi. (Helsti 2005, 152.)

Kirjoituspyyntöön vastaamisen syiksi määrittelen Jyrki Pöysän (1997) tavoin keruuviestin vahvistamisen ja kiistämisen. Viestin kieltää selkeästi kaksi vastaajaa kohdistamalla

kritiikkensä tutkimuksen aiheeseen ja kysymyksenasetteluun. Muut vastaajat vahvistavat kirjoituspyynnön joko suorilla kommenteilla tai epäsuorasti vastaamalla teemaa ja kysymyksiä noudattaen. Lisäksi aineistossani viitataan yksilöllisempiin vastaamisen motiiveihin, kuten haluun tuoda oma näkemys esille tai pyynnön näkeminen juuri oikealla hetkellä. Vastaamiseen vaikutti yleensä useampi kuin yksi syy. Tärkeimpinä syinä pidän aiheen merkitystä vastaajille, pyynnön heihin suuntaamaa kiinnostusta sekä sen antamaa mahdollisuutta kertoa vaietuksi koetusta asiasta. Uskon, että kirjoittajille on tärkeää, että joku haluaa kuunnella heitä ja tutkia elämänaluetta, joka heille itselleen merkitsee paljon. Meksikon pääkaupungin slummeissa kenttätöitä tehnyt Oscar Lewis (1975, 16) onkin todennut: ”Antropologin tehokkaimmat työkalut ovat sympatia ja myötätunto niitä ihmisiä kohtaan joita hän tutkii”. Kasvoton tutkija on puolueeton kuuntelija, jolle voi kertoa asiansa tarvitsematta pelätä sen aiheuttamia reaktioita. Kirjoittaminen antoi vastaajille mahdollisuuden purkaa ajatuksiaan sekä ottaa haltuun itseään ja elämäänsä. Omiin elämäntapahtumiin perustuva muistelukerronta voidaankin kokea elämää selittävä, merkityksellistävänä ja terapeuttisena.

Tutkielmani tavoitteena on laajentaa yleistä lapsettomuuden käsitteellistä jakoa tahattomasti ja vapaaehtoisesti lapsettomista monipuolisemmaksi etsimällä aineistosta perusteita ryhmitellä lapsettomia heidän lapsettomuutensa luonteen mukaisesti. Jaoin kirjoittajat lapsettomuuden vastaajapositioniin sen perusteella, miten he lapsettomuutensa suhtautuvat ja millä tavoin lapsettomuuttaan tuovat esille. Kirjoittajien omien määrittelyjen ja pohdintojen viitoittamana jaoin heidät vapaaehtoisesti lapsettomiin, haluamattaan ilman lapsia eläviin sekä kohtalon oikusta lapsettomiin. Vapaaehtoisesti lapsettomat jaoin edelleen lapsettomuuden omasta tahdostaan valinneisiin ja vanhemmuuden ajatuksesta luopuneisiin. Haluamattaan ilman lapsia ovat tahattomasti lapsettomat, lapsettomuuden vastoin tahtoaan valinneet sekä olosuhteiden vuoksi lapsettomat. Kohtalon oikusta lapsettomiksi määrittelen sairauden vaikutuksesta lapsettomat, lapsettomuuteen tyytyneet ja sodan jäljiltä lapsettomat. Vaikka tein jaon aineistoa kuunnellen, on se vain minun näkemykseni ja ymmärrykseni tulos. Tällainen luokittelu on aina jollain tasolla keinotekoisista ja kompromissien summa. Kuitenkin se kuvaa mielestäni aineistoa paremmin kuin kaikkien vastaajien käsittely yhtenä kokonaisuutena.

Kun päätin muodostaa tutkimusaineistoa kirjoittamalla kerrotusta lapsettomuudesta ja muotoilin keruun ohjeet, aloitin vuoropuhelun lapsettomien aikuisten kanssa. Samalla

alkoi merkityksellistämisprosessi, jonka tuloksia ovat keruun vastaukset sekä niiden pohjalta kirjoittamani opinnäytetyö. Keruuaineiston dialogisuus ilmenee myös vastausten saatesanoissa, alku- ja lopputervehdyksissä, suorissa ja epäsuorissa viittauksissa keruuseen sekä vastaanottajan/lukijan puhutteluissa. Lapsettomuuskerronta on aineistossani lähinnä proosamuotoista asiatekstiä. Luvun alussa olevan runon kirjoittaja kuvasi muista vastaajista poiketen tuntojaan myös kolmen runon muodossa. Kieleltään kirjoitukset ovat pääasiassa kirjakieltä ja muodoltaan suoraa kerrontaa. Sitaatteihin merkitään valikoiden omia tai itselle suunnattuja kommentteja. Sitaattien käytön tulkitsen eron tekemiseksi varsinaiseen kerrontaan, asian painottamiseksi sekä lukijan vakuuttamiseksi. Kerronta on suurimmaksi osaksi sävyllään asiallista yksilötason kokemuksia kuvaavaa minä-kerrontaa. Kerrontaa etäistetään eniten kirjoitettaessa suhteesta ympäristöön. Ajallisesti kerronta ei välttämättä rakennu kronologisesti, se voi olla myös ajassa liikkuvaa. Kirjoituksissa ei myöskään ole aina yhtenäistä juonta, vaan ne ovat suurelta osin vapaamuotoista kuvausta. Ajallisesti, sisällöllisesti ja rakenteellisesti joustava kuvaus onkin tyypillistä muistelukerronnalle, jossa kerrontaa samanaikaisesti sekä jäsenetään, tulkitaan että tuotetaan. Kuvausten lisäksi tulkitsen aineistoni sisältävän sekä rakenteellisesti yhtenäisiä kokemuskertomuksia että monitasoisista kertomuksellisuutta, jossa kertomusjaksot yhdistyvät vapaamuotoisempaan kertomukselliseen ainekseen.

Lähestyn lapsettomuutta narratiivisen filosofian näkökulmasta, jolloin lapsettomuus voidaan nähdä yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti rakentuvana ilmiönä. Lapsettomuudessa ei ole kyse vain olotilasta, lapsen puuttumisesta. Lapsettomuus rakentuu sosiaalisesti lapsettomien suhteissa muihin lapsettomiin, ei-lapsettomiin sekä elämänsä kulttuurisiin odotuksiin. Elämänsä kulttuurisilla odotuksilla tarkoitan ajatuksia siitä, miten kussakin yhteisössä ja kulttuurissa yleisesti ajatellaan elämän etenevän ja mitä sen odotetaan pitävän sisällään, jotta elämä voitaisiin katsoa normaaliksi. Yhteisön ajattelutavan läpäiseviä ja dominoivassa asemassa olevia ajatusrakenteita voidaan kutsua esimerkiksi kulttuurisiksi malleiksi tai ideologioiksi. Kirjoittamalla elämästään aineistoni vastaajat tulkitsevat, tuottavat merkityksiä ja rakentavat omaa lapsettomuuttaan. Näin tehdessään he joutuvat vastatuksin elämänsä kulttuuristen odotusten sekä sen kanssa, että lapsettomina eivät näitä odotuksia pysty täyttämään. Kulttuurisia odotuksia ilmentävät hallitsevat kertomukset. Tällaisia ovat esimerkiksi heteroseksuaaliseen parisuhteeseen ja biologiseen ”luonnollisesti syntyneeseen” lapseen nojaavat vanhemmuuden kertomukset. Lapsettomuuttaan kertoessaan aineistoni vastaajat muotoilevat

vastakertomuksia, joista osa esittää hallitsevalle kertomukselle vaihtoehtoja, osa kiistää sen, mutta osa myös tukee sitä. Omaa tulkintaa lapsettomuudesta rakennetaan kertomalla lapsettomuuden iloista ja suruista, suhteesta lapsiin ja ympäristöön, määrittelemällä perhettä sekä lopulta paikantamalla itseään suhteessa lapsettomuuteensa.

Lapsettomuuden parhaimpina puolina pidetään vapautta sekä elämän helppoutta ja huolettomuutta. Lapsettomana elämisen hyviä puolia perustellaan myös huomauttamalla, etteivät lapset tuo mukanaan pelkästään iloa ja onnea. Lapsettoman arkipäivän kuvauksissa korostuvat työn, harrastusten ja ihmissuhteiden merkitykset. Kun kotona ei ole lapsia vaatimassa huomiota, voidaan omat voimavarat ja aika jakaa itselle parhaaksi katsomallaan tavalla. Työlle omistautuvan lapsettoman kertomus vastustaa uhrautuvan äitiyden hallitsevaa kertomusta. Työllä ja harrastuksilla voidaan myös kompensoida lapsettomuuden mahdollisesti aiheuttamaa puutteen tai pätemättömyyden tunnetta elämässä. Vapaaehtoisesti lapsettomat näkevät elämäntapansa lähes yksinomaan positiivisena. Monille lapsettomuus merkitsee kuitenkin vapauden lisäksi myös surua ja omien lapsien kaipuuta. Osa lapsettomista ei kaipaakaan lapsia lainkaan elämäänsä. Osa taas viettää paljon aikaa lapsien seurassa, vaikka heillä ei omia lapsia olekaan. Kummi-, sukulais- ja tuttavallisten tärkeyttä elämässä korostetaan monissa vastauksissa. Lähiympäristön lapsien suurin merkitys lapsettomille on, että lasten kautta pääsee osallistumaan vanhemmuuden tuomiin elämänsisältöihin, vaikkei omia jälkeläisiä kasvatakaan. Lapsirikasta elämää viettävän lapsettoman kertomus on vaihtoehtoinen hallitsevalle vanhemmuuden kertomukselle.

Sosiaalinen lapsettomuus rakentuu selkeimmin suhteessa ympäristöön. Useiden vastaajien mielestä suhtautuminen lapsettomuuteen on ”normaalia”, osa on kokenut kohdanneensa myös niin hyväksyntää kuin ymmärrystäkin. Elämänsisältöön odotuksiin kuuluu ajatus naimisiin menosta ja lapsien saamisesta. Lapsettomien elämä ei sovi näihin raameihin, joten hyvin monet kokevat lapsettomuuteen kohdistuvat kysymykset kiusallisiksi. Ihmisten ajattelumattomuus ja tahdittomuus satuttaa ja aiheuttaa surua. Lapseton voi tuntea myös ulkopuolisuutta, kun yhteistä jutun aihetta lapsia saaneiden kanssa ei löydy. Ympäristön suhtautuminen koetaan nuorena negatiivisemmin kuin vanhempana. Tämä johtunee siitä, että ajan oloon sekä ulkopuoliset että itse lapsettomat tottuvat tilanteeseen. Kun ympäristö ymmärtää, että lapsettomanakin voi elää, asiaa ei

enää ihmetellä niin usein. Lapsettomat taas saattavat oppia olemaan välittämättä muiden mielipiteistä.

Vaikka tavat määritellä perhettä moninaistuivat 1900-luvun kuluessa, vaikutti ajatus ydinperheestä vuosituhannen lopussa edelleen vahvasti perheen kulttuurisena mallina. Lapsettomuuden kerronnassa perhettä koskevat käsitykset sijoittuvat joko–tai-akselille. Perhe joko on tai ei ole olemassa ilman lapsia Kun perhe ymmärretään lähinnä symboliseksi käsitteeksi, tärkeää ei ole sen jäsenten lukumäärä, ikä, sukulaisuus tai muut ominaisuudet, vaan yhteisyyden kokeminen. Perheen olemassaolo ei ole riippuvainen lapsista. Tämä näkökulma tulee aineistossani vahvasti esille. Jos taas perhe mielletään yhteiskunnan rakenteelliseksi yksiköksi, myös sen oma rakenne on tärkeä. Silloin perheessä tulee olla vähintään yksi lapsi eivätkä lapsettomat aikuiset muodosta perhettä. Lapsen varaan perhe-käsitteen rakentavat eivät kuitenkaan pohdi sitä, mitä tapahtuu lapsen kasvaessa ja muuttaessa pois. Muuttuuko perhe perusrakenteensa menettäessään ei-perheeksi? Lapsettomuuden kerrontaan sisältyy niin hallitsevaa ydinperhekertomusta tukevia vastakertomuksia, sen kiistäviä kertomuksia kuin sille vaihtoehtoja esittäviä kertomuksia.

Lapsettomuuttaan kertoessaan lapsettomat samalla merkityksellistävät omaa lapsettomuuttaan. Itseä paikannetaan lapsettomuuteen pohtimalla omaa ihmisarvoa, naiseutta ja elämän merkitystä. Oma suhde lapsettomuuteen on monilla vapaaehtoisesti lapsettomilla selkeä, he ovat tyytyväisiä elämäntapaansa. Muiden kohdalla lapsettomuus näyttäytyy usein vivahteikkaammin. Lapsettomuuteen paikantuminen voi olla myös ristiriitaista – tahattomasti lapseton voi haluta lapsen mutta ei tahdo luopua lapsettomasta elämäntyylistä, tai vapaaehtoisesti lapsettoman sisällä saattaa sittenkin elää toive omasta lapsesta. Lapsettomana eläminen rikkoo elämänkulun kulttuurisia odotuksia. Kun lapseton tuntee ihmisarvonsa tai naiseutensa olevan riippuvainen vanhemmaksi tulosta, tai elämän saavan merkityksen ainoastaan lasten kautta, hän kerronnallaan vahvistaa äitiyden ideologiaa eli äitiyden merkitystä korostavaa hallitsevaa kertomusta. Jos taas lapseton kertoo olevansa kokonainen, arvokas ja elämänsä merkityksellistä ilman lapsia, rakentaa hän kerrottua lapsettomuutta, jonka kehyksiä eivät määrittele kulttuuriset mallit vaan lapseton itse.

Pyynnöstä kirjoittaen kerrottu lapsettomuus on moniäänistä ja erilaisia näkökulmia esille tuovaa. Lapsettomuutensa kertojat ovat kaikki omanlaisiaan ja omalla tavallaan elämäänsä tarkastelevia aikuisia. Toisiinsa heitä yhdistää lapsettomuus, mutta sen kokeminen ja tulkinta vaihtelevat. Lapsettomat eivät ole yhtenäistä massaa, jonka voisi sijoittaa parin yleismääreen alle. Pyrkimykseni tutkielmassani on ollut saada lapsettomien oma ääni kuuluviin, tuoda esille heidän näkemyksiään, tunteitaan, ajatuksiaan ja määritelmiään. Aineistoni lapsettomat aikuiset ovat vastauksissaan kirjoittamalla rakentaneet lapsettomuutensa tulkintaa. Koettua todellisuutta muistellaan aina nykyhetkestä käsin suhteuttamalla nykyisyyttä menneeseen. Nykyhetki vaihtuu elämän edetessä aina toiseksi, ja kerrottu elämä saa tämän muutoksen myötä uusia sisältöjä ja merkityksiä. Lapsettomuus on siis konstruktio, joka neuvotellaan jokaisella kerrontakerralla uudelleen.

Tommi Hoikkala (1989, 175) on esittänyt haastatteluaineiston tutkimisessa esiintyvät tulkinnat portaittain etenevänä. Ensimmäisellä on haastateltavan haastattelussa esittämä tulkinta, toisella tutkijan tulkinta haastattelusta, kolmannella tutkijan kirjoittama raportti ja viimeisellä raportin mahdollinen lukija. Haluan laventaa Hoikkalan mallia niin, että lisään sen alkuun vielä kolme porrasta. Tulkintaportaista ensimmäisellä on oma esiymmärrykseni lapsettomuudesta ja sen kokemisesta. Toiselle portaalle nousee esiymmärrykseni pohjalta tekemäni tulkinta siitä, miten lapsettomuuden kokemusta voisi tutkia ja tämän myötä muotoilemani keruupyynnö. Kolmannelle tulkinnan portaalle päästään, kun potentiaalinen vastaaja lukee keruupyynnön ja tulkitsee sen mielessään. Neljännellä portaalla hän muistelee ja kirjoittaa oman kerrotun lapsettomuutensa tulkinnan. Tutkijan ominaisuudessa viidennellä portaalla luen aineistoa ja muodostan siitä käsitykseni. Seuraavalla portaalla opinnäytetyöni kirjoittaminen luo kuudennen tulkinnan. Seitsemännelle tulkinnan portaalle nousee tutkielmani luennan myötä. Lapsettomuuskerronnan analyysin pohjalta kirjoittamani tutkielma ei siis ole tulkintani lapsettomuudesta vaan kirjoittaen kerrotusta lapsettomuudesta (ks. Paal 2010, 19, 42). Ennen kuin tutkielma on valmistunut ja se luetaan, on suhteessa lapsettomuuden kokemukseen tapahtunut monta tulkintakertaa.

Lapsettomuus voi olla iso osa ihmisen elämäkokemusta ja sen kirjoitettu kerronta antaa mahdollisuuksia monenlaisiin lähestymistapoihin. Lapsettomuuden kerrontaa voisi tutkia esimerkiksi toiseuden kokemuksen, leimatun identiteetin sekä elämäntilanteen näkökulmasta. Olisi mielenkiintoista myös tarkastella kerrontaa suhteessa vastaajien

ikään. Löytyykö niihin liittyviä yhtäläisyyksiä ja eroja? Itseäni jäi vielä erityisesti kiinnostamaan kirjoitusten suhde aikaan. Tällä tarkoitan niin kokemisen ja kirjoitushetken välistä aikaeroa sekä siihen kytkeytyvää kertovan minän ja kerrotun minän suhdetta kuin myös kerronnan rakentumista ja liikkumista ajassa. Monet lapsettomuutensa kirjoittajat liittivät vastaukseensa yhteystietonsa. Mielenkiintoista olisi yrittää tavoittaa samoja vastaajia vuosien jälkeen ja pyytää heitä muistelemaan ja kirjoittamaan lapsettomuutensa uudelleen. Näin mahdollisuus tutkia kerronnan variaatiota ja suhdetta aikaan saisi kokonaan uuden asetelman.

LÄHTEET

Tutkimusaineisto:

Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksen arkisto,
TKU-kokoelma:

TKU/O/99/12–92, vastaukset Elämää ilman lapsia? -teemakirjoituspyyntöön.

TKU/O/99/93, Elämää ilman lapsia? -teemakirjoituspyyntöön vastaukseksi lähetetty
postikortti.

TKU/O/99/94, Elämää ilman lapsia? –teemakirjoituspyyntö.

Kirjallisuus:

Abbot, H. Porter 2008: *The Cambridge Introduction to Narrative*. Second edition.
Cambridge: Cambridge University Press.

Abrams, Lynn 2010: *Oral History Theory*. London and New York: Routledge.

Adolfsson, Josefine (red.) 2013: *Ingens mamma. Tolv kvinnor om barnfrihet*. Stock-
holm: Atlas.

Andrews, Molly 2004: Opening to the original contributions. Counter-narratives and the
power to oppose. – Bamberg, Michael & Andrews, Molly (ed.): *Considering
Counter-Narratives. Narrating, resisting, making sense*. Studies in Narrative, vol.
4. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. (1–6.)

Apo, Satu 1993: Kirjoittavat kertojat. Teemakirjoittaminen – folkloristiikan ”näky-
mätön” aineistonhankintamenetelmä. – *Elias. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jä-
senlehti*. No 4/1993. (12–15).

Apo, Satu 1995: Teemakirjoittaminen. Perinteentutkimuksen näkyvätön aineistonke-
ruumenetelmä. – Apo, Satu: *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomai-
sesta kulttuurista ja ajattelusta*. Helsinki: Hanki ja jää. (173–186.)

Apo, Satu 2001: *Viinan voima. Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajat-
teluun ja –kulttuuriin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 759. Hel-
sinki: SKS.

- Bamberg, Michael 2004: Considering Counter-Narratives. – Bamberg, Michael & Andrews, Molly (ed.): *Considering Counter-Narratives. Narrating, resisting, making sense*. Studies in Narrative, vol. 4. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. (351–371.)
- Becker, Gay 2000: *The Elusive Embryo. How Women and Men Approach New Reproductive Technologies*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press.
- Bunda, Emmi; Penttinen, Ninja & Rissanen, Anni 2014: *Miesten kokemuksia lapsettomuudesta*. Hoitotyön koulutusohjelman opinnäytetyö. Sosiaali-, terveysterveyden- ja liikunta-ala. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Luettavissa osoitteessa: <<http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2014110715347>>. [Viitattu 22.1.2017.]
- Daum, Meghan (ed.) 2015: *Selfish, Shallow and Self-absorbed. Sixteen Writers on the Decision Not to Have Kids*. New York: Picador.
- Dégh, Linda 1995: Manipulation of Personal Narrative. – Dégh, Linda: *Narratives in Society: A Performer-Centered Study of Narration*. FF Communications No. 255. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia – Academia Scientiarum Fennica. (70–78.)
- Edwards, Natalie 2016: *Voicing Voluntary Childlessness. Narratives of Non-Mothering in Frech*. Studies in Contemporary Women's Writing, Volume 3. New York: Peter Lang.
- Emäntälehti Martat*. 1999. Marttaliiton julkaisu. 97. vuosikerta, no. 9. (41.)
- Engwall, Kristina 2010: Barns plats i barnfriars liv. – Engwall, Kristina & Peterson, Helen (red.) 2010: *Frivillig barnlöshet. Barnfrihet i en nordisk kontext*. Serie framtider. Stockholm: Institutet för framtidsstudier. (295–328.)
- Engwall, Kristina & Peterson, Helen (red.) 2010: *Frivillig barnlöshet. Barnfrihet i en nordisk kontext*. Serie framtider. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.
- Eskola, Jari 2015: Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. – Valli, Raili & Aaltola, Juha (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. 4., uudistettu laitos. Jyväskylä: PS-kustannus. (185–206.)
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2000: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 5. painos, (1.p. 1998). Tampere: Osuuskunta Vastapaino.
- Eskola 1998a = Eskola, Katarina (toim.) 1998: *Elämysten jäljillä. Taide ja kirjallisuus suomalaisten omaelämäkerroissa*. Helsinki: SKS.

- Eskola 1998b = Eskola, Katarina 1998: Tutkijoiden kutsu, kirjoittajien vastaus. – Eskola, Katarina (toim.): *Elämysten jäljillä. Taide ja kirjallisuus suomalaisten omaelämäkerroissa*. Helsinki: SKS. (25–57)
- Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina 2006: Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. – Fingerroos, Outi; Haanpää, Riina; Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.): *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: SKS. (25–48.)
- Fingerroos, Outi & Peltonen, Ulla-Maija 2006: Muistitieto ja tutkimus. – Fingerroos, Outi; Haanpää, Riina; Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.): *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: SKS. (7–24.)
- Foucault, Michel 2000: *Tarkkailla ja rangaista*. Helsinki: Otava.
- Foucault, Michel 2010: *Seksuaalisuuden historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Gillespie, Rosemary 2000: When no means no: Disbelief, Disregard and Deviance as Discourses of Voluntary Childlessness. – *Women's Studies International Forum*, Vol. 23, No.2. (223–234.)
- Goldstein, Joshua; Lutz, Wolfgang & Testa, Maria Rita 2003: The emergence of sub-replacement family size ideals in Europe. – *Population Research and Policy Review* 22 (5–6). (479–496.)
- Hatakka, Mari 2004: ”Kun on tunteet.” Lukemisen kokemus metodisena mahdollisuutena. – Kurki, Tuulikki (toim.): *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1002. Helsinki: SKS. (171–198.)
- Hatakka, Mari 2011: *Nainen, mies, rakkaus, seksi. Heterosuhteen kulku, kulttuurinen malli ja sitä selittävät diskurssit kahden omaelämäkerta-aineiston valossa*. Helsinki: University of Helsinki.
- Heikkinen, Krista 2007: *Vapaaehtoisen lapsettomuuden kamppailevat konstruktiot. Diskurssianalyysi vapaaehtoisen lapsettomuuden merkityksellistämisestä internetin keskustelupalstalla*. Sosiologian pro gradu –tutkielma. Sosiologian laitos, Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Turku: Turun yliopisto.
- Heimo, Anne 2010: *Kapina Sammatissa. Vuoden 1918 paikalliset tulkinnat osana historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1275, Tiede. Helsinki: SKS.
- Heimo, Anne 2016: Nordic-Baltic oral history on the move. – *Oral History Journal*. Vol. 44, no 2, Autumn 2016. (37–46.)

- Helsti, Hilikka 2000: *Kotisyntytysten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalistuksen konflikteista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 785. Helsinki: SKS.
- Helsti, Hilikka 2005: Hedelmällisen tiedon jäljillä – teemakirjoitukset tutkimuksen lähteinä. – Korhokangas, Pirjo; Olsson, Pia & Ruotsala, Helena (toim.): *Polkuja etnologian menetelmiin*. Ethnos-toimite 11, Helsinki: Ethnos ry. (148–159.)
- Hird, Myra J. & Abshoff, Kimberley 2000: Women without Children: A Contradiction in Terms? – *Journal of Comparative Family Studies*. Summer 2000. Vol. 31, Issue 3. (347–366.)
- Hoikkala, Tommi 1989: Jälkisanat: Puhuja, tilanne, konteksti. – Hoikkala, Tommi (toim.): *Kieli, kertomus, kulttuuri*. Helsinki: Gaudeamus. (174–183.)
- Honkasalo, Marja-Liisa 2000: Miten sairaus rakentuu sosiaalisesti? – Kangas, Ilka; Karvonen, Sakari & Lillrank, Annika (toim.) 2000: *Terveys sosiologian suuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus. (53–73.)
- Honko, Lauri 1980: Kertomusperinteen tutkimustavat ja niiden tulevaisuus. – Laaksonen, Pekka (toim.): *Kertojat ja kuulijat*. Kalevalaseuran vuosikirja 60. Helsinki: SKS. (18–38.)
- Huotelin, Hannu 1992: *Elämäkertatutkimuksen metodologiset ratkaisut. Esimerkkitapauksena "Koulutuksen merkitystä etsimässä" –projektin menetelmälliset valinnat*. Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia N:o 46. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Hynninen, Anna 2011: Elämää kerroksittain. Arkistokirjoittamisen kontekstualisointi. – Lakomäki, Sami; Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi (toim.): *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1314, Tiede. Helsinki: SKS. (259–195.)
- Hynninen, Anna 2017: *Minä, lotta, vaimo, äiti. Kerronnan variaatio ja toimijuus aktiivikertojan muistelukerronnassa*. Turun yliopiston julkaisuja – Annales Universitatis Turkuensis C433. Scripta Lingua Fennica Edita. Turku: Turun yliopisto. Luetavissa osoitteessa: <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6729-2>>. [Viitattu 11.3.2017.]
- Jallinoja, Riitta 2000: *Perheen aika*. Helsinki: Otava.
- Kaarlenkaski, Taija 2012: *Kertomuksia lehmästä. Tutkimus ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen suhteen rakentumisesta*. Kultaneito IX. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

- Kaivola-Bregenhøj, Annikki 1988: *Kertomus ja kerronta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 480. Helsinki: SKS.
- Kaivola-Bregenhøj, Annikki 2002: Kertova ihminen. – Laakso, Ville & Östman, Ola (toim.): *Postikortti suhteessa kulttuurisiin tapoihin*. Hämeenlinna: Korttitalo. (15–37.)
- Kamppinen, Matti; Jokinen, Mikko & Saarimaa, Riikka 2001: Kognitio ja kulttuuri. – Saariluoma, Pertti; Kamppinen, Matti & Hautamäki, Antti (toim.): *Moderni kognitiotiede*. Helsinki: Gaudeamus. (173–202.)
- Kangas, Ilka; Karvonen, Sakari & Lillrank, Annika 2000: Johdanto. – Kangas, Ilka; Karvonen, Sakari & Lillrank, Annika (toim.): *Terveys sosiologian suuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus. (7–11.)
- Klein, Barbro 2006: Introduction: Telling, Doing, Experiencing. Folkloristic Perspectives on Narrative Analysis. – Kaivola-Bregenhøj, Annikki; Klein, Barbro & Palménfelt, Ulf (ed.): *Narrating, Doing, Experiencing. Nordic Folkloristic Perspectives*. Studia Fennica Folkloristica 16. Helsinki: FLS. (6–28.)
- Klemetti, Reija; Sihvo, Sinikka & Koponen, Päivikki 2004: Tahaton lapsettomuus ja hedelmöityshoidot. – Koponen, Päivikki & Luoto, Riitta (toim.): *Lisääntymisterveys Suomessa. Terveys 2000 – tutkimus*. Kansanterveyslaitoksen julkaisuja B5/2004. Helsinki: Kansanterveyslaitos. (45 – 53.) Luettavissa osoitteessa: <<http://urn.fi/URN:ISBN:951-740-422-0>>. [Viitattu 18.1.2017.]
- Knuuttila, Seppo 1994: Tyhmän kansan teoria. – Knuuttila, Seppo: *Tyhmän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan*. Tietolipas 129. Helsinki: SKS. (17–27.)
- Korkiakangas, Pirjo 1996: *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Kansatieteellinen arkisto 42. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Korkiakangas, Pirjo; Olsson, Pia; Ruotsala, Helena & Åström, Anna-Maria (toim.) 2016: *Kirjoittamalla kerrotut – Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*. Ethnos-toimite 19. Helsinki: Suomen kansatieteilijöiden yhdistys Ethnos ry.
- Koski, Kaarina 2007: Katsaus: Mikä kertomus on? Tieteidenvälisyyden haasteita ”kertomusten” tarkastelussa. – *Elore*. Vol. 14, 1/2007. Luettavissa osoitteessa: <http://www.elore.fi/arkisto/1_07/kos_c_1_07.pdf>. [Viitattu 27.2.2017.]

- Koski, Kaarina & Ukkonen, Taina 2007: Saatteeksi: Folkloristiikka ja kertovat tekstit. – *Elore*. Vol. 14, 1/2007. Luettavissa osoitteessa: <http://www.elore.fi/arkisto/1_07/kou1_07.pdf>. [Viitattu 27.2.2017.]
- Koskimies, Aarne I. 2004: *Hedelmällinen rakkaus – toiveena lapsi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Kotilääkäri* 1999. No 4. (18.)
- Kurki, Tuulikki (toim.) 2004: *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1002. Helsinki: SKS.
- Kuula, Arja 2006: *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.
- Kyyrönen, Sinikka 2003: *Homoseksuaalien käsityksiä perheestä ja parisuhteen virallistamisesta*. Jyväskylän yliopiston Perhetutkimusyksikön julkaisuja 14. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston Perhetutkimusyksikkö.
- Lainiala, Lassi 2012: *Toiveesta toteutukseen. Suomalaisten lastenhankintaa selittäviä tekijöitä*. Väestötutkimuslaitos. Katsauksia E 44/2012. Helsinki: Väestöliitto.
- Lakomäki, Sami; Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi (toim.) 2011: *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1314, Tiede. Helsinki: SKS.
- Latvala, Pauliina 2005: *Katse menneisyyteen. Folkloristinen tutkimus suvun muistitiedosta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1024. Helsinki: SKS.
- Latvala, Pauliina 2013: *Kerrottu politiikka. Muistitietotutkimus arjen poliittisesta kulttuurista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1393. Helsinki: SKS.
- Laurén, Kirsi 2006: *Suo – sisulla ja sydämellä. Suomalaisten suokokemukset ja -kerromukset kulttuurisen luontosuhteen ilmentäjänä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1093. Helsinki: SKS.
- Lewis, Oscar 1975: *Sánchezin lapset*. Helsinki–Porvoo: WSOY.
- Lindfors, Anne 2014: *Kun simpukka aukeaa. Tahattomasti lapsettomien vapaaehtoistoimijoiden motiivit*. Sosiaalipolitiikan pro gradu –tutkielma. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Tampere: Tampereen yliopisto. Luettavissa osoitteessa: <<http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201502121068>>. [Viitattu 21.11.2016.]
- Luostarinen, Heikki & Väliverronen, Esa 1991: *Tekstinsyöjät. Yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden lukutaidosta*. Tampere: Vastapaino.

- Malin, Maili 2006: *Biovalta, toiseus ja naisten toimijuus hedelmöityshoidoissa*. Stakes, Tutkimuksia 156. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Marander-Eklund, Lena 2000: *Berättelser om barnafödande. Form, innehåll och betydelse i kvinnors muntliga skildring av födsel*. Åbo: Åbo Akademi.
- Marin, Marjatta 1994: Perhe ja moraali: vuosisata perhekeskustelua. – Virkki, Juha (toim.): *Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin*. Areena. Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY. (10–23.)
- Mikkola, Kati 2009. *Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1261, Tiede. Helsinki: SKS.
- Miettinen, Anneli 2010: Voluntary or Involuntary Childlessness? Socio-Demographic Factors and Childlessness Intentions among Childless Finnish Men and Women aged 24–44. – *Finnish Yearbook of Population Research XLV 2010*. Helsinki: The Population Research Institute. (5–24.)
- Miettinen, Anneli 2015: *Miksi syntyvyys laskee? Suomalaisten lastensaantiin liittyviä toiveita ja odotuksia*. Perhebarometri 2015. Katsauksia E49/2015. Helsinki: Väestöliitto.
- Miettinen, Anneli & Rotkirch, Anna 2008: *Milloin on lapsen aika? Lastenhankinnan toiveet ja esteet*. Perhebarometri 2008. Väestötutkimuslaitos. Katsauksia E 34/2008. Helsinki: Väestöliitto.
- Miettinen, Satu 2016: *Itsekäs, itsekkäämpi, lapseton*. Luettavissa osoitteessa: <http://yle.fi/uutiset/itsekas_itsekkäämpi_lapseton_ennen_lapsettomuushoitoja_haettiin_salaa_nyt_piilotellaan_helppoa_elamaa/8693429>. [Julkaistu ja viitattu 28.2.2016.]
- Moilanen, Pentti & Rähä, Pekka 2015: Merkitysrakenteiden tulkinta. – Valli, Raine & Aaltola, Juhani (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. 4., uudistettu laitos. Jyväskylä: PS-kustannus. (52–73.)
- Mäenpää-Reenkola, Elina 1998: *Naisen verhottu sisin*. Helsinki: Yliopistopaino, Helsinki University Press.
- Mäkinen, Arja 2008: *Oikeesti aikuiset. Puheenvuoroja yksineläjänaisen normaaliudesta, hyväksyttävyydestä ja aikuisuudesta*. Acta Universitatis Tamperensis 1349. Tampere: Tampereen yliopisto,

- Notkola, Irma-Leena 1989: *Luonnollisesta hedelmällisyydestä lapsirajoitukseen. Mikrodemografinen tutkimus hedelmällisyyden transitiosta*. Suomen Väestötieteen Yhdistyksen julkaisuja n:o 12. Helsinki: Suomen Väestötieteen Yhdistys.
- Nätkin, Ritva 2003: Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. – Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus. (16–38.)
- Olsson, Pia 2016: Kyselyaineistojen dialogisuus. – Korkiakangas, Pirjo; Olsson, Pia; Ruotsala, Helena & Åström, Anna-Maria (toim.) 2016: *Kirjoittamalla kerrotut – Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*. Ethnos-toimite 19. Helsinki: Suomen kansatieteilijöiden yhdistys Ethnos ry. (155–184.)
- Pajaanen, Pirjo 2002: *Saako haikara tulla käymään? Suomalaisten lastenhankinnan ihanteet ja todellisuus*. Perhebarometri 2002. Väestöntutkimuslaitos Katsauksia E 14/2002. Helsinki: Väestöliitto.
- Pajaanen, Pirjo 2007: *Mikä on minun perheeni? Suomalaisten käsityksiä perheestä vuosilta 2007 ja 1997*. Perhebarometri 2007. Väestöntutkimuslaitos Katsauksia E 30/2007. Helsinki: Väestöliitto.
- Paal, Piret 2010: *Written Cancer Narratives. An Ethnomedical Study of Cancer Patients' Thoughts, Emotions and Experiences*. Tartu: ELM Scholarly Press. Luetta-
vissa osoitteessa: <<http://hdl.handle.net/10138/24376>>. [Viitattu 18.5.2017.]
- Paal, Piret 2011: Kun sairastuin syöpään. Kirjoitettujen kertomusten funktiosta ja statuksesta. – Lakomäki, Sami; Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi, (toim.): *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1314, Tiede. Helsinki: SKS. (158–177.)
- Parviainen, Hanna (toim.) 2012. *Ei kenenkään äiti. Kertomuksia lapsettomuudesta*. Jyväskylä: Atena.
- Peltonen, Ulla-Maija 1996: *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 657. Helsinki: SKS.
- Pendolin, Irene 2011: *Projektina lapsi. Lapsettomuuden, perheen ja sukulaisuuden rakentuminen hedelmöityshoidoissa käyneiden naisten ja miesten kertomuksissa*. Sosiologian pro gradu –tutkielma. Sosiaalitieteiden laitos, Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Turku: Turun yliopisto.
- Piela, Ulla (toim.) 1993: *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista*. Tietolipas 127. Helsinki: SKS.

- Pihlaja, Elina & Vesa, Minna 2012: ”Kuka istuu meidän sängyn vieressä, kun me tehdään kuolemaa?” *Lapsettomuus kokemuksena*. Hoitotyön koulutusohjelman opinnäytetyö. Sosiaali- ja terveystieteiden yksikkö. Seinäjoki: Seinäjoen ammattikorkeakoulu. Luettavissa osoitteessa: <<http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201301301864>>. [Viitattu 22.1.2017.]
- Pruuki, Heli; Tiihonen, Raili & Tuominen, Minna 2015: *Toisenlainen tie. Tahaton lapsettomuus, kriisi ja selviytyminen*. Helsinki: Kirjapaja.
- Pöysä, Jyrki 1993: Ei palkinnon toivossa. – *Elias. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäsenlehti*. No 4/1993. (16–18.)
- Pöysä, Jyrki 1997: *Jätjän synty. Tutkimus sosiaalisen kategorian muodostumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 669. Helsinki: SKS.
- Pöysä, Jyrki 2006: Kilpikirjoitukset muistitietotutkimuksessa. – Fingerroos, Outi; Haanpää, Riina; Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.): *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: SKS. (221–244.)
- Pöysä, Jyrki 2010: Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteiden välisenä metodina. – Pöysä, Jyrki; Järviluoma, Helmi & Vakimo, Sinikka (toim.): *Vaeltavat metodit*. Kultaneito VIII. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura. (331–355.)
- Pöysä, Jyrki 2015: *Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Kultaneito XVII. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Quinn, Naomi & Holland, Dorothy 1987: Culture and cognition. – Holland, Dorothy & Quinn, Naomi (ed.): *Cultural Models in Language and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. (3–40.)
- Rantalaiho, Liisa 1994: Sukupuolisopimus ja Suomen malli. – Anttonen, Anneli, Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.): *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino. (9–30.)
- Roos, J. P. & Peltonen, Eeva (toim.) 1994: *Miehen elämää. Kirjoituksia miesten omaelämäkertoista*. Tietolipas 136. Helsinki: SKS.
- Ruokolainen, Anne & Notkola, Irma-Leena 2007: Hedelmällisyys. – Koskinen, Seppo; Martelin, Tuija; Notkola, Irma-Leena; Notkola, Veijo; Pitkänen, Kari; Jalovaara, Marika; Mäenpää, Elina; Ruokolainen, Anne; Rynänen, Markku & Söderling, Ismo (toim.): *Suomen väestö*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press. (77–113.)

- Saarikoski, Helena 2001: *Mistä on huonot tytöt tehty?* Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Saario, Pirre 1990: *Haikara lentää ohi*. Helsinki: Kirjapaja.
- Savolainen, Ulla 2015: *Muisteltu ja kirjoitettu evakkomatka. Tutkimus evakkolapsuuden muistelukerronnan poetiikasta*. Kultaneito XV. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Siikala, Anna-Leena 1984: *Tarina ja tulkinta. Tutkimus kansankertojista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 404. Helsinki: SKS.
- Suojanen, Päivikki 1982: Elämänhistoriallinen tutkimustapa. – Suojanen, Päivikki & Saressalo, Lassi (toim.): *Kulttuurin kenttätutkimus*. Kulttuuri ja kieli 1. Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksen julkaisu 9. Tampere: Tampereen yliopiston kansanperinteen laitos. (51–68.)
- Sjöberg, Mats 2004: Inledning. – Sjöberg, Mats (red.): *Jordbrukets barn. Barns och ungdomars fostran i agrara miljöer*. Skrifter om skogs- och lantbrukshistoria 18. Stockholm: Nordiska museets förlag. (5–17.)
- Sonck, Mikaela (red.) 2011: *Utan. Om barnlöshet och barnfrihet*. Helsingfors: Söderströms.
- Stahl, Sandra K. D. 1977: The Oral Personal Narrative in Its Generic Context. – *Fabula. Journal of Folktale Studies*. Band 18. (18–39.)
- STV 2001 = *Suomen tilastollinen vuosikirja 2001* (2001). 96. vuosikerta (uusi sarja). Helsinki: Tilastokeskus.
- Taira, Teemu 2006: *Työkulttuurin arvomuutos työttömien kerronnassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1097. Helsinki: SKS.
- Tiitinen, Aila & Unkila-Kallio Leila 2011: Lapsettomuus - Ylikorkala, Olavi & Tapanainen, Juha (toim.): *Naistentaudit ja synnytykset*. Helsinki: Duodecim. (175–193.)
- Throsby, Karen 2004: Negotiating ”normality” when IVF fails. – Bamberg, Michael & Andrews, Molly (ed.): *Considering Counter-Narratives. Narrating, resisting, making sense*. Studies in Narrative, vol. 4. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. (61–82.)
- Tulppala, Maija 2007: *Kun vauva viipyy – lapsettomuuden tutkimus ja hoito*. Toim. Anne-Maria Suikkari & Sirpa Mäkinen. Väestöliitto. Helsinki: VL-markkinointi.

- Tuomaala, Saara 2004: *Työätekeivistä käsistä puhtaksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. Bibliotheca historica 89. Helsinki: SKS.
- Turkulainen 1999. No. 33, 28.4.1999.
- Ukkonen, Taina 2000a: *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuksettomusten tuottamisprosessina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 797. Helsinki: SKS.
- Ukkonen, Taina 2000b: Muistitieto tutkimuksen kohteena ja aineistona. – *Elore*. Vol. 7, 2/2000. Luettavissa osoitteessa:
<http://cc.joensuu.fi/~loristi/2_00/ukk200.html>. [Viitattu 27.2.2017.]
- Ukkonen, Taina 2003: Kertomisen voima. – *Elore*. Vol 10, 2/2003. Luettavissa osoitteessa: <http://cc.joensuu.fi/~loristi/2_03/ukk203.html>. [Viitattu 12.4.2017.]
- Ukkonen, Taina 2007: Toivo paranemisesta: Nuoren naisen päihdetarinan rakentuminen haastattelussa. – *Elore*. Vol. 14, 1/2007. Luettavissa osoitteessa:
<http://www.elore.fi/arkisto/1_07/ukk1_07.pdf>. [Viitattu 27.2.2017.]
- Valkonen, Jukka 2007: *Psykoterapia, masennus ja sisäinen tarina*. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 77/2007. Helsinki: Kuntoutussäätiö.
- Veevers, Jean E. 1980: *Childless by choice*. Toronto: Butterworths.
- Virkki, Juha 1994: Esipuhe. – Virkki, Juha (toim.): *Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin*. Areena. Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY. (6–9.)
- Virtanen, Leea 1982: Henkilökohtainen kerronta. – Järvinen, Irma-Riitta & Knuuttila, Seppo (toim.): *Kertomuserinne. Kirjoituksia Proosaperinteen lajeista ja tutkimuksesta*. Tietolipas 80. Helsinki: SKS. (171–205.)
- WHO 2001 = *Reproductive Health Indicators for Global Monitoring. Report of the Second Interagency meeting*. 2001. WHO/RHR/01.19 Distr. General. Department of Reproductive Health and Research. Family and Community Health. Geneva: WHO. Luettavissa osoitteessa
<http://www.who.int/reproductivehealth/publications/monitoring/RHR_01_19/en/>. [Viitattu 18.1.2017.]
- Yksipetäjä, Terhi 1998: *Hartauskertomus ja kertomushartaus. Rippileirin iltahartaus folkloristiikan näkökulmasta*. Folkloristiikan proseminariesitelmä. SEM 1591. Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. TKU-kokoelma. Turku: Turun yliopisto.

Ykspetäjä, Terhi 1999: *Lapsettomuudesta kertominen ja kertojat teemakirjoitusaineistossa*. Folkloristiikan laudaturesitelmä. SEM 1760. Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. TKU-kokoelma. Turku: Turun yliopisto.

Internetsivut:

AVI 2016 = Aluehallintovirasto AVI:n verkkosivu. Käytettävissä osoitteessa:

<<https://www.avi.fi/web/avi/aluehallintovirastot#.Vr2Y31KBhe4>>. [Viitattu 12.2.2016.]

Finlex 153/1985 = Laki lapseksiottamisesta. Laki tuli voimaan 1.5.1985. Käytettävissä osoitteessa: <<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1985/19850153>>. [Viitattu 7.5.2017.]

Finlex 950/2001 = Laki rekisteröidystä parisuhteesta. Laki tuli voimaan 1.3.2002. Käytettävissä osoitteessa: <<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2001/20010950>>. [Viitattu 7.5.2017.]

Finlex 391/2009: Laki rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain 9 §:n muuttamisesta. Laki tuli voimaan 1.9.2009. Käytettävissä osoitteessa: <<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20090391>>. [Viitattu 7.5.2017.]

Finlex 156/2015 = Laki avioliittolain muuttamisesta. Laki tuli voimaan 1.3.2017. Käytettävissä osoitteessa: <<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150156>>. [Viitattu 7.5.2017.]

Koppa 2016a = Jyväskylän yliopiston Koppa eli Kurssi- ja oppimateriaalipione. Luokittelu. Käytettävissä osoitteessa:

<<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/aineiston-analyysimenetelmat/luokittelu>>. [Viitattu 3.3.2016.]

Koppa 2016b = Jyväskylän yliopiston Koppa eli Kurssi- ja oppimateriaalipione. Teemoittelu. Käytettävissä osoitteessa:

<<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/aineiston-analyysimenetelmat/teemoittelu>>. [Viitattu 3.3.2016.]

Nirkko, Juha 2016: Sähköpostit kirjoittajalle 9.3.2016. Sähköpostikeskustelun aiheena oli SKS:n keruuaineistoista tehdyt tutkimukset sekä vastaajien ikä- ja sukupuoli-jakauma.

- Saaranen-Kauppinen Anita & Puusniekka, Anna 2006: *KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto* [verkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. Käytävissä osoitteessa:
<<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>>. [Viitattu 3.3.2016.]
- Suomi.fi 2016 = Suomi.fi-verkkosivusto eli julkishallinnon verkkopalveluiden yhteisportaali. Käytävissä osoitteessa:
<http://www.suomi.fi/suomifi/suomi/valtio_ ja_ kunnat/kunnat_ ja_ kunnallishallinto/kunnat_ ja_ maakunnat/index.html>. [Viitattu 12.2.2016.]
- Simpukka ry 2017 = Lapsettomien yhdistys Simpukka ry:n verkkosivu. Käytävissä osoitteessa: <<http://www.simpukka.info/>>. [Viitattu 8.2.2017.]
- SKS:n keruut 2016 = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keruita koskeva verkkosivu. Käytävissä osoitteessa:
<<http://www.finlit.fi/fi/arkisto- ja- kirjastopalvelut/hankinta- ja- kokoelmapolitiikka/keruut#.WAh-xWBhe4>>. [Viitattu 20.10.2016.]
- Vapaaehtoisesti Lapsettomat ry 2017 = Vapaaehtoisesti Lapsettomat ry:n verkkosivuston sivut Yhdistys sekä Keitä olemme. Käytävissä osoitteissa:
<<http://vapaaehtoisestilapsettomat.fi/yhdistys/>> sekä
<<http://vapaaehtoisestilapsettomat.fi/keita-olemme/>>. [Viitattu 8.2.2017.]

Liite 1.

Lehtiin lähetetty teemakirjoituspyyntö.

ELÄMÄÄ ILMAN LAPSIA?

Millaista on elämä ilman lapsia? Haluatko kertoa siitä?

Olen kulttuurien tutkimuksen opiskelija ja pro gradu –tutkimukseni liittyy lapsettomuuteen. Tutkimusaineistokseni haluaisin saada lapsettomien aikuisten kirjoituksia elämästään, syy lapsettomuuteen voi olla mikä tahansa. Toivon, että kerrot elämästäsi, ajatuksista ja tunteistasi rehellisesti, omin sanoin. Lyhyetkin kirjoitukset ovat minulle arvokkaita. Voit kirjoituksessasi vastata esim. seuraaviin kysymyksiin:

- Mitä ajattelet elämästäsi ilman lapsia? Mihin olet tyytyväinen? Haluaisitko muuttaa jotain?
- Miten ympäristö suhtautuu lapsettomaan aikuiseen? Onko perhettä olemassa ilman lapsia?
- Miksi sinulla ei ole lapsia?

Kirjoitukset käsitellään luottamuksellisesti ja ne arkistoidaan Turun yliopiston folkloristiikan ja uskontotieteen äänitearkistoon. Liitä mielellään mukaan seuraavat tiedot: sukupuoli, syntymävuosi ja –paikka, asuinpaikka, koulutus, ammatti ja siviilisääty. Mainitse lehti, jonka kirjoituspyyntöön vastasit. Halutessasi voit merkitä yhteystietosi mahdollisten lisäkysymysten varalle.

Terhi Ykspetäjä/Folkloristiikka
Kulttuurien tutkimuksen laitos
Henrikinkatu 3
20014 TURUN YLIOPISTO

Kiitos avustasi!

Liite 2.

Lehdet, joihin kirjoituspyyntö lähetettiin sekä kirjoituspyynnön julkaisseet lehdet.

Lehdet, joihin kirjoituspyyntö lähetettiin

Aikakauslehdet (19 kpl):

Anna

Apu

Eeva

Emäntälehti Martat

Hyvän mielen apteekki

Hyvä Terveys

Kauneus ja Terveys

Kodin Kuvalehti

Kotiliesi

Kotilääkäri

Kotivinkki

KuntoPlus

Me-lehti

Me Naiset

Men's Health

Pirkka

Seura

Suomen Kuvalehti

Voi Hyvin

Sanomalehdet (17 kpl):

Aamuset

Forssan Lehti

Helsingin Sanomat

Lapin Kansa

Loimaan Lehti

Kainuun Sanomat

Kaleva

Karjalainen

Kauhava-lehti

Koillis-Sanomat

Kymen Sanomat

Oriveden Sanomat

Satakunnan Kansa

Savon Sanomat

Seutu-Sanomat

Turkulainen

Turun Sanomat

Kirjoituspyynnön julkaisseet lehdet

Aikakauslehdet (3 kpl):

Emäntälehti Martat

Kotilääkäri

Voi Hyvin

Sanomalehdet (9 kpl):

Aamuset

Koillis-Sanomat

Kymen Sanomat

Lapin Kansa

Loimaan Lehti

Satakunnan Kansa

Savon Sanomat

Seutu-Sanomat

Turkulainen

Liite 3.

Esimerkkejä julkaistuista kirjoituspyynnöistä.

Tutkukalenteri 28.4.99
Nro 33

Elämää ilman lapsia?

Millaista on elämä ilman lapsia? Haluatko kertoa siitä? Kulttuurien tutkimuksen opiskelija Terhi Ykspetäjä valmistelee pro gradu -tutkimustaan lapsettomuudesta.

Hän haluaisi tutkimusaineistokseen lapsettomien aikuisten kirjoituksia elämästään, syy lapsettomuuteen voi olla mikä tahansa.

Ykspetäjälle lyhyetkin kirjoitukset elämästä, ajatuksista ja tunteista ovat arvokkaita.

— Voit ajatella mm. mihin olet tyytyväinen, haluaisitko muuttaa jotain, miten ympäristö suhtautuu lapsettomaan aikuiseen, onko perhettä ilman lapsia ja miksi sinulla ei ole lapsia. Terhi Ykspetäjä suuntaa toiveensa kansalaisille.

Kirjoitukset käsitellään luottamuksellisesti ja ne arkistoidaan Turun yliopiston folkloristiikan ja uskontotieteen äänitearkistoon.

Liitä mielellään mukaan seuraavat tiedot: sukupuoli, syntymävuosi ja -paikka, asuinpaikka, koulutus, ammatti ja siviilisääty.

Kirjoitukset voi lähettää osoitteeseen Terhi Ykspetäjä/Folkloristiikka, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Henrikinkatu 3, 20014 Turun Yliopisto.

(Turkulainen 1999.)

Elämää ilman lapsia

Olen kulttuurien tutkimuksen opiskelija ja pro gradu -tutkimukseni liittyy lapsettomuuteen. Tutkimusaineistokseni haluaisin saada lapsettomien aikuisten kirjoituksia elämästään, syy lapsettomuuteen voi olla mikä tahansa. Toivon, että kerrot elämästäsi, ajatuksistasi ja tunteistasi rehellisesti, omin sanoin. Voit kirjoituksissasi vastata esim. seuraaviin kysymyksiin: Miksi sinulla ei ole lapsia? Mitä ajattelet elämästä ilman lapsia? Mihin olet tyytyväinen, mihin et? Miten ympäristö suhtautuu lapsettomaan aikuiseen? Onko perhettä olemassa ilman lapsia?

Mainitse lehti, jonka kirjoituspyyntöön vastasit. Halutessasi voit merkitä yhteystietosi mahdollisten lisäkysymysten varalle.

Kirjoitukset käsitellään luottamuksellisesti ja ne arkistoidaan Turun yliopiston folkloristiikan ja uskontotieteen äänitearkistoon.

Terhi Ykspetäjä/Folkloristiikka
Kulttuurien tutkimuksen laitos
Henrikinkatu 3
20014 TURUN YLIOPISTO

(Kotilääkäri 1999, 18.)

Kerro elämästä ilman lapsia

■ Juhlajuhloiden sekaan oli kadota kulttuurien tutkimuksen opiskelijan Terhi Ykspetäjän pro gradu -tutkimukseen liittyvä aineistopyyntö. Hän kirjoittaa: Tutkimusaineistokseni haluaisin saada lapsettomien aikuisten kirjoituksia elämästään, syy lapsettomuuteen voi olla mikä tahansa. Toivon, että kerrot elämästäsi, ajatuksistasi ja tunteistasi rehellisesti, omin sanoin. Lyhyetkin kirjoitukset ovat minulle arvokkaita. Voit kirjoituksessasi vastata esim. seuraaviin kysymyksiin: Mitä ajattelet elämästä ilman lapsia? Mihin olet tyytyväinen? Miten ympäristö suhtautuu lapsettomaan aikuiseen? Onko perhettä olemassa ilman lapsia? Miksi sinulla ei ole lapsia?

Kirjoitukset käsitellään luottamuksellisesti ja ne arkistoidaan Turun yliopiston folkloristiikan ja uskontotieteen äänitearkistoon. Liitä mielellään mukaan seuraavat tiedot: sukupuoli, syntymävuosi ja -paikka, asuinpaikka, koulutus, ammatti ja siviilisääty. Mainitse lehti, jonka kirjoituspyyntöön vastasit. Halutessasi voit merkitä yhteystietosi mahdollisten lisäkysymysten varalle. Vastaa mieluiten syyskuun aikana osoitteella: Terhi Ykspetäjä, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Henrikinkatu 3, 20014 TURUN YLIOPISTO

(Emäntälehti Martat 1999, 41.)

Liite 4.

Vastaajien jakauma sukupuolen ja iän perusteella (TKU/O/99/12–92).

Vastaajien jakauma sukupuolen perusteella:

sukupuoli	kpl	%
nainen	77	95%
mies	2	2,5
nainen ja mies	2	2,5%
yhteensä	81	100%

Taulukossa merkintä ”nainen ja mies” tarkoittaa, että pyyntöön on vastannut pariskunta.

Vastaajien jakauma iän perusteella:

ikä	kpl	%
20–29 v.	5	6%
30–39 v.	28	34%
40–49 v.	22	26,5%
50–59 v.	9	11%
60–69 v.	3	3,5%
70–79 v.	8	9,5%
ei ilmoittanut	8	9,5%
yhteensä	83	100%

Vastaajien iässä otettu huomioon pariskunnista molempien iät.

Vastaajien jakauma elämäntilanteen mukaan:

elämäntilanne	kpl	%
parisuhteessa	47	56,6
elää yksin	33	39,8
ei tietoa	3	3,6
yhteensä	83	100

Liite 5.

Vastaajien sekä aineistonkeruuvuoden (1999) väestön yli 20-vuotiaiden jako koulutusasteen perusteella (TKU/O/99/12–92; STV 2001, 2001: Taulukko 474).

Vastaajista (83 kpl) koulutustaustansa ilmoitti 60 (noin 72%). Jakauman prosenttiluvut on suhteutettu ilmoittaneiden kokonaismäärään.

Vastaajien sekä aineistonkeruuvuoden (1999) väestön yli 20-vuotiaiden jakauma perusteen jälkeisen koulutuksen perusteella:

koulutus (vastaajat)	henkilöä	%
perusaste	3	5
tutkinto perusasteen jälkeen	57	95
yhteensä	60	100

koulutus (väestö yli 20-v.)	henkilöä	%
perusaste	1 470 751	37,7
tutkinto perusasteen jälkeen	2 425 344	62,3
yhteensä	3 896 095	100

Korkeakoulututkinnon suorittaneiden suhde vastaajien sekä aineistonkeruuvuoden (1999) väestön yli 20-vuotiaiden määrään:

vastaajat	henkilöä	%
ei korkeakoulututkintoa	45	75
korkeakoulututkinto	15	25
yhteensä	60	100

väestö yli 20-vuotiaat	henkilöä	%
ei korkeakoulututkintoa	2 926 989	75,1
korkeakoulututkinto	969 106	24,9
yhteensä	3 896 095	100

Liite 6.

Vastaajien jakauma asuinalueen perusteella (TKU/O/99/12–92).

Taulukossa Suomi on jaettu asuinalueisiin Aluehallintovirastojako mukailleen.

asuinalue	henkilöitä
Ahvenanmaa	0
Lounais-Suomi	15
Etelä-Suomi	30
Länsi-Suomi	1
Sisä-Suomi	13
Itä-Suomi	9
Pohjois-Suomi	4
Lappi	7
Suomen ulkopuolella	1
ei tietoa	3
yhteensä	83

Liite 7.

Lapsettomuuden monet kasvot eli kirjoittajien jako vastaajapositioniin
(TKU/O/99/12–92).

Vapaaehtoisesti lapsettomat (31 kpl)

Lapsettomuuden omasta tahdostaan valinneet (26 kpl)

TKU/O/99/12, 15, 18, 23, 26–28, 33, 35, 36, 40, 42, 44, 47–50, 53, 55, 58, 62, 66,
74, 81, 84, 85,

Vanhemmuuden ajatuksesta luopuneet (5 kpl)

TKU/O/99/19, 30, 67, 70, 87

Haluamattaan ilman lapsia (36 kpl)

Tahattomasti lapsettomat (27 kpl)

TKU/O/99/14, 16, 17, 20, 21, 29, 31, 34, 37–39, 43, 45, 46, 51, 57, 61, 63, 71, 73,
75, 76, 78, 80, 82, 88, 92

Lapsettomuuden vastoin tahtoaan valinneet (4 kpl)

TKU/O/99/22, 25, 54, 68,

Olosuhteiden vuoksi lapsettomat (5 kpl)

TKU/O/99/13, 64, 65, 72, 79

Kohtalon oikusta lapsettomat (14 kpl)

Sairauden vaikutuksesta lapsettomat (7 kpl)

TKU/O/99/41, 52, 59, 60, 69, 90, 91

Lapsettomuuteen tyytyneet (4 kpl)

TKU/O/99/24, 32, 56, 77

Sodan jäljiltä lapsettomat (3 kpl)

TKU/O/99/83, 86, 89